

T.C
DİCLE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ VE SANAT TARİHİ ANABİLİM DALI
KLASİK ARKEOLOJİ BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ANTİK YUNAN'DA DEVLET

Hasan TANRISEVEN

08907001

Danışman

Yrd. Doç. Dr. Gürol BARIN

Diyarbakır
2013

T.C
DİCLE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ VE SANAT TARİHİ ANABİLİM DALI
KLASİK ARKEOLOJİ BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ANTİK YUNAN'DA DEVLET

Hasan TANRISEVEN

08907001

Danışman

Yrd. Doç. Dr. Gürol BARIN

Diyarbakır
2013

ÖZET

Birden fazla insanın bir araya geldiği yerde bir düzen ihtiyacı doğar. Zaman içinde toplumlar geliştikçe düzenin kuralları biçimlenmeye ve yayılmaya başlamış, kuralları uygulayacak kurumlar oluşmuştur.

Devlet ile ilgili görüş ve düşünceler insanlık tarihi boyunca düşünürler tarafından irdelenen önemli konular arasında yer almıştır. Devlet aygıtı ve yönetim biçimleri, eski Yunan Felsefesinde de önemli yer tutmuştur. M.Ö. VI. ile IV. yüzyıllar arasında en parlak devrini yaşayan Antik Yunan felsefesi, özellikle Sokrates, Platon ve Aristo ile zirveye ulaşmıştır.

Batı'da, devletin kökeni Eski Yunan kent-devletine (polis) dayanır. En eski devlet kuramcıları sayılan Platon ve Aristoteles'e göre devlet, bütün bir insan topluluğunun siyasal, toplumsal, kültürel ve ekonomik gereksinmelerine en iyi yanıt verebilecek, böylelikle daha iyi bir yaşamı gerçekleştirebilecek tek örgütlenme biçimidir.

“İdeal Devlet” düzeni arayışında olan Platon, Polis'in yetkin bir biçimde yaşamını sürdürmesi için çeşitli yönetim modelleri önermiştir.

Aristo ise Platon'dan farklı olarak olması gerekenle değil, var olanla ilgilenmiştir. Aristo Politika, adlı yapıtında, Polislerin yapı ve kurumlarının karşılaştırmalı bir araştırmasını yapmıştır. İnsanın “*Zoon Politikon*” (toplumsal ve düşünen bir hayvan) olduğunu söyleyen Aristoteles, insanın toplum hayatı dışında düşünülmemeyeceği belirtmiştir.

Antik Yunan kent devletlerinin yönetim biçimleri ve demokrasi deneyimi günümüz demokrasileri ve yönetim biçimlerine de kaynak teşkil etmiştir.

Anahtar Sözcükler:

Antik Yunan, Devlet Kuramı, Siyaset Felsefesi, Platon, Aristoteles.

ABSTRACT

The need to create an order arises in places where more than one individual come together. Rules incident to cited orders have been established and become effective in a widespread manner over time as the human societies have evolved and institutions to apply said rules have been created accordingly.

Views and comments regarding the State have been among the key issues analyzed through the scholars throughout the history of mankind. The state apparatus and the management style have also been some of the primary issues in ancient Greek philosophy. The ancient Greek philosophy, living the most brilliant period thereof between 6th and 4th centuries BC, has reached its peak especially with Socrates, Plato and Aristotle.

In the West, origin of the state is based on the ancient Greek city-states (polis). According to Aristotle and Plato, who are considered to be the oldest state theorists, state is the only form of organization to be able to respond people, political, social, cultural and economic needs of an entire community in the best way thereby providing a better life for people.

Plato, in search of an "Ideal State" order, has proposed various government models for the survival of a Polis in the most efficient manner.

Aristotle, in contradistinction to Plato, is concerned with what exists more than what has to exist. Aristotle has made a comparative research on structures and institutions of a Polis in his book named Politics. Aristotle has described man as "*Zoon politico*" (political animal/ social and thinking animal) and expressed that mankind cannot be imagined outside the social life.

Forms of governance and democracy experience of the ancient Greek city-states have become the source of today's democracies as well as forms of governance.

Key Words:

Ancient Greek, Theory of the State, Political Philosophy, Plato, Aristotle.

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Bu çalışma jürimiz tarafından Klasik Arkeoloji Programında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan : .....

Üye : .....

Üye : .....

ONAY :

Yukarıda imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylım.

Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Medeniyetlerin beşiği “Verimli Hilal” Mezopotamya ovasının her dönem önem arz eden kenti Diyarbakır’da yazımına başlanan bu çalışmayı, Karia bölgesinin bulunduğu Muğla İlinin Yatağan ilçesinde tamamlamanın mutluluğunu yaşıyorum. Tez yazımı sırasında, Anadolu’nun sayısız medeniyetlere beşiklik ettiğini bir kez daha gördüm. Antik Yunan ile ilgili hazırladığım bu yapıtı, eski Roma ve Grek medeniyetinin sayılı kenti “Gladyatörlerin ve Aşkın Kenti” olarak nitelendirilen Stratonikeia ve Lagina’nın gölgesinde yazmak bana ayrı bir keyif verdi.

Bir kamu yönetici olarak arkeoloji ile ilgili bir bilimsel çalışma yapmayı Değerli Hocam Dicle Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölüm Başkanı Prof. Dr. Vecihi Özkaya’ya borçluyum. Bismil Kaymakamlığı’nı yaptığım dönemde tanıma fırsatı bulduğum Sayın Özkaya ve ekibinin, Dicle havzasında Körtik Tepe’de, 45 derece sıcaklığın altında büyük bir özveri ile yaptığı kazıları gıpta ile izledim. Memleketim Batman ili sınırındaki Batman Çayı ile Dicle Nehri’nin birleştiği noktada yer alan, Anadolu’nun Akeramik Neolitik evresine yeni yaklaşımlar sunan Körtik Tepe’deki Kazı Başkanlığını yürüten Sayın Hocamın, değerli heyecanı, hoşgörüsü ve katkısı arkeolojide master yapmamı sağladı.

Aynı şekilde, Dicle Üniversitesi’nin Değerli Öğretim Üyesi 2. Tez Danışmanım Yrd. Doç. Dr. Gürol Barın’a da büyük bir teşekkür borçluyum. İlgisini esirgemeyen Klasik Arkeoloji Ana Bilim Dalı Başkanı Yrd. Doç. Dr. Gürol Barın’a yardım ve destekleri için minnettarım. Keza Protohistorya ve Önasya Ana Bilim Dalı Başkanı Sayın Oya San’a da teşekkür ediyorum.

Yatağan ilçemizde Stratonikeia Antik kenti kazı başkanlığını başarılı bir biçimde yürüten Pamukkale Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Bilal Söğüt’ün çalışma azmi ve özverisi de benim arkeolojiye olan ilgimi her zaman tetikleyen önemli bir unsur olmuştur. Sayın Söğüt’e de çok teşekkür ediyorum. Ayrıca Sayın Hocamın kazı ekibinde yer alan değerli çalışma arkadaşları Coşkun Daşbacak ve Banu Yılmaz’a da değerli katkıları için teşekkür ediyorum.

Tez çalışmamda bana her türlü desteği sağlayan Değerli Eşim Yusra Ceylan'a ve sürekli arkeoloji ile ilgili sorular sorarak bana tezimi hatırlatan ocuklarım Ali ve Nur'a da kucak dolusu sevgiler sunuyorum.

Arkeoloji yüksek lisans eğitimi vesilesi ile Ankara niversite'sinde lisans ve lisansüstü eğitimim sırasında edindiğim siyaset bilimi bilgilerimi gözden geçirme ve güncelleme imkânı bulduğum için de ayrıca mutluyum.

Saygılarımla.

Hasan TANRISEVEN

İÇİNDEKİLER

Türkçe özet	I
İngilizce özet	III
Kabul ve Onay Sayfası	V
Önsöz	VI
İçindekiler	VIII
Kısaltmalar	XII
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	
DEVLET KAVRAMI	
A. DEVLET	4
1. Devletin Tanımı	4
2. Devletin Öğeleri	9
a. İnsan Topluluğu	11
b. Ülke	13
c. Egemenlik	14
3. Devletleşme Süreci	16
4. Devlet ve Yasa	18
5. Siyasal Katılma	18
6. Devletin İşlevi	20
B. DEVLET ÇEŞİTLERİ	
1. Hukuki Yapıya Göre Kurulan Devletler	21
a. Basit Yapılı Devletler	21
b. Birleşik Yapılı Devletler	21
i. Federal Devlet	22
ii. Devlet Konfederasyonu	22
2. Egemenliğin Kaynağına Göre Kurulan Devletler	23
a. Demokratik Devletler	23
b. Monarşik Devletler	24
c. Oligarşik Devletler	24

d. Teokratik Devletler	25

İKİNCİ BÖLÜM

ANTİK YUNAN'DA TOPLUM VE YÖNETİM

A. ESKİ YUNAN'DA TOPLUM VE SİYASAL DÜŞÜNÜŞ	26
B. COĞRAFİ YAPI	28
C. TARİHSEL SÜREÇTE ANTİK YUNAN	31
1. Antik Yunan Medeniyeti	31
2. Ege Uygarlığı	32
3. Dor İstilas	33
4. Koloniler Dönemi	34
D. ATİNA VE SPARTA	36
1. Pers Savaşları	37
2. Atina - Sparta Savaşları ve Polisin Gerilemesi	40
3. Büyük İskender Dönemi ve Önemi	42
4. Helenistik Dönem	42
E. POLİSİN KURULUŞU VE ETKİSİ	44
1. Genel Olarak Kent	45
2. Polis'in Ortaya Çıkışı	46
3. Polis'in Gelişme Evreleri	48
4. Polisin Özellikleri	51
F. YÖNETİM BİÇİMLERİ	
1. Krallık	53
2. Aristokrasi	54
3. Tiranlık	55
4. Demokrasi	55

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ANTİK YUNAN'DA SİYASAL DÜŞÜNÜŞ VE DEVLET ANLAYIŞI

A. DOĞA FELSEFESİ DÜŞÜNÜRLERİ	61
1. İyonya Felsefesi	62
2. Güney İtalya Felsefesi	63
a. Pythagorasçılar	63

b.	Elea Okulu	64
3.	Demokrasilerin Doğa Felsefecileri	64
B.	SOFİSTLER	65
1.	Sofistlerin Önemi	67
2.	Sofistlerin Bilgi, Hukuk ve Yasa Anlayışı	68
C.	SİYASETİN AHLAKLAŞTIRILMASI “SOKRATES”	72
1.	Devlet ile İlgili Düşünceleri	74
2.	Küçük Sokratesçi Okullar	77
a.	Kyirikler Okulu	78
b.	Kyrene Okulu	78
D.	POLİS İÇİN İDEAL ÇÖZÜMLER “PLATON”	80
1.	Platon’un Eserlerinin Kronolojisi	81
a.	Sokratik Dönem	81
b.	Geçiş Dönemi	82
c.	Olgunluk Dönemi	83
d.	İleri Yaş Yapıtları	83
2.	Bilgi Kuramı	84
3.	İdealar Kuramı	85
4.	Devlet Görüşü	88
a.	Cumhuriyet	89
b.	Tiranlık	97
5.	Felsefi Mirası	101
E.	POLİSİ KURTARMA ÇABALARI “ARİSTOTELES”	103
1.	Genel Felsefesi	104
2.	Siyasal Düşünceleri	106
a.	Zoon Politikon	106
b.	Polis’in Amacı	109
c.	Anayasal Yönetim	111
3.	En İyi Devlet ve Yönetim Biçimleri	113
4.	Aristoteles’in İdeolojisi	120
F.	ESKİ YUNAN’DA SON SİYASAL DÜŞÜNÜŞLER	

1.	Stoacılar	124
2	Epikuroscular	125
SONUÇ		127
KAYNAKÇA		134

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
AÖF	: Açık Öğretim Fakültesi
Aristo	: Aristoteles
A.Ü.	: Ankara Üniversitesi
Bsm	: Basım
C	: Cilt
Çev	: Çeviren
DTCF	: Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi
HF	: Hukuk Fakültesi
M.Ö.	: Milattan önce
M.S.	: Milattan sonra
İst	: İstanbul
İ.Ü.	: İstanbul Üniversitesi
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
S	: Sayı
s	: Sayfa
SBF	: Siyasal Bilgiler Fakültesi
Yay	: Yayınları
Yey	: Yayınevi yok
YKY	: Yapı ve Kredi Yayınları
yy	: Yüzyıl

GİRİŞ

İnsanoğlunun geçmişinde devlet olgusunun ortaya çıkışı, insanlık tarihi ile kıyaslandığında “yeni” bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplumların gelişmesi ile birlikte düzenin sağlanması için Devlet adı verilen bir güce ihtiyaç duyulur.

Devlet olgusunu ortaya çıkaran temel faktör insanların toplu halde yaşamalarıdır. Birlikte yaşamak insanlar arasında karşılıklı etkileşimi ve bu etkileşim sürecinde pek çok değer üretilip belli biçimlerde bölüştürülmesini zorunlu hale getirmektedir. Tarih boyunca kentler, kültür ve medeniyetlerin doğduğu, geliştiği ve yayıldığı yerler olmuştur. Medeniyetlerin çoğu zaman kentlerde ortaya çıktığı ve kentlerin çökmesi ile birlikte medeniyetlerin de çöktüğü görülmektedir. İnsanlar toplum halinde yaşarlar. Toplu halde yaşayan insanlar kurdukları ilişkilerde birbirlerine zarar vermemek için belli bir düzen içinde bir takım kural ve kaidelere uyarak hayatlarını devam ettirmek zorundadırlar. Bu düzenin sağlanması ve bu kuralların korunması belli bir otoriteye dayanır. Köyden kente dönüşen, nüfusunun büyük bir bölümü tarım dışı etkinliklerde çalışan bu merkez çevresindeki köylerin tarımsal ürünleri olmadan varlığını sürdüremeyecek duruma gelmişti. Bütünleşme sonucunda, toplumsal artı üreten yapısı, bu artığı denetimine alan egemen sınıfı, düzeni içte sürdürüp geliştirecek, dışa karşı koruyup olanak bulursa genişletecek ordusu, ekonomik toplumsal işleri yönetecek kadrosuyla ‘devlet’ ortaya çıktı. Bir devletin olabilmesi için üç temel etken söz konusudur. Bunlar sırasıyla; Ulus, Vatan (ülke) ve Egemenliktir. Egemenlik erkini elinde bulunduran Devletin çok boyutlu birçok işlevi bulunmaktadır. Toplumunu ve sahip olduğu toprakları dış tehlikelerden koruma, toplum düzenini sağlama, kendi ekonomisini ayakta tutabilmek, toplumun refahını sağlamak için vergi toplayarak gelir elde etme vb. Devletler, oluşumları itibariyle birbirlerinden farklı esaslara dayanan çeşitlere ayrılırlar: Hukuki yapılarına göre: basit ve birleşik yapılı, federal devlet, konfederasyon; egemenlik yapılarına göre: demokratik, monarşik, oligarşik, teokratik.

Bütün devlet biçimleri kendi yerel özellikleriyle birlikte tarih boyunca karşımıza çıkar. İlk örnekleri Mezopotamya'da, Mısır'da ve Hindistan'da veren uygar toplum ve siyasal düşünüş, eski çağın Yunan ve Roma toplumlarında büyük bir gelişme göstermiştir. Batı uygarlığının uzak kaynakları ve Batı toplumlarının düşünüşünün esin kaynakları olmaları bakımından Eski Yunan ve Roma toplumlarının toplum ve düşünce tarihinde özel bir yeri vardır. Bu bakımdan Antik Yunan dönemi milat olarak da nitelendirilmektedir. Çünkü kendisinden sonra ileri sürülen düşünceler daima bu kültürden yararlanmışlardır. Batı felsefesi olarak adlandırılan felsefe geleneği kendisini Antik Çağ felsefesine dayandırır. Çağdaş ya da modern denilen düşünce biçiminin ve felsefe tarzının embriyon halinde bu dönem felsefe geleneğinde ortaya konulduğu düşünülmektedir. Özellikle devlet aygıtı ile ilgili düşünceler, sonraki çağları da önemli ölçüde etkilemiştir. Eski Yunan, felsefenin olduğu kadar devlet modellerinin de beşiğidir. Yunan düşünürlerinin devletle ilgili olarak ileri sürdükleri görüşler Sokrat, Platon ve Aristoteles'in eserlerinde en yetkin formunu almıştır. Eski Yunanistan'da en çok rastlanan hükümet şekli ataerkil krallık (*Basileia*) olmuştur. Bundan başka, Aristokrasi, tiranlık ve demokrasi hüküm sürmüştür. En iyi yönetim biçimleri felsefe okulları ve filozoflar tarafından tartışılmıştır. Örneğin, Aristoteles, sınıfları katı bir hiyerarşik düzen içine sokarak toplumun büyük çoğunluğunu mülkiyete, silahlara, siyasal iktidara, erdeme, bilgeliğe, her şeye sahip olan bir elitin mutluluğunun araçları durumuna indirgemıştır. Stoacılar göre, erdem kanunlarına bağlanmalı ve mevcut kanunlara itibar etmemelidir. Platon mükemmel devlet şekli yanında, hırs ve şerefın hakim olduğu korucuların yönettiği Timokrasi, zenginlerin yönetici olduğu Oligarşi, herkesin istediğini yapabildiği Demokrasi ve son olarak kendi güdülerinin kontrolünde olan ve tek kişinin hakimiyetine dayanan Tiranlık olmak üzere dört türlü kötü devlet şeklinden bahseder. Platon, nasıl kendi sitesinin birliğini temin etmek için aile ve mülkiyet kurumlarının ortadan kaldırılmasını istemişse, Stoacılar daha da ileri giderek dünya devleti kurmak hayali ile mevcut devletlerin ortadan kaldırılması gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Epikuroşular ise bireyci ahlak öğretisini uç boyutlara kadar götürüp bireyi toplumdan soyutlamaya varmışlardır.

İdeal devlet ve ideal insanın nasıl olması gerektiğine dair düşünceler, filozoflar, bilim adamları, sanatçılar tarafından yıllar boyu tartışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

DEVLET KAVRAMI

İnsanoğlunun 50 bin yıla yaklaşan geçmişinde devlet olgusunun ortaya çıkışı insanlık tarihi ile kıyaslandığında “yeni” bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Arkeolojik verilere göre tarihte ilk kez M.Ö. 3000’li yıllarda, dört bölgede devlet aygıtı belirmeye başlamış, devletin yeryüzünün diğer bölgelerine yayılması ise M.Ö. 1000’li yıllara değin sürmüştür. Devlet, ilk olarak Dicle ve Fırat nehirleri arasında yer alan Mezopotamya ovasında, Nil Deltasında, İndus Nehri ovasında ve Sarı Nehir ortasında ortaya çıkmıştır.

Tarih boyunca kentler, kültür ve medeniyetlerin doğduğu, geliştiği ve yayıldığı yerler olmuştur. Medeniyetlerin çoğu zaman kentlerde ortaya çıktığı ve kentlerin çökmesi ile birlikte medeniyetlerin de çöktüğü görülmektedir.

Alâeddin Şenel, Dicle ve Fırat nehirlerinin suladığı ovalarda M.Ö. 4000-3000 yılları arasında 15-20 köy tipi yerleşme biriminin, popülasyonu artıp ekonomik ve toplumsal yapıları karmaşıklaşarak köyden kasabaya, kasabadan kente doğru geliştiğini kaydeder. Kentlere dönüşen köylerin, fetihçi egemen sınıfın yerleştiği ve çok geçmeden köy sunaklarının tapınağa dönüştüğü yerler olduğunu kaydeden Şenel, egemen sınıfın, o köy ile civar köylerin çiftçilerini sulama projelerinde de çalıştırdığını, büyük sulama tarımının mahsulü olan bol miktardaki toplumsal artının da bir merkezde topladığını belirterek şunları söyler:

“Köyden kente dönüşen, nüfusunun büyük bir bölümü tarım dışı etkinliklerde çalışan bu merkez, çevresindeki köylerin tarımsal ürünleri olmadan varlığını sürdüremeyecek duruma gelmişti. (...) Bu bütünleşme sonucunda, toplumsal artı üreten yapısı, bu artığı denetimine alan egemen sınıfı, düzeni içte sürdürüp geliştirecek, dışa

karşı koruyup olanak bulursa genişletecek ordusu, ekonomik toplumsal işleri yönetecek kadrosuyla ‘devlet’ ortaya çıktı. Neolitik köy birimlerinin yerini kent devletleri aldı”.¹

A. DEVLET

Toplumların gelişmesi ile birlikte düzenin sağlanması için Devlet adı verilen bir güce ihtiyaç duyulur. İnsan tarihi boyunca toplumlar kendilerini yönetecek idarecileri çeşitli şekillerde seçmişlerdir. Adı ne olursa olsun toplumu idare eden kurumlara “devlet” demişlerdir.

Devlet düzeninin öteki örgütlü toplulukların düzeninden farkı, toplum içindeki bütün öteki düzenleri de bağlaması ve hükümetle temsil edilen, üstün bir merkezî otoritenin eliyle işleyen, gerektiğinde jandarma ve polis gücüyle maddi zora başvurarak gerçekleştirilen hukuksal bir düzene dayanmasıdır.

Devlet olgusunu ortaya çıkaran temel faktör insanların toplu halde yaşamalarıdır. Birlikte yaşamak insanlar arasında karşılıklı etkileşimi ve bu etkileşim sürecinde pek çok değer üretilip belli biçimlerde bölüştürülmesini zorunlu hale getirmektedir. Her toplum öncelikle kendini korumak, mevcudiyetini sürdürmek, ortak meselelerini çözmek, kamusal hizmetleri görmek, ortak değerler üretmek ve bunların paylaşımını gerçekleştirmek amacıyla özel bir örgütlenmeye ihtiyaç duymaktadır. Her toplum ister geleneksel veya modern, isterse ilkel veya gelişmiş bir toplum olsun bu ihtiyaçlar için bir devlet ve yönetim örgütü geliştirmek zorunda olmuştur.²

1. Devletin Tanımı

İnsanlar toplum halinde yaşarlar. Toplu halde yaşayan insanlar kurdukları ilişkilerde birbirlerine zarar vermemek için belli bir düzen içinde bir takım kural ve kaidelere uyarak hayatlarını devam ettirmek zorundadırlar. Bu düzenin sağlanması ve bu kuralların korunması belli bir otoriteye dayanır.

---

¹ Şenel, 1982, 1995: 208

² Hasırcı, 2008: 82

Bu söylediklerimiz doğrultusunda toplumu oluşturan fertlerin birbirleriyle kurdukları ilişkileri belli bir düzen içerisinde sağlayan, uyacakları kuralları belirleyen, çeşitli ihtiyaçlarını karşılayarak, tehlikelerden koruyan otoriteli düzene “devlet” diyoruz. O halde şöyle bir tanım yapılabilir: “Devlet kurumsallaşmış bir siyasal iktidar, kendine bağlı insanların güvenliğini sağlamak üzere kurulmuş etkin bir toplumsal örgütlenme biçimi, en yüksek düzeyde ve diğerlerini bir egemenliğe sahip, uygulanması meşruluğu sağlayan belirli hukuk kurallarına bağlı, sivil toplumun kendi kendisinin bilincine varmasını ifade eden belirli bir toprakla sınırlı bir örgüt, bir siyasal iktidardır”.³

Bir başka deyişle devlet kavramı şöyle tasvir edilebilir: “Günümüzde devlet deyince, bundan belli sınırlar içinde yerleşmiş insan topluluğu ve kurumsallaşmış bir siyasi otorite ve zorlama gücüne sahip bir kurum anlaşılmaktadır”.⁴

Kişileri etkileyerek onlara istediğini yaptırma, onları denetleme, kontrol altında bulundurma ve onları verilen emirlere itaate zorlama ile ilişkili olan bütün yeteneklere, ilişkilere ve tekniklere ise genel anlamda “iktidar” denilmektedir.⁵ Bu tanımdan hareketle iktidarın iki yüzünün olduğunu söyleyebilir. Birinci boyutu ile iktidar bir kuvvete dayanır ve bu yönü ile de iktidar, üstündür ve emir verebilme yeteneğine sahiptir. İktidarın ikinci boyutunu ise verilen emre itaat (Verilen emrin onaylanması ya da verilen emre rıza gösterilmesi) oluşturur. Yani, iktidar ilişkisinde bir tarafta üstün olan ve emir veren; öte yanda ise verilen emre itaat eden bulunmaktadır. Dolayısıyla iktidar ilişkisi açıktır ki, “eşitsiz” bir yapı ortaya çıkarmakta ve de betimlemektedir.⁶ Çünkü üstün olan taraf, verdiği emirler ile karşı tarafı yönlendirebilmekte, onların davranışlarını ve davranışlarının yönünü tayin edebilmektedir. Eklenmelidir ki, rıza varsa iktidar ilişkisi vardır; şayet rıza yoksa yani rıza olmadan iktidar kullanılmak isteniyorsa, o zaman, kaba güçten bahsediliyor demektir.⁷

---

³ Çam, 1977: 82

⁴ Aktan, 1999: 22

⁵ Kapani, 1981: 46

⁶ Akal, 1998: 49

⁷ a.g.e., 347

Birden fazla insanın bir araya geldiği yerde bir düzen ihtiyacı doğar. Bu, hayatın başlangıcından beri böyle olmuştur. Düzenin kurallarını ise güçlü olan koymuştur. Bir anlamda “Güçlünün hakkı” anlayışı vardır. Sadece insan topluluklarında değil, bütün yaratıklarda bu böyle olmuştur ve olmaya da devam etmektedir.

Zaman içerisinde toplumlar geliştikçe ve genişledikçe düzenin kuralları şekillenmeye ve yayılmaya başlamış, bunları uygulayacak kurumlar oluşmuştur. Neticede devlet düzenine gelinmiştir. Devletin ortaya çıkışı, yönetim olgusunun ve bir düzen içerisinden ileri gelmektedir. Zira insan toplumsal sosyal bir varlıktır. Başkalarıyla birlikte yaşamaya ve onlarla mal, hizmet, bilgi ve benzeri konularda karşılıklı ilişkiler içinde olmaya muhtaçtır. İnsanlar arasındaki iktisadi, idari, siyasal ve sosyal ilişkiler; sosyal, idari ve siyasi düzeni meydana getirmektedir ki bu düzenin merkezinde şüphesiz Devlet yer almaktadır.

İktidar ilişkisinin bir yönü zorlamaya ya da baskıya dayanıyorsa bile, baskıdan daha önemli olanı, zorlanan tarafın, bu zorlamanın yararına inanması ve onu kabul etmesidir. Yani, iktidar ilişkisinde baskıyı rıza karşılayacaktır. Demek ki, iktidarın vazgeçilmez iki unsuru “baskı” ve “rıza”dır.

İlk çağlarda devlet, “Belli bir sınır içinde yaşayan vatandaşların hepsini” ifade eden bir kavramdı. Eski Yunanda, devleti “*Polis*”, Roma’da “*Civitas*” veya “*Respublica*”, bir kenti, bir beldeyi belirleyen tabirlerdi.

Devlet (state) sözcüğü, Latince olan “*Stare*” (ayakta duruş) kelimesinin “status”a dönüşmesiyle oluşmuştur. Stato sözcüğünü ilk kullanan Machiavelli’dir.⁸ “Status” ise kelime olarak; “durum”, “vaziyet”, “hal”, “var olma şekli” anlamına gelmekte ve bu yönüyle de “statüko” kelimesini çağrıştırmaktadır. Devlet, dilimizde, kelime olarak; “talih”, “saadet”, “nimet”, “servet” ve “makam” gibi sözcükler ile açıklanmaktadır. İngilizcede ise, devlet; “konum”, “hal”, “vaziyet”, “var olma biçimi”, “çok sinirli, endişeli ve heyecanlı olma durumu” ve “bir ülkenin yönetim kurumu” olarak ifade edilmektedir.

---

⁸ Akal, 1998: 38

Batı dillerindeki “*Etat, State, Stat*” gibi kelimelerin anlamı, Latince “durmak, yerleşmek, ikamet etmek” anlamlarındaki “*Status*”tan gelmekte ve Devlet’i ifade etmektedir. Oysa bizim dilimizde Devlet “hareket ettirmek, döndürmek, dolaştırmak, işleri çekip çevirmektir.” Latinler, yerleşik olmayan topluluklara, Müslümanlar da “İşlerini çekip çeviremeyen” bir mekanizmaya devlet denmeyeceğini ifade etmektedirler.

Devlet’in ülke, insan topluluğu, iktidar hukuki ve siyasal düzen üzerine oturmuş bir kurum olduğu söyleyebilir. Bu unsurlar birleştirildiğinde ortaya Devlet tanımı çıkacaktır. Devlet, belli bir ülke üzerinde yerleşmiş, zorlayıcı yetkiye sahip bir üstün iktidar tarafından yönetilen insan topluluğunun meydana getirdiği siyasal bir kuruluştur. Bu en büyük siyasal kuruluş, bireyler arasındaki ilişkileri düzenler ve bu ilişkilerin saptanmış kurallara uygun olarak yürümesini sağlar. Aynı zamanda Devlet, anlaşmazlıkları çözümler, kamusal mal ve hizmet üretir, bu yönleriyle en üst egemen meşru gücü temsil eder.

Büyüklüğü ne olursa olsun, bütün devletlerde, yukarıda ifade edilen ülke, insan, iktidar ve ortak yasalar unsurlarını görmek mümkündür. Ülke, yani toprak parçası, ancak ona can ve dinamizm veren “insan topluluğu” ile anlam kazanır ki bu topluluğa “Ulus” adı verilmektedir. Sacayağının bir üçüncü unsuru iktidar, yani yönetenlerdir ki onlar da saptanmış genel ve soyut kurallara, başka bir ifadeyle hukuk düzenine bağlı kalmak zorundadırlar.

Yöneten ve yönetilen ayrımı, aynı zamanda Devlet-Birey ayrımıdır. Devlet, asli görev olan ülke idaresini yani yürütmeyi hükümetler vasıtasıyla gerçekleştirir. Devletin siyasal teşkilatı, başta hükümet olmak üzere, devlet teşkilâtına dâhil olan kamu kurum ve kuruluşlarıyla, bunların görevli personelinden oluşur. Aslında Devlet gözle görülen elle tutulan bir varlık değildir. Devlet, bireyler onu düşündükleri için vardır. Nitekim bireyler bir şefe, bir derebeyine, bir hükümdara değil, onların fizik varlıklarının üstünde ve ötesinde adına Devlet denilen sürekli ve soyut bir varlığa itaat etmek istemişlerdir. Ancak Devlet düzenini kuranlar, Devlet otoritesini kullananlar, Devletin kanunlarını yapanlar yine insanlardır. Böylece fizikötesi bir güç, bir ideal, bir sembol olan Devletin de, aslında insandan soyutlanamayacağı gerçeğine varılır. Zira Devlet mekanizmasını

işletenler, çarkı döndürenler, kuralları koyanlar da, yine halkın arasından gelmiş kişilerdir. Toplumu oluşturan diğer bireylerden farkları, onların artık “yöneten” kimliği taşımalarıdır. Bu bakımdan yukarıda ifade edilen Devlet-Birey ayrımı da aslında Yöneten ile Yönetilen ayrımıdır. Demokratik rejimlerde yönetenlerin kalıcılığından, sürekliliğinden ve hegemonyasından söz edilemez. Devlet, insan ömrünü aşan, zamanla da sınırlı olmayan bir kurumdur.

Demokrasi, bir takım insanların ya da grupların ihtiraslarına meydana vermeyen bir “halk egemenliği” rejimidir. Yönetenlerle yönetilenler arasındaki menfaat ve hak mücadelesinde dengeyi kurabilen ya da kurabileceğine inanılan yegâne sistem olarak görülen Demokraside, Devlet-Birey ayrımı, çok keskin sınırlarla ve çok kalın çizgilerle çizilmemiş olduğundandır ki, birey zaman zaman da olsa, ülke yönetiminin seyrini değiştirecek kararlar alabilme ve bunu uygulayabilme imkânına sahip olabilmekte. Hatta kimi zaman ülke yönetimine bizzat katılabilmektedir. Yönetilen “birey” in, yöneten üzerinde kontrol, denetim ve beğenmediğinde onu değiştirebilme hakkı da vardır. Tüm bunlar bireyin, Demokratik bir sistemde “egemenliğin tek meşru kaynağı olan halk”ın bir üyesi olması münasebetiyle sahip olduğu haklardır. Bireyi, siyasi iktidarı belirleme, onu denetleme ve gerektiğinde değiştirebilme hususunda gösterdiği davranışlar bütünü, bizzat bireyin iktidarda yer alması olgusuyla birlikte “siyasal katılma” kavramıyla açıklanabilir.

Türkçede kullandığımız Devlet kelimesinin aslı Arapçadır ve başlangıçta bir Hükümdar veya Hükümdar ailesine ait hâkimiyet ve saltanat anlamını ifade ettikten sonra, ülkeyi içine alan ve soyut manada egemenlik anlamını almıştır.⁹

İnsanlar toplum halinde yaşarlar. İnsanlar toplu halde yaşarlarken kurdukları ilişkilerle birbirlerine zarar vermemeleri için bir düzen içerisinde ve bir takım kurallara uyarak hayatlarını devam ettirmeleri gerekir. Bu düzenin oluşması ve bu kuralların korunması belli bir otoriteye dayanır. Bütün toplum fertlerinin birbirleriyle kurdukları ilişkileri bir düzen içerisinde sağlayan, uyacakları kuralları koyan, çeşitli ihtiyaçlarını karşılayan ve tehlikelerden koruyan böyle bir “otoriteli düzen”e “devlet” denir.¹⁰

---

⁹ Tarakçıoğlu, 2007: 1

¹⁰ Karakaya, Yavuz, 2000: 80

Bir devletin olabilmesi için üç temel etken söz konusudur. Bunlar sırasıyla; Ulus, Vatan (ülke) ve Egemenliktir. Her “devlet düzeni” kendi toplumunun bağımsız yaşaması için siyasi otorite düzenini “ülke”, “insan topluluğu ve siyasi iktidar” üzerinde teşkilatlanması gerekir.¹¹

Kronolojik olarak devleti tanımlarsak, siyasi uğraşı sürekli ve özgül iş edinen ilk kuruluştur.¹² Bir toplumun sevk ve idaresinde siyasi ve hukuki sistemlerin önemli bir rolü vardır. Bunlar da çeşitli şekillerde tarih içinde yerlerini almışlardır.

Bu açıklamalardan sonra devleti şu şekilde tanımlanabilir: Devlet; belli bir yurt üzerinde yaşayan ulusun iç güvenliğini ve özgürlüğünü sağlayarak egemenlik haklarını; siyasi, hukuki, yasal ve ekonomik bakımdan kullanabilmek için örgütlenmiş bir kurumdur.

Devlet, günlük yaşantıyı dizayn eden ya da bireylerin kendi aralarında ve yönetim aygıtıyla ilişkilerini düzenleyen farklı yapılarda ortaya çıkabilmektedir.

2. Devletin Öğeleri

Devletin, varlığı için zorunlu olduğu kabul edilen üç öge insan topluluğu, ülke (üzerinde yaşanılan toprak) ve egemenliktir.

“Her devlet düzeni, kendi toplumunun bağımsız yaşaması için siyasi otorite düzenini “ülke”, “insan topluluğu” ve “siyasi iktidar” üzerinde teşkilatlandırması gerekir”.¹³

“Romalı filozof Çiçeron’a göre devletin ortaya çıkması için üç şart gereklidir:

1. Çok sayıda insanın bir arada bulunması (*Miltitudo*),
2. Ortak yasaları kabullenmesi (*Juris Consensus*),

---

¹¹ Kapani, 1981: 20

¹² Eroğlu, 1990: 37

¹³ Karakaya-Yavuz, 2000: 80

3. Ortak yararlanma (*Utilitatis Communio*)”.¹⁴

Şimdiye kadar yaptığımız tanımlardan da anlaşılacağı gibi “devlet” üç koşulun bir araya gelmesiyle var olabilir. Devletin var olması için gerekli olan koşullar şunlardır:

1. Devletin varlığı için bir ülke yani devlet yetkilerinin kullanıldığı ve sınırları belirli bir arazi parçası gereklidir.
2. Devletin varlığı için bir ülke içerisinde yerleşmiş insan topluluğu gereklidir.
3. Devletin varlığı için siyasi otoriteyi ve zorlama (*Coercion*) gücünü elinde bulunduran bir siyasi ve hukuki teşkilatlanma gereklidir. Bu kısaca devletin siyasi ve idari yapısıdır.”¹⁵

İnsan ögesi, belli bir toprak parçası üstünde yaşayan, devleti kuran ve onun varlık nedeni olan belirli bazı niteliklere kavuşmuş bir insan topluluğu anlamında ele alınmalıdır. Günümüzde bu topluluk ulus, topluluğun sürekli yurdu ülke, oluşturduğu devlet de ulusal devletle eşanlamlıdır. Doğal (coğrafi) ya da yapay (bir anlaşma ile çizilmiş) sınırlarla komşularından ayrılan ülke kapsamına toprak altı, toprak üstündeki hava tabakası, varsa ülkeyi çeviren deniz (karasuları) ve kıyılar girer. Toprak altı sınırsız olarak, hava tabakası ve denizler ise uluslararası antlaşma ve geleneklerle belirlendiği ölçüde o ülkenin varlığı sayılır. Belirli bir yurttan yoksun olan bir toplum devlet kuramaz. Ülke toprakları ve ulusla birlikte egemenlik de devletin bölünmez ve devredilmez parçasıdır. Egemenlik devletin hukuksal düzenini belirleyen en yüksek otorite ve üstün iradedir. Başka devletlerle olan ilişkilerde bağımsızlık biçiminde ortaya çıkar. Devletler hukuku açısından bağımsız olmak, öncelikle öteki devletlerle eşit olmayı gerektirir. Bağımsızlık, bir devletin başka devletlerden emir almaması ve onları iç egemenlik haklarına karıştırmaması hak ve yükümlülüğünü kapsar. “Hiçbir devlet,

---

¹⁴ Aktan, 1999: 15

¹⁵ a.g.e.: 22

toplumun üzerine çıkmadan, otoriteye, iktidara ve iktidarın araçlarına sahip olmadan, görevlerini yerine getiremez.”¹⁶

a. İnsan Topluluğu

İnsanlar, toplum içinde yaşamaya mecburdur. Aristo, bilindiği gibi insanı siyasal hayvan (*Zoon Politikon*) olarak nitelemiştir. Aristo'nun, insanın sosyal ve siyasal yönüne işaret ettiği bu ifadenin anlamı şudur: İnsanlar tek başlarına değil, topluluk halinde yaşamayı severler. Birlikte iş yapmak, bir araya gelip konuşmak, görüşmek, tasada ve sevinçte ortak olmak insanlarda bulunan temel özelliklerdir. Kişiliğin temel unsurları olup kendilerini sosyal ve siyasal alanda belli eden birtakım nitelikler vardır: Varlığını koruma, iyi yaşama ve güvenlik ihtiyacı, buna bağlı olarak korkudan, baskıdan, kuşkudan, tehditten, hastalıktan, işsizlikten ve fakirlikten uzak kalma isteği. İnsan ruhunun belirgin özelliklerinden birisi de iktidar duygusudur. İnsan, ya bazı amaçlara varmak için ya da sırf iktidar için iktidarı istemektedir. Birinci durumda iktidar bir amaç olmaktadır. İktidarı insanlar ya kendileri için, ya da toplum için isterler. İkinci isteğin ağırlık kazanması, insanı gerçek “Devlet Adamlığı” kimliğine büründürür. İnsanları “siyasal hayvan” yapan ve diğer varlıklardan ayıran en önemli özelliklerden birisi, eğitime olan büyük gereksinimleridir. Bir kuşaktan diğerine düzenli bir bilgi akımı olmazsa, insanların bireysel ve toplumsal yaşamı tam anlamıyla sekteye uğrayabilir. Kişinin siyasal değer, inanç ve tutumları zaman içinde meydana gelmektedir. Kişi içinde yaşadığı siyasal kültürün içerdiği değer yargıları, anlayışlar, davranış kuralları çerçevesinde “siyasal bir insan” olarak biçimlenmektedir. Siyasal insan, siyasal kültüre, siyasal bilince, siyasal altyapıya sahip insandır ve aynı zamanda hayatın her alanına ve her problemine kafa yoran insandır. En azından kavramın ideal tanımını bu olmalıdır.

Yukarıda ifade edilen kuşaklar arası bilgi akımı, “toplumsallaşma” adı verilen olguyu meydana getirir. Birey, doğuştan sahip olmadığı siyasal değer yargılarını, inançlarını ve tutumlarını bir öğrenme süreci içinde zamanla geliştirmektedir. Kişinin toplumun bir parçası haline gelmesine genel anlamda “toplumsallaşma” ve bu öğrenme

---

¹⁶ Eroğlu, 1990: 106

sürecine ise “siyasal toplumsallaşma” denilmektedir. Bir başka ifadeyle toplumsallaşma, siyasal kültürün aktarılması ya da siyasal yaşamın yeniden üretilmesi olgu ve sürecidir Buna paralel olarak siyasal inanç, davranış ve değerlerin birey tarafından benimsenme süreci de siyasal toplumsallaşma olarak ifade edilebilir.

Siyasal Toplumsallaşma sürecinde birey, birtakım faktörlerin etkisi altındadır. Bireyin toplum içindeki yeri, topluma hâkim olan ideoloji, demografik yapı (nüfus), kültür, siyasal kurumlar, din, birincil ve ikincil gruplar, kitle iletişim araçları gibi çevresel faktörler, bireyin “siyasal” kimliğinin teşekkülünde son derece önemlidir.

Belirli bir sınıfın, belirli bir çağda, özgür sayılabilecek toplumsal düşünce sistemi olan ideoloji, bilimsel gerçeklerin yanı sıra somut tarihsel-ekonomik yapının belirlediği değer yargılarını, önyargıları, toplumun doğru işleyişiyle ilgili kanıları da kapsar. Deneylerle test edilemeyen bu siyasi inanç sistemi, belirli bir olayda, bireyi belirli bir yönde düşünmeye sevk eden önemli bir etkendir.

Nüfus hareketleri, nüfus yapısındaki değişmeler, nüfusun köy-kent biçiminde dağılmasının bir sonucu olarak bireyler arasındaki ilişkilerin sıklaşıp gevşemesi ve bireyin yetiştiği çevrenin bir ürünü olmasından dolayı sahip olduğu kültür de onun siyasal kimliğini etkiler. Kültür toplumsaldır ve toplumu oluşturan gruplar ile bizzat bireyler tarafından meydana getirilir ve paylaşılır. Öğrenilmiş, saklanmış ve başkalarına öğretilmiş alışkanlıkları ifade eden kültür, siyasal yaşam üzerine etkilidir ve onu da yönlendirmektedir.

Yasal ortamı sağlayan anayasa ve diğer yasalar ile siyasal ortamı sağlayan siyasi kurumlar ve onların örgütü olan devlet, siyasal iletişime sınırlar çizerler ve siyasal toplumsallaşmayı etkilerler. Bireyler “siyasal” kimliğe bürünmelerinde, hem düşüncelerinde, hem eylemlerinde dinin etkisiyle törelere sızmış belirli toplumsal yaptırımlar ve tabular tarafından da sınırlanmaktadırlar. Bireyin “siyasal” kimliğinin teşekkülünde birincil gruplar olarak ifade edilen aile ve arkadaşlık gruplarının etkisi de yadsınamaz. Siyasal toplumsallaşmada aile önemli bir yere sahiptir. Ancak deneysel çalışmalar, siyasal parti seçimi dışında ailenin özgül bir etkisinin bulunmadığını ortaya koymaktadır, üstelik yıllar geçtikçe ailenin, yaşı büyüyen birey üzerindeki etkisi azalmaktadır. O halde ailenin gücünün daha çok siyasi parti bağlarının aktarılmasında

ön plana çıktığı söylenebilir. Arkadaşlık grupları ise daha sonraki yıllarda ailenin yerini almaktadır. Okul, iş çevresi, siyasal partiler, bireyin siyasi kimliğini şekillendirmede daha ileriki aşamalarda devreye girmekte ve etkili olmaktadır. Ancak, herhalde günümüzde bireyi üzerinde oldukça etkili yeni bir kuvvet ortaya çıkmıştır ki görsel, işitsel, yazılı iletişim araçlarını kapsayan ve kamuoyu oluşturmada önemli bir mevkiye oturan bu “medya” kuvveti, dördüncü kuvvet tanımlamalarını hak edecek durumdadır.

b. Ülke

Ülke, bir devletin egemenliği altında bulunan yeryüzü parçasını ifade eder. Ülke kavramı, devletin kara ülkesi ile beraber nehir, göl, karasuları ve hava alanını da kapsar. Tarihte bir devletin ülkesini genişletmesi veraset, fetih veya sahipsiz ülkelerin işgali yoluyla olabiliyordu. Bugün için dünya coğrafyası nispi bir statükoya kavuşmuşsa da savaşlar ya da savaşız bölünmeler sonucunda devletlerin sınırları değişebilmektedir.

Çağdaş uluslararası hukuk sisteminde ülke üzerindeki uyuşmazlıklarda ileri sürülen temel siyasi ilkeler coğrafi yakınlık, tarihi süreklilik ve self-determination (Kendi geleceğini kendisinin belirlemesi) ilkeleridir. Coğrafi yakınlık, bir diğer ülke üzerinde hak iddialarının coğrafi olarak yakın veya komşu olduğuna dayalı olmasıdır. Tarihi süreklilik, bir devletin kendine ait olmayan bir ülkede geçmişte sahip olduğu, kültürel, tarihi ortaklık iddialarına dayalı olarak hak talebinde bulunmasıdır. Self-determination ilkesi ise, özellikle Üçüncü Dünya Hareketi ile beraber II. Dünya Savaşı sonrasında dünyada meydana gelen güç dengeleri değişikliklerinin sonucunda ortaya çıkmıştır.

İslâm hukukunda, ülke, Müslüman veya gayrimüslim bir idarenin hâkimiyetinde olmasına göre isimlendirilir. Bu hususta esas ilke “Egemenlik” unsurudur. Ülkenin niteliği belirtilirken, İslâm hukukçuları ülkenin durumuna göre, Darü’l-İslam, Daru’l-harb, Daru’l-Bağy, Darü’z-Zimme gibi çeşitli isimler vermişlerdir. İslam tarihinde ilk İslam ülkesi olarak Medine için Darü’l-Hicret ismi kullanılır. İslam fikhında ülke statüsü için esas olarak Darü’l-İslam -veya Dârü’l-Harb ifadeleri geçer. Darü’l-İslâm (Darü’l-Adl) temelde Müslümanların hâkimiyetindeki bölgeler (Es-Serahsi, Ed-Debbusi

vd-) Darü'l-Harb ise gayri Müslümanların hâkimiyetleri altındaki ülkelerdir. Bu sınıflandırmadaki kıstas, Müslüman veya gayrimüslimlerin nüfus olarak azınlık veya çoğunlukta olmaları değil kimin o ülke üzerinde egemen olduğudur.

c. Egemenlik

Egemenlik, en genel anlamıyla devletin ülke toprakları üzerinde siyasi yönetim yetkisini kullanma hakkıdır. Egemenlik ya da hâkimiyet, bir toprak parçası ya da mekân üzerindeki kural koyma gücü ve hukuk yaratma kudretidir. Bu güç siyasi erkten arta kalan yasallaşmış bir üst iradeyi ifade etmektedir.

Kök olarak “ege”den (bir çocuğu koruyan, işlerine bakan ve her türlü davranışında sorumlu olan kimseden yani veliden) türemiş bir kelime olan egemenlik, dilimizde, “milletin ve onun tüzel kişiliği olan devlete ait yetkilerin hepsi” (hâkimiyet) şeklinde anlamlandırılmaktadır. Egemen “*Sovereign*”, İngilizce dilinde ise, “hükümdar”, “padişah”, “kral”, “yöneten”, “hükümran”, “bağımsız”, “bir ülkede en yüksek siyasi güce sahip olan kimse”, “bir ülkenin yönetimini elinde bulunduran” olarak tanımlanmaktadır. Yine İngilizcede, egemenlik “*Sovereignty*” ise, “hâkimiyet”, bağımsızlık, “tam özgürlük”, “yönetme iktidarı”, “kendi kendini yöneten bir ülke olmak” şeklinde karşılanmaktadır. Ulusal doktrinde, egemenlik kavramını ifade etmek için “devletin hukuki iktidarı ya da devlet kudreti”¹⁷, “devlet iktidarı”¹⁸, “devlet gücü”, “siyasal iktidar”¹⁹, gibi nitelendirmeler kullanılabilir.

Egemenlik aynı zamanda bir devletin ülkesi ve uyrukları üzerindeki yetkilerinin tümünü ifade eder. Bir başka deyimle egemenlik, devleti başka tüzel kişiliklerden ve örgütlenme biçimlerinden ayıran özelliktir. Egemen olmayan devlet olmaz; kaynağını Devletten almayan egemenlik de olmaz.

---

¹⁷ Kubalı, 1971: 226

¹⁸ Zabunoğlu 1973: 113

¹⁹ Gönenç, 2007: 148

Egemenliğin temel göstergesi, “kanun yapma ve bu kanunları değiştirebilme” gücüdür.²⁰ Bir başka ifade ile egemenlik, “yasa ile uygulama” arasında kurulan modern siyasal iktidar ilişkisini (Egemen devleti, özellikle de ulus devleti) anlatan, modern bir kavramdır.²¹ Devletin ayırt edici özelliği olarak kabul edilmekte olan egemenlik; devleti ve toplumu yönetmede kullanılan iktidar ve otoriteyi vurgulamaktadır.

Ortaçağ Avrupasının büyük bir bölümünde, kaynağını kralla vassallar veya vassallarla diğer yerel güç odakları arasındaki sözleşmelerden alan feodal ilişkiler egemendi. Bunun yanı sıra, çeşitli derecelerde bağımsız olan kentler, köy birlikleri, federasyonlar ortak yönetim alanları vb. mevcuttu. Ayrıca bazı yönleriyle kralla bağlı, bazı yönlerden tamamen bağımsız olan Kilise de önemli bir siyasi gücü.

Modern krallıkların ortaya çıkmasıyla birlikte, devleti devlet yapan temel hak ve yetkilerin tanımlanması sorunu ortaya çıktı. Fransız hukukçu Jean Bodin (1530-1596) modern egemenlik kuramının kurucusu sayılır. 1576'da yayımladığı *Les six livres de la république* (Devlet'e Dair Altı Kitap) adlı eserde Bodin egemenliği "Devlet'in mutlak ve kalıcı gücü" olarak tanımlar. "Mutlak", egemenliğin bölünemeyeceği ve paylaşılamayacağı anlamındaydı "Kalıcı" olması ise bu gücün hükümdarın ölümü ile sona ermediği ve bireylerden bağımsız olduğunu gösteriyordu. Egemenlik belirtilerinin bir bölümünü hükümdar şahsen kullanabilir, bir bölümünü memurlarına ve kurumlara kullanılabiliirdi. Ancak egemenliğin kendisi devredilemezdi.

17. yüzyılda Hollandalı hukukçu Hugo Grotius (1583-1645) modern devletler hukukunun ilkelerini egemenlik kavramıyla temellendirdi. 1648 Westfalya Barışı ile egemen devletlerin hukuki eşitliği ilkesi modern Avrupa devletler sisteminin temeli olarak benimsendi. 17. ve 18. yüzyıllarda Hobbes, Locke, Montesquieu, Rousseau gibi düşünürler egemenlik hakkının felsefi ve analitik temelleri üzerinde günümüze dek etkili olan düşünceler ürettiler.

Montesquieu (1689-1755), 1745'te yayımladığı *Esprit des Lois* (Yasaların Ruhu) adlı eserinde, egemenliğin üç uygulama alanını birbirinden ayırarak, yasama, yürütme ve yargı erklerinin dengelenmesinin önemine değindi. 1789'da kabul edilen ABD

---

²⁰ Akal, 1998: 326

²¹ Akad-Dinçkol, 2004: 182

Anayasası, Montesquieu'nün görüşlerinin etkisiyle, yasama, yürütme ve yargının mükemmel denge içinde olacağı bir Devlet düzeni tasarladı.

Klasik dönem düşünürlerinin hemen hepsinde egemenliğin nihai kaynağı olarak halkın iradesi gösterilir. Roma hukukundaki omnis imperium ex populo ilkesi bu düşüncenin kaynağıdır. Devletin bir "Toplum Sözleşmesi" ile kurulduğu görüşü de aynı düşünceyi ifade eder. Ancak ilk kaynağı halk olan egemenliğin nasıl ve ne ölçüde hükümdara aktarıldığı, sınırlarının ne olduğu, o sınırlar aşıldığı zaman hangi tedbirlere başvurulacağı, egemenlik aktarımından sonra halkta hangi bakiye güçlerin kaldığı, tartışma konuları olarak kalır. Egemenliği halka dayandıran görüşle demokrasi fikri ilk kez 19. yüzyılda bağdaştırılmaya başlamış ve ancak 20. yüzyılın ikinci yarısında genel kabul görmüştür.

4. Devletleşme Süreci

İnsanların Devlet hakkındaki düşünceleri hep bir noktada birleşmektedir. Devletin yaptığı iş siyaset, politika olarak nitelendirilir. Siyasetin tümü Devlet eylemi olmasa da Devlet eyleminin tümü siyasettir.²² Tüm siyaset devletle sınırlı olmasa da devletin yaptığıının tümünün siyaset olduğu bilindiğine göre, “Siyasal uğraş nedir?” veya “siyaset ne yapar?” veya “siyasetin işlevi nedir?” sorularını yanıtlanabildiği takdirde, Devletin doğasına daha iyi anlaşılabilir. Siyaseti şöyle tanımlanmıştır: “Siyaset, belli bir üretim biçiminin varlığı ve gelişimi için gerekli olan koşulları toplumsal çapta sağlama uğraşdır.”²³

Siyaset bilimi ilgi alanını Devletli toplumun sınırlanmadığı, en basit toplumdan başlayarak, tüm toplumların siyasi bir yapılanma sundukları devlete geçildiği kabul edildiğinde kaçınılmaz olarak iki soruyla karşılaşılır:

d. Basit örgütlenmeli toplumlardan karmaşık örgütlenmeli toplumlara ya da devletsiz toplumlardan devletli toplumlara nasıl geçildi?

---

²² Karakaya, Yavuz, 2000: 80

²³ Eroğlu, 1990: 23

e. Her toplum siyasi bir yapılanma sunduğuna ya da her toplumda bir siyasi iktidar olgusuna rastlandığına göre, insanlık tarihi kadar eski olan bu olgu ne olabilir? Siyasi iktidar nedir?

Birinci soru; evrimcidir. İnsanlığı sürüden devlete ulaştıran süreç tabii ve kaçınılmazdır. Tarihin mantığı toplumları sürekli olarak gelişmeye, karmaşıklaşmaya iter. Ya da iç dinamik kendiliğinden ve mutlaka onları değişmeye zorlar.²⁴

İkinci soruyu ise şu şekilde açıklanabilir: Hiçbir topluluk, saygı duyduğu bir ilke adına siyasi iktidara razı göstermeden, kendisini yönettirmez. Yönetmek için zorlayıcı güç gereklidir. Ama zorlayıcı güç siyasi iktidar ilişkisinin, yalnızca bir yüzüdür. Yönetilenlerin yönetenin otoritesini de kabul etmeleri, onu yönetici olarak meşru saymaları gerekir. Otoritenin beslemediği bir güç ilişkisine siyasi iktidar adı verilmez.²⁵

Dünyanın büyük bir bölümünün, üstelik insanlık tarihinin çok yakın bir döneminde, sömürgeleştirme yoluyla sivilleştirildiği düşünülürse, farklılaşmış siyasi iktidarlı toplumdaki farklılaşmış ve kurumsallaşmış siyasi iktidarlı devletli topluma geçişin kendiliğinden gerçekleştiğini söylemek gerçekçi olmaz. Sosyal, siyasi ya da dinsel ilk iş bölümünün nedeni sosyal yoğunluğun ve nüfusun artması da olsa her toplumun doğal eğiliminin onu sosyal açıdan yoğunlaşmaya ve sayıca çoğalmaya yönelttiği söylenemez. İnsanlığın tek tip bir sosyal tarihi olduğunu değil, farklı toplumların kendi tarihlerini yaşadığını düşünmek gerekebilir. Toplumlar, siyasi iktidarın yaygın olduğu bir anda ya da siyasi iktidarın belli bir derecede farklılaştığı bir başka anda donup kalabilirler. Öyleyse onları hareketlendiren ya da sosyal açıdan yoğunlaştıran, sayıca çoğaltan nedenin kaçınılmaz bir iç dinamikten değil, rastlantısal bir dış dinamikten doğduğu kabul edilebilir.²⁶

Toplumun tümüne yayılan bir yapılar demeti olarak Devlet, toplumsal yaşamın her alanında, iktisadi, siyasal ve ideolojik alanlarda hareket etmek zorundadır. Devlet,

---

²⁴ Akal, 1991: 21

²⁵ Akal, 1991: 7

²⁶ a.g.e., 22-23.

ayrıca kendi geçmişinin, hâlihazırdaki yöneticilerinin ve yabancı modellerin etkisi altındadır.²⁷

5. Devlet ve Yasa

Yasanın yaratıcısı olarak ulus ya da halkın kendini kurallarla sınırladığına ve Devletin yalnızca bu kuralların uygulanmasını sağlayan bir aygıt olduğuna ilişkin sav, Devletin böyle bir düzlemde ulustan ya da halktan uzaklaştırılarak düşünülebilmesini sağlayamamıştır. Yasa yapma erki, onu, toplumun yaratmak zorunda olduğu kutsal bir aynaya da dönüştürür. Yasa onu uygulayandan ayrı tutulabilseydi, Devlete yalnızca başka bir düzlemde söylenen yasanın belirlediği aygıt denilebilirdi. Ama Devlette, yasa ve aygıt sözcükleri bir araya gelir ve Devleti düşünmek yasayı, yasayı düşünmek devleti düşünmek olur. Yasa koyucunun kim olduğu söylenirse söylensin, Devletin olduğu yerde, insanlar için onun yasaları vardır.²⁸

6. Siyasal Katılma

“Siyasal insan” olabilmenin ve siyasal toplumsallaşmanın hemen akabinde “Siyasal katılma” olgusu gündeme gelir. Siyasal katılma; toplumsal düzenin kuruluşu, yönetimi ve denetimine ilişkin politikaların saptanması, kararların alınması ve uygulanmasına ilişkin çabaların bilfiil içinde bulunmaktır. Bir bakıma siyasal katılma, bireylerin siyasal sistem karşısında durumlarını, tutumlarını ve davranışlarını belirleyen bir kavramdır.

Siyasal katılmanın boyutları şöylece sıralanabilir: Siyasal olayları izlemeyi ifade eden “ilgili olma”, siyasal olaylara “önem verme” olaylar ve sorunlar hakkında “bilgili olma” nihayet siyasal olaylara aktif olarak “karışmayı” ifade eden eylem. Siyasal faaliyetlere katılma değişik düzeylerde kendini gösterir. Kimileri “seyirci” faaliyetinde bulunurlar, yani iletişim araçları yoluyla siyasal olayları izlerler ve tartışırlar. Bir üst

---

²⁷ Eroğlu, 1990: 40

²⁸ Eroğlu, 1990: 129

davranış tarzı açıkça vaziyet almaktır. Gazetelerde ve dergilerde siyasi yazılar yazmak, radyo ve televizyonda program yapmak, mitinglerde konuşmak gibi. Nihayet, siyasal katılmanın en ileri kademesi doğrudan doğruya olayların içine karışarak aktif rol almaktır. Bu davranışlar normal demokratik katılım yollarıdır. Kurulu düzeni değiştirmek için yapılacak illegal davranışları siyasal katılma olarak nitelendirmek doğru değildir.

Bazı insanlar siyasal sistemi olduğu gibi kabul ederek davranışlarını sisteme göre ayarlarlar. Bazıları ise sistemi düzeltmek ya da değiştirmek için çaba harcarlar. Siyasal sistemle yakından ilgilenen ve ona faal olarak katılanlar “aktif” vatandaşlarıdır, sisteme az ilgi duyanlar ise “pasif” vatandaşları oluşturur. Nihayet, siyasal sistemle ve siyasal faaliyetlerle hiç ilgilenmeyen bir grup vatandaş vardır ki bunlar “hareketsiz” (*Apathetic*) vatandaşlardır. Ancak bunun nadir olduğu, insanların şu veya bu şekilde, az da olsa siyasal hayata katıldıkları görülmektedir. Muhakeme yeteneğindeki farklılıklar, sosyal statüden gelen etkiler, irsiyet vb. etkenler, bireylerin siyasal eyleminin yönün çizerek onların yenilikçi (*Liberal*) veya muhafazakâr (*Conservative*) eğilimli olmalarını belirler.

Demokratik rejimde siyasal katılma, bir takım olanaklar çerçevesinde cereyan eder. Siyasal katılma, öncelikle yasalarla, en başta da Anayasayla verilen siyasal haklarla birlikte hayat bulabilir.

Yukarıda değinilen olumlu ya da olumsuz yönleriyle işin katılma boyutudur. Bir de “katılmama” ve “olumsuz katılma” olguları bulunmaktadır. Bazen siyasal otoriteler vatandaşın siyasal işlere fazla karışmamasını, fazla ilgili olmamasını isterler, hatta sınırlar ve yasaklarla siyasal katılmayı önleyebilirler (özellikle otoriter ve totaliter rejimlerde). Buna bir de vatandaşın kendisinden kaynaklanan ilgisizliği eklendiğinde “Depolitizasyon” denilen siyasetten uzaklaşma olgusuyla karşılaşılır. “Olumsuz katılma” ise, bireylerin, düzenin meşru görmediği yollardan gerçekleştirdikleri bütün katılma biçimlerini; kısaca düzen karşıtlığını, sistem karşıtlığını, yasa karşıtlığını kapsar. Ancak, ideal demokrasi tanımının gerçek hayata tam anlamıyla oturtulabildiği oranda, bu tür olumsuz katılma yollara azalacak, ya da hafifleyecektir. Çünkü

demokrasinin eninde sonunda toplum için en doğruyu, en uygunu, en güzeli bulacağına inanılır.

7. **Devletin İşlevi**

Egemenlik erkini elinde bulunduran Devletin çok boyutlu birçok işlevi bulunmaktadır. Devletin işlevleri kısaca şöyle sıralanabilir:

1. Ordu ve emniyet teşkilatını kurarak ülkeyi iç ve dış tehlikelerden korumak.
2. Hukuk ve yargı teşkilatını kurarak toplum nizamını sağlamak.
3. Vergi ve maliye teşkilatını kurarak ülke bütçesini oluşturmak devletin gelir ile giderini karşılamak.
4. Ülke içinde milli dayanışmayı sağlamak.
5. Devletin üstünde başka bir otoriteye meydan vermemek.

B. DEVLET ÇEŞİTLERİ

Devletler, oluşumları itibariyle birbirlerinden farklı esaslara dayanan çeşitlere ayrılırlar. Farklı tasnifler olmakla birlikte Devletler yapılarına göre şöyle sınırlandırılabilir:

1. Hukuki Yapılarına Göre Kurulan Devletler

Bunlar “basit” ve “bileşik” yapıli olmak üzere ikiye ayrılır.

a. Basit Yapılı Devletler

Eğer devlet, bir merkezde, merkezileşmiş bir tek otoriteye sahipse buna “basit yapıli devlet” denir. Bir tek siyasi otoriteye sahiptir. Güç ve kuvvet kaynağını sadece bir tek “anayasa”dan alır. Bu anayasanın kurduğu bir tek yasama, yargı ve yürütme sistemi vardır. Bunların hepsi bir merkezde toplanmıştır”.²⁹

Yani kısaca; “Devlet iktidarının bölünmediği devletlerdir. Türkiye, Fransa, İspanya bu basit devlete bir örnektir”.³⁰

b. Birleşik Yapılı Devletler

Eğer devlet, ayrı ayrı merkezlerde merkezileşmiş birden fazla siyasi otoriteye sahipse böyle devlete “birleşik devlet” denir. Birden fazla siyasi otoritenin kendi aralarında bir “anayasa” ile birleşmeleri “Birleşik Devletler”i meydana getirir. İki şekilde görülebilir:

---

²⁹ Karakaya-Yavuz, 2000: 82

³⁰ Çam: 1977: 87

i. Federal Devlet

Federasyon (*Fédération*) veya federal devlet (*Federal state, Etat fédéral*) kendi içlerinde belli bir özerkliği koruyarak iki veya daha fazla devletin aynı merkezî iktidara tâbi olmak suretiyle oluşturduğu bir devlet topluluğudur. Federasyonda “federal devlet ” ve “federe devletler” olmak iki tür devlet vardır. Federe devletlere, “devlet” (*State*), “eyalet”, “kanton (*Canton*)” gibi isimler verilir. Bunlar federasyonun “üye birimleri” veya “kurucu birimleri”dir.

Federasyonda federe devletler de, federal devlet de birer “devlet”tir. Federe devletler birer devlettir; bunların her birinin kendisine mahsus bir ülkesi, kendisine mahsus bir halkı ve belli alanlarda sınırlandırılmış olmakla birlikte kendisine mahsus bir egemenliği vardır. Federal devlet de, bir “devlet”tir; çünkü, federal devlet de, bir ülkeye (Ki bu ülke federe devletlerin topraklarından oluşmaktadır); bir insan topluluğuna (Ki bu topluluk, federe devletlerin ahalisinin bütününden oluşmaktadır) ve bir egemenliğe sahiptir. Federal devlet, federe devletlerin ülke ve insan unsuru üzerinde kuruludur; ancak, federal devlet, kendisini oluşturan bu federe devletlerden ayrı bir devlettir. Federal devlet ve federe devletler ayrı tüzel kişiliklere sahiptir.

Başka bir deyişle federasyon, ayrı ayrı siyasi otoriteye sahip devletlerin kendi aralarında yaptıkları bir anayasa ile meydana gelen devletler birliğidir. Federal devlet aralarında iç hukuk, yani anayasa hukuku ilişkileri (Uluslararası ilişkileri değil) olan bir devletler birliğinde bir üstün devletin diğer devletler üstünde yer almasıdır. Günümüzde birleşik devletin en yaygın ve önemli biçimi federal devlet olup devamlı gelişme halindedir. Amerika Birleşik Devletleri, Kanada, Meksika, Almanya, Arjantin, Brezilya; federal devlete birer örnektir.

ii. Devlet Konfederasyonu

Konfederasyon (*Confédération*), birden fazla bağımsız devletin uluslararası hukukî kişiliklerini muhafaza etmek şartıyla belli bir amaçla, özellikle ortak savunmalarını sağlamak üzere kurdukları bir devlet topluluğu şeklindedir. Konfederasyon bir uluslararası antlaşmayla kurulur. Konfederasyona antlaşmayla girildiğinden,

konfederasyona üye devletlerin konfederasyondan istedikleri zaman çıkabilecekleri kabul edilmektedir, Yani üye devletlerin “ayrılma hakkı” (Droit de sécession) mevcuttur. Konfederasyonu teşkil eden devletler (Konfedere devletler) gerek iç, gerek dış ilişkileri bakımından bağımsız birer devlet niteliğini korurlar.

Konfederasyon bir devletler grubudur. Her bir devletin anayasası; yasama ve yargı teşkilatı vardır. Devletler kendi aralarında anlaşarak ortak bir devlet kurmuşlardır.

2. Egemenliğin Kaynağına Göre Kurulan Devletler

Hâkimiyetin kaynağına göre kurulan devletlerde, iktidarın kimin ya da kimlerin elinde olduğunu, sahip oldukları egemenlik yetkisini nasıl ve ne ölçüde kullandıklarını anlatmaya çalışacağız. Hâkimiyet kaynağına göre kurulan devletler şunlardır:

a. Demokratik Devletler

Günümüzde en popüler devlet biçimidir. “Bu tip devletlerde hâkimiyet milletindir. Düşünce, din ve vicdan, siyasi hak, seçme ve seçilme, siyasi parti kurma ve hürriyet vb gibi haklar çok önemlidir. Devletin yönetimine bu özgürlüklerde faydalanarak seçilen kimseler katılırlar. Ulus, siyasi parti olarak ortaya çıkan teşkilatın adaylarından dilediğini seçer ve yönetimin başına getirir. Bunların yaptığı kanunlarla ülke yönetilir”.³¹

Demokrasi ise Yunanca bir kelime olan “Demos”dan (*Halk*) türemiştir. Demokrasi, halkın egemenliği anlamına gelmektedir. “Demokraside düşünce, toplanma ve örgütlenme özgürlüğü başta gelir. Demokrasi; inançların, kökenlerin, düşüncelerin ve tasarıların çeşitliliği olmadan var olmaz. Demokrasinin asıl işi bir topluluğun ekininde çeşitliliği üretmek ve savunmak olur”.³² “Öyleyse demokrasiyi tanımlayan yalnızca bir

---

³¹ Karakaya-Yavuz, 2000: 82

³² Touraine, 1997: 25

kurumsal güvenceler bütünü ya da çoğunluğun egemenliği değil, her şeyden önce bireylere ve topluluklara ait tasarılaradır.”³³

b. Monarşik Devletler

“Monarşi tek kişinin yasalara uygun yönetimidir. Değişik uygulamaları olur, mutlak monarşide, tüm iktidar tek kişidedir, kişi toplumda her şeyin, herkesin efendisidir.”³⁴

“Tek bir kişinin hâkimiyetine dayanılarak kurulan ve yönetilen devlettir. Yasama, yürütme ve yargı yetkisi bu tek kişide toplanır. Millet meclisine dayalı monarşik devletler olabildiği gibi şeflik sistemine dayalı devletler de olabilir.”³⁵

“Bilindiği gibi despotik veya müstebit veya mutlakiyetçi devlet ve hükümet sistemlerinde kişinin ve toplumun davranışları ve yaşantıları, hak ve hürriyetleri genellikle keyfi bir iradenin ve sınırsız gibi işleyen, denetimi beşeri yollarla mümkün olmayan bir iktidarın düzenlenmesine bırakılmıştır.

Hükümdar demek Devlet demektir, saltanat demektir ve Devletin kişiliği hükümdarın kişiliğinde belirir. Her şeyin sahip ve maliki hükümdardır ve hükümdara gözü kapalı mutlak itaat toplumun en büyük görevidir.”³⁶

c. Oligarşik Devletler

Oligarşi, sadece belirli bir grubun bir ülkeyi yönetmesiyle ortaya çıkan yönetim biçimidir. Yunancadaki 'az' ve 'yönetim' kelimelerinin birleşmesiyle oluşturulmuş bir kelimedir. “Oligarşiyi belirleyen ilke servettir. Oligarşi birden fazla kişinin yönetimidir.

---

³³ a.g.e.: 30

³⁴ Göze, 1993: 42

³⁵ Karakaya-Yavuz, 2000: 80

³⁶ Arsel, 1975: 7

Yönetici kadrosu birkaç kişiden oluşabileceği gibi, çok daha geniş kapsamlı bir yönetim kadrosuna da dayanabilir.”³⁷

“Toplumda zenginlik ve zenginler baş tacı olunca onurun yerini para alır. Bunun sonucu olarak yeni yasalar yapılır ve belli bir gelir düzeyi iktidarın ölçüsü olur. Oligarşi, gelir üstünlüğüne dayanan, zenginlerin yürüttüğü, yoksulların hiç karışmadığı bir devlet düzenidir.”³⁸

d. Teokratik Devletler

Teokrasi, dini otorite organlarının siyasi otorite organları yerine devlet idaresini elde tuttuğu devlet biçimidir. “Din kurallarına göre kurulup idare devletlerdir. Hakimiyet Tanrıya aittir. Tanrının üstün gücünün simgesi olan ilahi kuralların egemenliği insanlara uygulanır. Yapılan bütün işler Tanrı adınadır. Yönetenler Tanrıya karşı sorumludurlar.”³⁹

“Egemenliğin ve her şeyin sadece ve sadece Tanrıya ait olduğu ve onun istediği ve dileği gereğince belli kişilere verileceği ve onlar tarafından yine onun iradesi gereğince kullanılacağı hususu, Teokratik sistemlerin kendilerine en temel ilke olarak kabul ettikleri husustur.”⁴⁰

---

³⁷ Göze, 1993: 44

³⁸ Ağaoğulları, 1994: 206

³⁹ Karakaya-Yavuz, 2000: 83

⁴⁰ Arsel, 1975: 17

İKİNCİ BÖLÜM

ANTİK YUNAN'DA TOPLUMSAL YAPI VE YÖNETİM

A. ESKİ YUNAN'DA TOPLUM

M.Ö. 8. Yüzyılda başlayıp M.S. 5. Yüzyılda sona eren devrede eski Yunan ve Roma kültürlerini içine alan felsefeye antik çağ veya klasik çağ adı verilir. İlkçağ felsefesi deyimi, Yunan ve Roma kültürüyle birlikte, bütün bu kültürleri de kapsar. Yunan felsefesi deyiminden, felsefenin kaynağı olan antik çağ felsefesi anlaşılır. Antik çağ Yunan felsefesi, klasik sıralamaya göre M.Ö. 600 yıllarında ilk düşünür sayılan Thales'le başlar ve İ.S. 529 yılında politeist Yeni Plâtonculuğun son sığınağı olan Atina okulunun Roma İmparatoru Justinianus'un buyruğuyla kapatılmasıyla son bulur.⁴¹

İlk örnekleri Mezopotamya'da, Mısır'da ve Hindistan'da veren uygar toplum ve siyasal düşünüş, eski çağın Yunan ve Roma toplumlarında büyük bir gelişme göstermiştir. Batı uygarlığının uzak kaynakları ve Batı toplumlarının düşünüşünün esin kaynakları olmaları bakımından Eski Yunan ve Roma toplumlarının toplum ve düşünce tarihinde özel bir yeri vardır. Bu bakımdan Antik Yunan dönemi milat olarak da nitelendirilmektedir. Çünkü kendisinden sonra ileri sürülen düşünceler daima bu kültürden yararlanmışlardır.

Batı felsefesi olarak adlandırılan felsefe geleneği kendisini Antik Çağ felsefesine dayandırır. Çağdaş ya da modern denilen düşünce biçiminin ve felsefe tarzının embriyon halinde bu dönem felsefe geleneğinde ortaya konulduğu varsayılmaktadır. Antik Çağ filozofları, bilginin anlamını, doğruluğun ne olduğunu, erdemin ne anlama geldiğini, evrenin ve yaşamın anlamını sorgulamışlar ve felsefi soruları şekillendirmişlerdir. Batı uygarlığı bir coğrafi deyim değil her şeyden önce bir iktisadi ve toplumsal sistemin ifadesidir. Batı uygarlığı, kapitalizmin doğup geliştiği ülkelerin

---

⁴¹ Hançerlioğlu, 1995: 8

uygarlığı olup, bu uygarlık kaynağını Eski Yunan, Roma ve daha sonraları Hıristiyanlıktan almıştır.⁴² Özellikle devlet aygıtı ile ilgili düşünceler, sonraki çağları da önemli ölçüde etkilemiştir. Eski Yunan, felsefenin olduğu kadar devlet modellerinin de beşiğidir. Yunan düşünürlerinin devletle ilgili olarak ileri sürdükleri görüşler Sokrat, Platon ve Aristoteles'in eserlerinde en yetkin formunu almıştır. Ancak, düşüncelerin öncülüğünü Sofist diye nitelendirilen kentten kente dolaşarak düşüncelerini yayan akımın temsilcileri yapmıştır. Bu açıdan Eski Yunandaki toplumsal ve siyasal yaşam, düşünürlerin devlet ve siyaset felsefesi şeklinde ortaya çıkmalarına neden olmuştur. Antik Yunan'ın ve Polisin önemi, aristokratik yapıdan ve bu yapıya özgü düşünce biçimlerinden kopuşu başarmakla kalmamış, bir benzeri yüzyıllar sonra modern devletlerde belirecek olan demokrasiye de beşiklik yapmasından kaynaklanmaktadır.⁴³

Eski Yunan'da devlet ile ilgili en önemli görüşler, Sokrates (M.Ö. 469-399) Platon (M.Ö. 427—347) ile Aristoteles (M.Ö. 385—322) tarafından ileri sürülmüştür. Bunlardan özellikle Sokrates Platon üzerinde, Platon ise Aristoteles üzerinde önemli etkiler yapmıştır. Devlet ile ilgili görüşler, Platon ve Aristoteles'ten sonra da devam etmişse de (Epikuroscu Okul, Stoa Okulu) bu düşünceler hiçbiri bu üç filozofun devlet teorileri ile kıyaslanamaz. Ancak, ortaya çıkan bu okullar önemli siyasî olayları hazırlamaları bakımından ayrı bir değer taşımaktadır. Örneğin, M.Ö. III. yüzyılda ortaya çıkan Stoa Okulu, Hıristiyanlığın izlerini taşır. Bu okul ve ardılları ise, Roma'yı derinden etkilemiştir. Roma İmparatorluğunun yayılması ile Eski Yunan felsefesi daha geniş bir bölgeye yayılmıştır. Yunan Felsefesinin sona erdiği tarih M.S. 529 yılıdır. Bu tarihte İmparator Justinianus'un emri ile Yeni Platon Okulu Atina'da kapatılmıştır.⁴⁴ Eski Yunan'da devlet ile düşünceler 12 yüzyıllık bir dönemi kapsar. Bu devre içinde Homeros'tan (M.Ö. 9. yy.) başlayarak Yeni Platon Okulunun ardıllarının düşünce ve felsefeleri yer alır.

“Burada ilk olarak Yunan filozoflarının hayat çevresi olan “*Polis*” (Kent devleti) üzerinde durularak, Eski Yunan'ın siyasî yaşamını daha iyi belirtebilmek için uygulanmış olan siyasî rejimler gözden geçirilecektir. Böylece, filozofların ileri

---

⁴² Tanilli, 1995: 21

⁴³ Ağaoğulları, 1989: 2

⁴⁴ Hermetics, 2011

sürdükleri devlet düşüncelerinin siyasî kurumları ışığında daha iyi değerlendirilebilir. Devamında Sofistlerin devlet düşünceleri üzerinde durulup bazılarının düşüncelerine değinilecektir. Sokrates ve Plâton'un devlet düşüncelerine göz atıldığında bu iki filozofun birçok bakımlardan aynı fikirleri ileri sürmüş oldukları görülmektedir. Bu çalışmada Plâton'un “İdeal Devleti” üzerinde önemle durularak, yaşamının sonlarına doğru yazdığı “Yasalar” adlı yapıtındaki görüşleriyle, ilk düşünceleri arasında kıyaslama yapılmıştır. Daha sonra Aristoteles'in devlet teorisi incelenmiştir. Aristoteles'e ayrılan bölümde, Devletin tanımı ve yapısı üzerindeki düşünceleri ile yönetim biçimleri hakkında yaptığı sınıflandırma analiz edilmiştir. Ayrıca kısa olarak, Eski Yunandaki son siyasî düşüncelerden, Stoacı Okul ile Epikouros'un ileri sürdükleri devlet görüşlerine yer verilmiştir.”

B. COĞRAFİ YAPI

Klasik Yunan dünyası (M.Ö. 5. yüzyıl) 750 civarında siteden oluşuyordu. Sitelerin çoğunluğu Ege Denizi'nin her iki kıyısında, bugünkü Yunanistan ve Batı Anadolu'daydı. Bu sitelerin, Marsilya'dan Trabzon'a kadar geniş bir coğrafyaya yayılmış 300'ün üzerinde kolonisi vardı. Yunan koloniciliğini modern kolonicilikle karıştırmamak gerekir. Kurulan koloniler, kardeş site statüsünde olup, siyasal açıdan tümüyle bağımsızdır. Ana site ile aralarında sömürü değil güçlü duygusal bağlara dayanan dostluk ilişkisi vardı. Dolayısıyla sitelerin toplam sayısı 1000'in üzerindedir. Site halkları arasında dil ve kültür birliği olmasına rağmen, siyasal birlik yoktu. Yunan dünyasının kültürel birliğiyle siyasal dağınıklığı arasındaki kesin karşıtlık, siyasal birleşmeyi zorlayan güçlü etkenlere, özellikle bütün Yunan dünyasına yönelen dış askeri tehditlerin varlığına rağmen aşılammıştır. Bu nedenle, bir Yunan demokrasinden söz etmek mümkün değildir. Söz konusu alan Atina, Megara, Samos, Miletus, Sirakuza ya da diğer sitelerin demokrasileridir. Bu siteler arasında en gelişmiş olanı Atina demokrasiydi.⁴⁵

---

⁴⁵ Dahl, 1993: 4

Karadeniz'in kuzeyinden ya da Anadolu'dan gelip bölgeye yerleşen Akha'lar olarak adlandırılan topluluklar M.Ö. 2. bin yılının ortalarından itibaren, Yunanistan'da büyük bir uygarlık kurmuştur. Yine Yunanistan'ın bir lehçesini konuşan Dorlar'ın istilasıyla, bu uygarlık M.Ö. 1200-1150 civarında yıkılmıştır. Bundan sonraki 300 yıllık dönem Karanlık Çağ olarak adlandırılan, hakkında pek bir şey bilmediğimiz bir dönemdir. Bildiğimiz, uzunca bir dönem kabile düzeni içerisinde, savaşçı bir sınıfın yönetimi altında yaşayan bu toplulukların, önce monarşik, M.Ö. 8. yüzyıldan itibaren aristokratik yönetimler altında yaşadıklarıdır. M.Ö. 8. ve 7. yüzyıllarda, kabilelerin birleşmesiyle oluşan ve modern dillere site ya da kent devleti olarak çevrilen “*Polis*” ortaya çıkmıştır. Yapısal olarak bir kent devleti, dinsel, politik ve yönetim birimlerinin yer aldığı bir merkezi kısım (Asıl kent alanı) ile bunun çevresindeki, ekonomi alanında bulunan, belirli genişlikte bir arazi parçasından oluşmakta olup, çoğu kez coğrafi sınırlara sahipti. Kentin merkezi, genellikle, ‘*Akropolis*’ adı verilen yüksekçe bir tepe üzerindeki, bir surla çevrili alandı. Akropolis'te konsey vb. yönetim binaları ile bazı önemli kamu binaları ve tapınak gibi dinsel yapılar bulunurdu. Akropolis'in dışında ise diğer kamu binaları ve yurttaşların evleri yer alıyordu. M.Ö. 8. yüzyılda başlayan ve M.S. 5. yüzyılda tamamlandığı konusu genel kabul edilen antik çağda, düşünce sisteminin evrimine bağlı olarak kentlerin ve kentsel mekânların değişmesi söz konusudur.⁴⁶ İskender'in ölümünden (M.Ö. 323) sonra Doğu Akdeniz çevresinde kurulan Helenistik devletlerde, Yunan ve Doğu düşüncelerinin karşılaşp birbirleriyle kaynaşmasıyla başlamıştır. Bu iki düşüncenin kaynaşması Roma İmparatorluğu'nda da sürmüştür.⁴⁷

Kentin sürekli bir değişim ve yenileşme içinde olduğu ve aynı şekilde, kentin kendisini oluşturan tek tek öğelerin ötesinde de bir anlam içerdiği ifade eden Braudel'e göre, “*Her fetih, her göç, belirli bir kent toplumu modelinin farklılık gösteren onlarca örneğini tekrarlama ve bu arada başlangıçta örtük olarak içerdiği şeyi dışa vurma*” eğilimindedir. Bir kent, ister büyük olsun ister küçük, içindeki evlerin, anıtların, sokakların toplamından çok başka bir şeydir; tıpkı bunun gibi sadece bir ekonomi, ticaret, sanayi merkezi de değildir. Toplumsal ilişkilerin mekânsal izdüşümü olarak kent, dünyevi olanı kutsal olandan, çalışmayı eğlenceden, kamuya ait olanı özel

---

⁴⁶ Hansen, 1993:8

⁴⁷ Gökberk, 1999: 82

olandan, erkekleri kadınlardan, aileyi ona yabancı olan her şeyden ayıran sınır çizgileri ağının kendi içinde kesiştiği, aynı zamanda da onun yapısını oluşturduğu bir mekân görünümüyle karşımıza çıkar. Bu niteliği ile de, mükemmel bir şifre anahtarı sağlar.⁴⁸

Tarih boyunca dünyanın birçok bölgesinde kentler kurulmuştur. Kentlerin ortaya çıkış şekli ve işlevlerinin anlaşılmasına dönük yapılan çalışmalarda, kentlerin ortaya çıkışının birçok nedene dayanmakla birlikte temelde, avcılıkla geçinen insan topluluklarının, özellikle tarımda meydana gelen ilerlemeler sonucu, ortaya çıkan fazla ürünün (Artık ürün), insanların daha kalabalık topluluklar olarak yaşamasına olanak tanınmasıyla, verimli tarım topraklarının yakınında kentler kurulduğunu görülmektedir.⁴⁹

Antik Yunan uygarlığının zirveye çıktığı, en çok geliştiği dönemler İskender yönetiminde olmuştur. Yunan kültürü içinde bir eğitim almış olan İskender, babası Philip'in ölmeden önce hazırlamış olduğu ortamı kaybetmemiş, Antik Yunan kültürünü batıda Makedonya'dan doğuda Hindistan'a, kuzeyde Fergana'dan güneyde Mısır çöllerine kadar yaymıştır.

Klasik kentler belli bir düzeyde iyi bir yaşam sürmenin mekânıydı. Aristoteles'e göre insan, bir kentte⁵⁰ yaşamak üzere tasarlanmıştı. Buna göre, kent sakinlerinin ya da en azından bir kısmının, doğanın öngördüğü şekilde yasamalarını sağlayacak bir kent modeli geliştirmeye girişmiştir (Mazı, 2008: 8). Aristoteles ideal bir kentin nüfusunun ne fazla ne de az olması gerektiğini iddia etmiştir. Aristoteles'e göre aile günlük gereksinimlerin karşılanmasına yeterli bir toplumdur, ama günlük gereksinimlerin ötesinde gereksinimler için yetersizdir. Bu nedenle günlük gereksinimlerin ötesindeki ortak amaçların (Örneğin savunmanın) gerçekleştirilmesi için ailelerin birleşmesiyle köy oluşmuştur. Ama köy de bazı bakımlardan (Örneğin erdemi geliştirme bakımından) kendine yeterli değildir. Birçok köyün kendine yeterli ve yetkin bir toplum oluşturmak üzere birleşmesiyle de Polis (Kent devleti) doğmuştur.⁵¹

Çok tanrılı din inancının hâkim olduğu, toplumun sınıflara ayrıldığı, tiyatro ve mimarinin o dönemdeki en büyük eserlerinin verildiği Antik Yunan medeniyetinin

---

⁴⁸ Braudel, 1990:125

⁴⁹ Mazı, 2008: 2).

⁵⁰ Polis

⁵¹ (Ağaoğulları, 2009:349).

gelişimi Augustus Caesar'ın M.Ö. 27 yılında Yunanistan'ı Achaea eyaleti olarak Roma İmparatorluğu'na bağlaması ile durmuştur. Fakat yine de Antik Yunan kültürü batı medeniyetlerinin temeli olarak kabul edilir. Yunan kültür ve uygarlığının, Avrupa'nın birçok yerinde hüküm sürüp kendinden izler bırakmış Roma İmparatorluğu üzerinde çok büyük etkisi vardır. 14. ve 16. yüzyıllar arasında Avrupa'yı etkisi altına alan Rönesans hareketinin ve Neo-klasik canlanmanın üzerinde Antik Yunan medeniyetinin büyük izleri görülür.

C. TARİHSEL SÜREÇTE ANTİK YUNAN

Antik Yunan uygarlığının incelenen dönemdeki evrelerini dört kısımda incelemek mümkündür.

1. Antik Yunan Uygarlığı

M.Ö. 2.000 yıl önce, Girit Adası'nda ve Yunanistan Yarım adasında yaşayan insanlar ileri bir uygarlık kurmuşlardı. Bu tarihi daha da gerilere götüren arkeologlar vardır. Bu eski uygarlıklara ilişkin bilgiler, büyük ölçüde, arkeologlarca bulunan yerleşme bölgelerinin ve o dönemlerden kalma yazılı metinlerin incelenmesinden elde edilmiştir.

Dorların baskısı sonucu, Ege denizini aşarak Yunanistan'dan güneye inen ve Eski Yunancanın değişik lehçelerini konuşan bazı topluluklar, Batı Anadolu'da, özellikle İyonya bölgesinde kent devletleri kurmuşlardır. Bu ilk zamanlarda kent-devletleri boş bir arazide, birdenbire kurulmamış; zaten var olan merkezlerin yeniden iskânı şeklinde oluşmuştur. Fakat kent devletleri hiçbir zaman bir araya gelip tek bir devlet çatısı altında toplanmamışlardır.

M.Ö. 2. bin dolaylarında ilk kabileler kuzeyden Yunanistan Yarımadası'na inmeye başladılar. İlk gelenler Akhalar'dı. Akhalar'ı İyonyalılar ve Aioller izledi. Her biri Yunancanın değişik bir lehçesini konuşan bu kabileler, yarımada öteden beri oturanlarla karıştılar. Yarımada'nın yerlilerinin M.Ö. 3. binde Anadolu'dan geldikleri

sanılmaktadır. Yeni gelenler onlardan kentler kurmayı ve bu kentleri düşman saldırılarından korumayı öğrendiler; bazı tanrılar onların da tanrısı oldu; dilleri birbirine karıştı.

2. Ege Uygarlığı

Girit-Minos kültürü M.Ö. III. binin başlarında veya diğer bazı araştırmacılara göre, ortalarında son bulan Neolitik Çağ ile başlar.⁵² En eski mühürler M.Ö. 2600-2000 yılları arasında ortaya çıkmıştır. Girit-Minos kültürünün doruk noktasına ulaştığı dönem ise M.Ö. 1600 yıllarıdır. Girit-Minos sanatında Sfenks figürü, ilk olarak saraylar dönemi olarak kabul edilen OM II (M.Ö. 2000-1700) döneminde ortaya çıkmıştır. Sfenks'in bu dönemde ortaya çıkmasının sebebi olarak bu süreçte Mısır ve Suriye ile yapılan yoğun ticari ilişkiler gösterilmektedir.⁵³

O çağlarda Girit Adası'nda yaşayan Ege halkı ileri bir uygarlık kurmuştu. Evans, buranın halkını, efsanevi Kral Minos'tan dolayı Minoslular olarak nitelendirir (Altunay, 2011: 2). Minos uygarlığının asıl merkezi, Girit'te bulunan Knossos kenti idi. Minoslular, Mısır, Mezopotamya ve Yunanistan'la denizyoluyla ticaretleri bulunmaktaydı. Uygarlıklarının eseri olarak, büyük saraylar, altın, gümüş ve çeşitli madenlerden araç gereç ve silahlar yapmışlardır. Üstün nitelikte çanak çömlek üretimine sahiptirler. Aydın, Homer destanlarından bilinen Ege Uygarlığının, Antik Yunan uygarlığından çok daha eski olduğunu kaydetmiştir.⁵⁴

İngiliz arkeolog Sir Arthur Evans 20. yüzyılın başlarında Knossos Sarayı'nda yaptığı kazılarda, o çağda insanların nasıl yaşadıklarını gözümüzde canlandırabilmemizi sağlayan kalıntılar bulmuştur. Sarayın koridorları canlı resimlerle süslüymüş. Bunlardan, boğaların Minos dininde önemli bir yeri olduğu anlaşılmaktadır. Kral Minos dinsel törenleri yürütürken boğa başlı canavar Minotauros'u öldüren Theseus'un efsanesinin de bu törenlerle bağlantılı olduğu sanılmaktadır. Minoslular boğa sıçraması diye bilinen bir tür jimnastik de yaptıkları bilinmektedir.

---

⁵² Alexiou, 1991: 15

⁵³ Temür, 2008: 135

⁵⁴ Aydın, 1993: 17

Minos uygarlığı yavaş yavaş Yunanistan Yarımadası'nın iç kesimindeki kentlere de yayılmıştır. Yunanlılar Konossos'a haraç ödemeye zorlandılar. Bazı tarihçiler Minoslular'ın Yunan kentlerini işgal etmiş oldukları düşüncesindedir. Theseus efsanesinde Atina'nın haraç olarak her yıl Knossos'a yedi genç erkek ve kadın göndermek zorunda olduğu anlatılır. Öte yandan gene bu sırada Yunanistan'daki Miken kenti de giderek güçlü bir krallığa dönüşüyordu. Mikenler'in güçlü bir ordusu vardı ve Korint Körfezi ile Yunanistan Yarımadası'ndan hemen hemen ayrılmış olan Mora Yarımadası'nın (*Peloponnesos*) büyük bölümüne egemen olmuşlardı. M.Ö. 1500-1400 arasında Mikenliler Knossos'u ele geçirdi ve Miken, Ege uygarlığının merkezi oldu. Kentin taş duvarlarının kalınlığı 6 metreyi geçtiği bildirilmektedir. Aslanlı Kapı olarak da bilinen büyük girişte iki dev aslan kabartması vardı. Arkeolog Heinrich Schliemann kentin iç kısımlarında binlerce altın eşyanın gömülü olduğu kuyu mezarlıklar buldu. Çıkarılan eşyalar arasında ince işli mücevherler, kamalar, kılıçlar, zırhlar, maskeler ve tabak çanak bulunmaktaydı. Zengin Miken uygarlığı 300 yıl boyunca Yunanistan'da, Girit'te ve Ege Adaları'nda varlığını sürdürdü. Miken uygarlığı, Yunan ve Minos uygarlıklarının bir bileşimidir. M.Ö. 1200'de Miken ve öbür kentler Anadolu kıyısında önemli bir kent olan Truva'yı alabilmek için bir sefer düzenlediler. Bu çarpışma ünlü Truva Savaşı olarak bilinmektedir.

3. Dor İstilas

Miken uygarlığı M.Ö. yak. 1100'de sona ermiştir. O dönemde, Akhalar'ın ve İyonyalılar'ın kullandıkları tunç silahlardan daha üstün demir silahlara sahip olan ve kuzeyden aşağı inen Dorlar, Yunanistan'ı istila etmişlerdi. Dorlar yarımadayı işgal ederek, yerli halkı sürüp kentlerini yerle bir etmişler ve yerli halktan kazandıkları toprakların üzerine, çoğunlukla Yunanistan'ın batı bölgelerine ve Mora'ya yerleşmişlerdir. Dor istilasını izleyen yüzyıllarda Ege Uygarlığı kültürel, ekonomik ve toplumsal açıdan gerileme dönemi yaşamıştır.⁵⁵ Eskiden yarımada oturanların birçoğu doğuya, Ege Adaları'na ya da Anadolu kıyılarına göç etmiştir. Bu göç eden boylardan birini adından dolayı, Anadolu'nun batı kıyılarında, İzmir ile Büyük Menderes

---

⁵⁵ a.g.e.: 17

arasındaki bölgeye İyonya denilmiştir ve eski Yunan sanat, edebiyat ve felsefesi bu yörede doğmuştur.

Dor istilası Yunanistan için bir yıkım olmuştur. Ülke "Karanlık Çağlar" diye adlandırılan, yoksulluk ve kargaşanın egemen olduğu bir döneme girmiştir. Miken kültürünün neredeyse yok olduğu bu dönemin ardından, yavaş yavaş da olsa Yunan dünyası yeniden canlanmaya başlamış ve "Geometrik Dönem" adında yeni bir kültür gelişmiştir. Bu dönem, adını M.Ö. 10.-8. yüzyıl çanak çömlekleri üzerine çizilen geometrik desenlerden almıştır.

4. Koloniler Dönemi

M.Ö. 8. yüzyıla doğru Yunanistan'ın nüfusu, tarıma elverişli olmayan bu engebeli topraklardan elde edilen ürünlerle beslenemeyecek kadar artmıştır. Yunanlıların daha fazla toprağa gereksinimi vardı. Bu nedenle birçok kentin yöneticisi, halkı başka topraklarda koloniler kurmaya özendirmiştir. Belki bu yolla yönetimden hoşnut olmayanlardan kurtulmayı da ummuşlardır. Birçok Yunanlı doğuya göç ederek Karadeniz kıyılarına yerleşmiştir. Bir bölümü de batıya giderek; İtalya'nın güneyindeki Sicilya kıyıları ile güney Fransa'ya yerleşmiştir. Bu yayılmayla Yunanlılar yalnızca yeni topraklar değil, ticaret yapabilecekleri yeni pazarlar da elde etmişlerdir. Kolonileri kuranlar eski ülkelerinden çanak çömlek ve metal eşyalar getiriyorlardı. Bu mallar tanındıkça, bunlara duyulan talep de artmıştır. Tüccarlar M.Ö. 7. yüzyılda Korint'te ve Khalkis'te üretilen nitelikli çanak çömleği Akdeniz çevresindeki birçok bölgeye götürmüştür. M.Ö. 6. Yüzyılın ortalarında Karadeniz kıyılarından İtalya kıyılarına kadar pek çok yerde Yunan kent devletlerine ait koloniler oluşmuştur.⁵⁶

Yeni kurulan Yunan kentlerinden biri de, Mısır'da Nil Irmağı üzerindeki Naukratis'ti. Kent zamanla büyük bir ticaret merkezi olmuştu. Yolları Naukratis'e düşen gezginler, Mısır'da matematik ve astronomi alanlarındaki yeni gelişmeleri öğrenmiş ve geri döndüklerinde bu bilgileri kendi ülkelerine taşımışlardır. M.Ö. 7. ve 6. yüzyıllarda, ilk Yunan filozofları Thales ve Anaksimandros dünya ve dünyanın nasıl oluştuğuna

---

⁵⁶ Aydın, 1993: 21

ilişkin kuramlar geliştirdiler. Birçok İyonyalı şair lirik şiirler yazmaya başlamıştır. Bu şairler Homeros'un yaptığı gibi kahramanlık öyküleri anlatmıyor, tanrılar, aşk, savaş ve siyaset üzerine kendi düşünce ve duygularını dile getirmişlerdir.

Ticaret ve üretimin artması, kent devletlerinde tüccar ve zanaatçıların güçlenmelerine yol açmıştır. Ayrıca, M.Ö. 7. yüzyılda soyluların savaş arabalarından ve süvarilerden oluşan eski orduların yerini, büyük ölçüde hoplite (Hoplite, ağır piyade taktikleri uygulayan vatandaşlardan oluşan milislere verilen ad olup, Yunanlılardan etkilenen Roma Ordusu da bir dönem bu tertibi kullanmıştır.) denilen piyadelerden oluşan ordular almış ve kentlerin savunulmasında, giderek orta sınıftan yurttaşlar söz sahibi olmuştur. Soylulara çok borçlanmış, yönetimden hoşnut olmayan köylüler ile birleşen bu yurttaşlar daha fazla hak istemeye başlamıştır. Eski ailelerden gelen soylular giderek güçlerini yitirmişlerdir. Artık yurttaşların desteğini kazanabilen yetenekli herhangi bir kişi kent devletinin önderi veya yöneticisi olabilmekteydi. Yunanistan'ın dört bir yanında ortaya çıkan bu yeni yöneticiler kentlerinin yenileşmesine ve güçlenmesine yardımcı olmuşlardır. Soylu oldukları için değil kendi güçleriyle iktidara gelen bu yöneticilere "Tiran" denmiştir. O dönemde "tiran" sözcüğü günümüzde olduğu gibi "zalim" ve "gaddar" anlamına gelmiyordu. Tiranlar ticareti geliştirmiş ve bayındırlık işlerine başlamıştı. Tiranlar, şairleri, ressamı ve heykeltıraşları desteklemişler, sıradan yurttaşları soyluların haksız davranışlarından korumuştur. Böylece tiranlar kent devletlerini daha demokratik yönetim biçimlerine geçmeye hazırlamıştır. Korintli Periander ve Sikyonlu Kleisthenes bu tiranların en çok tanınmışlarındandır.

M.Ö. 6. yüzyıla doğru, Yunan kentlerinin çoğu bağımsız kent devletlerine dönüştü. Bir bölümü ise Amphiktyonia adı verilen dinsel birliklere katılmıştır. Bazı kentler ise Delfi Kâhinleri'ni destekleyen bir birlikte yer almıştır. Bu kentlerde yaşayanlar, anlaşmazlıklarının çözüme bağlanması için sık sık Delfi'ye başvurmuşlardı.

Büyük Dinsel şenliklere tüm Yunan kentleri katılmıştır. Bu şenliklerin en önemlilerinden biri de Zeus'un onuruna her dört yılda bir Olympia'da düzenlenen ve ilki yaklaşık M.Ö. 776'da yapılan atletizm oyunlarıydı. Oyunlar öylesine önemliydi ki, Yunanlılar zamanı Olimpiyatlar'la yani dört yıllık sürelerle ölçerlerdi. Bu tür ortak

etkinlikler, siyasal ayrılıklara karşın Yunanlılar'da, yavaş yavaş tek bir halk oldukları duygusunu geliştirmiştir. Kendilerine "*Helenler*", üzerinde yaşadıkları topraklara da "*Helas*" demeye başlamışlar. Helenler öteki bütün halkları, "Yunanca konuşmayanlar" anlamında barbarlar olarak adlandırmıştır.

D. ATİNA VE SPARTA

Atina ve Sparta Antik Yunan'ın en önemli kent devletleridir. Genelde polislerin nüfusları on bin civarında iken Atina'nın nüfusunun da 3-5 misli daha büyük olduğu tahmin edilmektedir.⁵⁷

Yunanistan tarihi giderek, yaşam biçimleri birbirinden çok farklı olan Atina ve Sparta kentlerinin mücadelesine dönüşmüştür. Kent devletlerinden birkaçı, komşu köylerin bu kentlerle birleşmesiyle büyümüştü. Atina da bunlardan biriydi. Sparta ise, M.Ö. 8. yüzyılda, Messenia'nın da içinde bulunduğu bütün komşu toprakları alarak genişlemiştir. Fethedilen topraklarda yaşayan halka Helotlar denilmiş ve bunlara köle gibi davranılmıştır. M.Ö. 6. yüzyıla doğru Yunanistan'daki en büyük askeri güç Sparta'nın elindeydi ve kent, Mora Yarımadası'ndaki hemen hemen tüm kent devletlerinin savunma amacına yönelik olarak kurdukları, Peloponnesos Birliği'nin merkezi olmuştur.

Sparta kent devletinde yurttaşların bireysel özgürlükleri yoktu; onlardan beklenen, yaşamlarını devlete adamalarıydı. Sanat ve kültür neredeyse yok olmuştu. Sparta yurttaşlarının tümü savaş eğitiminden geçirilir ve onlara savaşta yiğitlik göstermenin en övünç duyulacak erdem olduğu öğretilirdi. Sparta kent devletini, beş yargıçtan oluşan Ephoros ile Gerousia denilen bir yaşlılar meclisi yönetirdi. Bu yönetim örgütünün, yasa koyucu Lykurgos tarafından kurulduğu sanılmaktadır.

Atina'nın gelişme çizgisi Sparta'ninkinden farklı oldu; çünkü Atina'da denetim altında tutulması gereken tutsak bir halk yoktu. Attika'da yaşayanlar Atina yurttaşı ve phyle adı verilen dört kabileden birinin üyesiydiler. Onlar da hakları için soylularla

---

⁵⁷ Keleş, 2002:23

mücadele etmek zorunda kaldılar. Demokratik bir yönetim doğrultusunda atılan ilk adım, M.Ö. 621'de Drakon'un çıkardığı yazılı yasalar oldu. Cinayet suçlarında, öldürülen kimsenin akrabalarınınca öç alınması yerine, kamuya açık bir yargılama sistemi getirmesi dışında, Drakon Yasaları'na ilişkin fazla bir bilgi yoktur. M.Ö. 594'te Solon Atina'da başyargıç seçildi ve yönetimde reformları başlattı. Borçlanma nedeniyle köleleştirmeyi kaldırdı. Devlete asker olarak hizmet veren herkese yurttaşlık hakkı tanındı. Mülk sahibi olan bütün yurttaşlar, ceza yargılamalarında sonucu belirleyen jüriye katılabileceklerdi. Ne var ki, Solon'un reformları da soylular ile yoksul sınıflar arasındaki mücadeleyi sona erdiremedi. Atinalı yurttaşlar, bir süre de, tiran Peisistratus'un soylulara karşı kendilerine yardımcı olacağına inandılar. M.Ö. 6. yüzyılında Atina'da tiranlık yönetimi sona erdi ve Kleisthenes adlı bir soylu başa geçti. Kleisthenes yamaçlardaki çiftçiler, kıyılardaki tüccarlar ve ovalardaki soylu toprak sahipleri arasındaki siyasal kavgayı sona erdirmeyi başardı. Tüm yurttaşlara aynı hakları tanıdı. Kabile temsilcilikleri bir danışma kurulu oluşturdu. Bütün erkek yurttaşlar yasaları yapan halk meclisi Ekklesia'nın doğal üyeleri idi. Sistem bütünüyle demokratikti; çünkü bütün yurttaş gruplarına eşit haklar ve yönetimde eşit söz hakkı verilmişti. Ne var ki, var olan demokrasi anlayışı bugünkünden farklıydı. Yalnızca Atinalı ana babadan doğanlar yurttaş sayılıyordu, yabancılar ve köleler yurttaş sayılmadıkları için bu haklara sahip değillerdi.

1. Pers Savaşları

Yunan-Pers Savaşları farklı Antik Yunan kent devletleri ile Pers İmparatorluğu arasında gerçekleşen M.Ö. 499 başlayan ve M.Ö. 448'e kadar süren bir dizi savaştır. M.Ö. 5. Yüzyıldan önce Yunan kent devletleri, doğudan gelen Perslerin saldırılarına uğramışlar ve bağımsızlığına düşkün olan Yunan polisleri, bu ortak düşman karşısında birlik olarak karada Sparta'nın, denizde de Atina'nın liderliğinde Persleri önce Yunan yarımadasından sonra da Ege kıyılarından püskürtmüşlerdir.

M.Ö. 5. yüzyılın başında bütün Yunanistan işgal tehlikesiyle karşı karşıya kaldı. Pers İmparatorluğu, bir dizi yetenekli kralın yönetiminde yavaş yavaş yayılmaktaydı. Kiros ve Darius'un yönetimindeki Persler, Anadolu'nun batı kıyılarındaki İyonya

kentlerinin denetimini ellerine geçirmişlerdi. Ancak İyonyalılar yabancı yönetiminden hoşnut değillerdi. M.Ö. 499'da Milet kentinde bir ayaklanma çıktı ve kısa zamanda öbür İyonya kentlerine de yayıldı. Atinalılar, Perslerin güçlenmesinin Yunanistan'ın bağımsızlığı için bir tehlike olduğunu anlamışlardı. Ayaklanan İyonya kentlerine yardım etmek üzere 20 gemi göndermişler, ama Persler ayaklanmayı bastırmayı başarmıştır. M.Ö. 494'te Milet'i alarak, kenti yerle bir ettiler ve halkı da köleleştirdiler. Ardından, ayaklanmaya yardım eden Atinalılar'ı cezalandırmak için Darius Yunanistan'a saldırmıştır. M.Ö. 490'da büyük bir Pers ordusu Yunanistan'a girmiş ve Eretria kentini alarak yerle bir etmiştir. Yetenekli General Miltiades'in komutasındaki 10.000 askerlik bir Atina ordusu, Persler'i karşılamak üzere ilerlemiştir. Atinalılar Sparta ve öbür kentlerden yardım istedilerse de ancak 1.000 kişilik küçük bir güç yardıma gelebilmiştir. Sayıca çok az olmalarına karşın Yunanlılar Maraton Savaşı'nı kazanmışlardır.

10 yıl sonra M.Ö. 480'de Pers Kralı Kserkses döneminin en büyük ordusunu toplayarak Yunanistan'ı kesinlikle almak amacıyla yola koyulmuştur. Sparta Kralı Leonidas, Thermopilai Geçidi'ni tutmak üzere küçük bir askeri kuvvetle Yunanistan'ın kuzeyine yürümüştür. Leonidas Pers ordusunu bir hafta süreyle durdurmayı başarmıştır. Persler birliklerinin bir bölümünü dağların çevresinden dolaştırarak Yunanlılar'a arkadan saldırınca, Leonidas ve askerleri geçitte kısırılarak yok edilmiştir. Pers saldırısı engellenemeyince, Atinalılar kenti boşalttılar. Kadınlar ve çocuklar Troizen ve Salamis'e sığınmıştır. Salamis Boğazı'nda bir araya gelen müttefik Yunan donanması çarpışmaya girmek istememiştir. Ne var ki, Atinalı önder Themistokles, Yunanistan'ın kurtuluşu için kent devletlerinin birlikte hareket etmeleri gerektiğini anlamıştı. Perslere gizlice haber salarak Yunan kentleri arasında görüş ayrılığı çıktığını ve gemilerden bazılarının koyu terk edeceğini duyurmuş ve onlara her iki çıkışı da kapatmalarını önermiştir. Themistokles'in hain olduğuna inanan Persler bu öneriye uymuşlar. O gece Kserkses'in donanması Yunanlıların çevresini sarmıştır. Sabah olunca durumu gören Yunanlılar savaşın kaçınılmazlığını kavramışlar ve çeşitli savaş taktikleriyle Pers donanmasının önemli bir bölümünü yok etmişlerdir. Yenildiğini anlayan Kserkses ordusunu ve donanmasını geride bırakarak kaçmıştır. Son bir çarpışma için, bir yıl sonra M.Ö. 479'da Plataia'ya döndü. Kserkses burada da yenilince, Yunanistan'ı Pers İmparatorluğu'nun bir parçası yapma umutlarından vazgeçmek zorunda kalmıştır.

Pers savaşlarına kadar Yunanlı olma bilinci oluşmamış, zaten savaşı doğal karşılayan klasik çağ Yunanlıları sürekli bir savaş halinde bulunmuşlardır. Bu durum da onlar için devletlerarası ilişkileri yöneten rekabetin doğal bir yansıması olarak görülmüştür.⁵⁸

M.Ö. 5. yüzyıl Yunan tarihinde demokrasinin parlak devri olarak anılır. “M.Ö. 480 tarihinde Salamis deniz ve kara savaşında Perslerin mağlup edilmesiyle Doğu Akdeniz'e ve birçok Yunan kolonilerine hâkim bulunan bu devletin tahakkümünden kurtulunmuş ve iktisadî hayatın, bilhassa sahil kentlerden başlamak üzere, gelişmesiyle de siyasi inkişaf sağlanmıştı.” (Bilik, 1950: 1). Pers tehlikesinin savuşturulmasıyla birlikte, Sparta ve diğer bazı polislerin güç birliğine son verip eski bağımsız siyasetlerine son vermesine karşılık Atina, denizde kurduğu ittifakı yeni dönemde de Attik-Delos Birliği olarak sürdürmeye devam etmiştir. Bu birliğe üye polisler, Atina'ya hatırı sayılır katkı payları ödemekte oldukları için, bu bir yandan Atina'nın olağanüstü gelişimini sağlarken, diğer yandan birlik üyesi diğer polislerin bağımsızlıklarını kaybetme tehlikesini ortaya çıkarmıştır.⁵⁹ Bu durum da Atina'nın dış ilişkilerinde çeşitli ihtilaflar ve çatışmalar yaşamasına yol açmıştır. Dış ilişkilerdeki inişli çıkışlı durumuna rağmen Atina, iç istikrarını sürdürmeyi ve 5. yüzyılın sonundaki çok kısa iki oligarşi tecrübesi dışında, kent içinde demokrasiyi uygulamaya devam etmiştir.⁶⁰

Persler'e karşı karşı kazandığı zaferlerle Atina, Antik Yunan'ın en ünlü kenti oldu. Themistokles'in önderliğinde, Atinalılar Persler'den gelebilecek yeni bir saldırıya karşı koyacak güçlü bir donanma kurmuştur. İyonya'yı Pers yönetiminden kurtarmak isteyen birçok Yunan kenti Atina ile birleşerek M.Ö. 478 ve 477'de, merkezi Delos'ta olan Delos Birliği'ni kurmuştur. Asıl söz sahibi olan kent ise gene Atina'ydı ve bütün öbür kentler Atina donanmasının gereksinimlerini karşılamak için para ödüyorlardı. Kısa sürede bu parasal desteğe alışan Atina, bunu kaybetmemek için kentlerden herhangi birinin birlikten çıkmasına izin vermemiştir. Kentlerin ödediği vergi Atinalıların yararına kullanılmıştır. Yunan kentlerinin kurduğu bu gönüllü birlik giderek Atina'nın denetlediği bir imparatorluğa dönüştü. M.Ö. 5. yüzyılda en parlak dönemini

---

⁵⁸ Vernant, 1996: 27

⁵⁹ Şahin, 2007: 36

⁶⁰ Pomeroy, 2004: 235

yaşayan Atina Doğu Yunanistan'ın büyük bir bölümünü, Ege Adaları'nın birçoğunu ve Anadolu'daki İyonya kıyısını denetimi altına almıştı.

2. Atina Sparta Savaşları ve Polisin Gerilemesi

M.Ö. 5. yüzyılın ilk yarısında Atinalılar ve Spartalılar, Perslere karşı birlikte zafer kazanırken, yüzyılın ikinci yarısında birbirleriyle savaşmaya başladılar. M.Ö. 431'de Atina ile Sparta arasında büyük bir savaş çıkmıştır (Peloponnesos Savaşı). Ünlü önderleri Perikles Atinalıları, hafif çarpışmalar dışında Spartalılar ile karada savaşa girmemeleri konusunda uyardı; çünkü Sparta'nın büyük ve disiplinli bir kara ordusu olmasına karşılık, Atina'nın temel gücü donanmasından geliyordu. Böylece Atinalılar kentin içine çekildiler ve zaman zaman yiyecek getirmek ve Spartalıları tedirgin etmek için gemileriyle denize açıldılar. Spartalıların, kenti almaya uğraşırken kaynaklarını ve güçlerini tüketeceklerini umuyorlardı. Ne var ki, M.Ö. 430'da kentte büyük bir veba salgını çıktı. Veba aşırı kalabalık kentte hızla yayılarak birçok insanın ölümüne, hastalığa yakalanmayanların paniğe kapılmasına yol açtı. Atinalılar Perikles'e sırt çevirdiler ve M.Ö. 430'un sonuna doğru onu önderlikten çekilmeye zorladılar. Sonraki yıl ise yeniden önderliğe getirmekle kalmayıp daha büyük yetkiler tanıdılar. Ne var ki, iki oğlunu ve kız kardeşini vebadan yitiren Perikles sonbaharda aynı hastalıktan öldü.

Peloponnesos Savaşı M.Ö. 404'te Sparta'nın zaferiyle sona erdi. Bu sürede Sparta da büyük bir donanma kurulmuştu. Lysandras'un önderliğinde Atina donanmasını yok eden Spartalılar, donanmaları olmaksızın yiyecek sağlayamayan Atinalıları teslim olmaya zorladılar. Sparta'nın bu zaferiyle birlikte Atina'nın parlak günleri sona erdi.

Yunanlılar ilk defa Perslere karşı verilen savaşta Atina'nın liderliğinde bir araya gelmiş, bunun sonucunda Atina'nın siyasi yükselişi başlamıştır. Atina, Yunanistan'ın başka bölgelerinden gelen sanatçı ve düşünürlerin uğrağı olmuş, düşünce alanında zengin bir yapının oluşması kolaylaşmıştır. Ancak Atina'nın baskın olmaya başlaması ile birlikte Yunan polislerinin arasında Peloponnesos savaşı patlak vermiştir. Bu savaş ile birlikte eski kurallar dizgesinin çöküşü hızlanmıştır. Ne var ki, Sparta da

üstünlüğünü yalnızca 30 yıl koruyabildi. M.Ö. 371'de Epaminondas komutasındaki Thebai kent devleti, Korint'in kuzeyinde, Leuktra Savaşı'nda Spartalılar'ı yenmiştir.

M.Ö. 4. yüzyılda Atinalılar yenilginin yaralarını bir ölçüde sarmıştır. Atina artık büyük bir siyasal güç olmasa da sanat merkezi olma özelliğini korumuştur. Atinalı heykeltıraş Praksiteles en iyi yapıtlarını yaratmıştır. Yunanistan'ın başka yörelerinden Paroslu Skopas ile Sikyonlu Lysippos da Praksiteles kadar ünlü heykeltıraşlardı. Bu sanatçıların üçü, Anadolu'da Kral Mausolos'un mezarı olarak yapılan görkemli mozolenin yapımında çalıştılar.

M.Ö. 399'da verdiği derslerle gençlerin ahlakını bozmakla suçlanan Sokrat, Atina meclisince ölüme mahkûm edilmiştir. Sokrat'ın izinden, öğrencisi olan ve çoğunlukla Yunan filozoflarının en büyüğü olarak değerlendirilen Platon gelmiştir. Platon Atina yakınlarında, Akademi adıyla bilinen bir okul kurmuştur.

M.Ö. 371'de Sparta, Thebai'nin Boiotia (Orta Yunanistan'da Tunç Çağı Dönemi'nde zenginliği ve gücü ile ünlü bölgeye verilen ad olup en önemli kenti Thebai'ydi) kentince yenilgiye uğratıldıktan sonra, Yunan kent devletleri kendi aralarında savaşmaya başlamıştır. Zayıflayan kentler, Anadolu'nun denetimini elinde bulunduran ve Yunan kentlerinin içişlerine sık sık karışmaya başlayan Perslerin gücüne karşı koyamamıştır. Kuzeyde güçlenen Makedonya da Yunan kentlerinin bağımsızlığı için bir tehlike olmaya başlamıştır. Yunanlılar ile uzaktan akraba olan Makedonyalılar kültür ve uygarlık bakımından onlardan geriydi. Makedonya'da M.Ö. 359'da başa geçen II. Philippos krallığını genişletmeğe başlamış ve Makedonya ordusunu yeniden örgütlemiştir. Bu arada bazen rüşvet, bazen de güç kullanarak Ege Denizi'nin kuzey kıyısındaki kentleri ele geçirmiştir.

Atina'da hatip Demosthenes yurttaşlarını öteki Yunan kentleriyle birleşerek II. Philippos'a karşı savaşan Olynthos kentine yardım etmeye çağırmıştır. Ancak, Atinalılar bu önerinin getireceği yararları anlayıncaya kadar iş işten geçmişti. M.Ö. 338'de II. Philippos Atina ve Boiotia ordularını yenilgiye uğratmıştır. Bütün Yunan kentlerini egemenliği altına aldı ve Persler üzerine büyük bir sefer düzenlemeyi tasarlamıştır. M.Ö. 336'da öldürülünce bu tasarıyı gerçekleştirmek oğlu İskender'e kalmıştır.

3. Büyük İskender Dönemi

İskender zekâsı, bilgisi ve gücüyle dünyanın büyük askeri önderlerinden biridir. Şaşırtıcı yeteneğiyle Persleri Granikos, İssos ve Gaugamela Savaşları'nda Kral Darius'u yenmeyi başardı. Ve Mısır'dan Hindistan'a kadar Pers yönetimi altındaki bütün toprakları ele geçirdi. İskender tüm dünyayı Yunan uygarlığına ve diline dayalı tek bir imparatorlukta birleştirmeyi düşünüyordu. Filozof Aristo'nun öğretisi ona Yunan kültürünü benimsetmişti. Aristo'nun yol göstericiliğinde İlyada'yı inceleyen İskender, kendisinin kahraman Akhilleus'un (Ölümlü bir baba olan Peleus ile bir tanrıça olan Thetis'in oğlu olan yarı tanrıdır. Dünyanın en büyük savaşçısı kabul edilir. Yunan mitolojisinin en önemli kahramanlarından biridir. Truva Savaşı'nın Yunan kahramanlarının başında gelmekte ve Homeros'un İlyada mitolojik eserinde Yunanlıların en büyük savaşçısı olarak başkarakterdedir. Homeros'un M.Ö. 720'lerde yazmış olduğu on altı bin dizelik İlyada eserinde Aşil yer alır.) soyundan geldiği düşüncesineydi. İskender'in kurduğu imparatorluk o öldükten sonra M.Ö. 323'te parçalandıysa da, ele geçirilen topraklarda yaygınlaşan Yunan dil ve kültürü daha sonra Roma İmparatorluğu yönetiminde birleşmeyi kolaylaştırmıştır.

4. Helenistik Dönem

Helenistik Dönem, Büyük İskender'in istilalarıyla başlayan Antik Dünya'da Yunan etkisinin doruğa ulaştığı dönemdir. Helenistik kavramı ilk olarak Alman tarihçi Johann Gustav Droysen tarafından, Yunanlıların baştan beri kendilerine verdikleri adlandırma olan Helen sözcüğünden türetilmiş ve 19. yüzyıl ortalarında kullanılmıştır. Droysen bu kavramla, Büyük İskender'in MS. 4. Yüzyılda istila ettiği topraklarda kolonileşmesi hareketini ve Yunan kültürünün yayılmasını anlatan bir kavram olarak kullanmıştır.

Yunan Helenistik Dönem, Klasik Yunan Dönemini izlemiştir ve Helenistik Dönem'in ardından, Klasik Yunan egemenliğindeki bölge Roma Cumhuriyeti hâkimiyetine geçmiştir. Dönemin başlangıcı çoğu kez Büyük İskender'in ölüm tarihi olan M.Ö. 323 olarak alınır. Dönemin sonu ise Yunanistan Yarımadası'nın Roma

Cumhuriyeti tarafından işgal edildiği M.Ö. 146 olarak kabul edilir. Bazı tarihçiler ise Büyük İskender'in İmparatorluğu'ndan kalan son devlet olan Ptolemaios Hanedanlığı'nın Aktium Savaş'ında yenilgiye uğrayıp yıkıldığı tarih olan M.Ö. 31-30 tarihini Dönem'in sonu olarak kabul ederler.

Helenistik Dönemde (yaklaşık M.Ö. 300-100) Yunan dünyası dil ve kültür birliğini, bir ölçüde de olsa sağlamıştır. Siyasal bakımdan ise, imparatorluk İskender'in üç büyük generalinin yönettiği üç krallığa bölündü. Makedonya'yı Antigonos, Mısır'ı Ptolemaios ve Suriye'yi Selevkos yönetiyordu.

Selevkos İmparatorluğu, Yakın Doğu'da hüküm sürmüştür. Gücünü, Orta Anadolu, Levant, Mezopotamya, bugünkü İran, Türkmenistan, Pamir Dağları ve Pakistan'ın bir bölümünde hakim kılmıştır. İskender'in M.Ö. 323 yılında ölümü üzerine hâkimiyeti altındaki topraklar generalleri arasında bölüşülmüştü. Bu bölüşmede Selevkos Babil'i almış ve zaman içinde hâkimiyeti altındaki toprakları genişletmiştir. M.Ö. 312 yılında Babil'de Selevkos İmparatorluğu'nu kurmuş; Sadece Babil'e hükmetmemiş, İskender İmparatorluğu'nun tüm Uzakdoğu bölümüne de hükmetmiştir.

Yunan Kentlerinden bazıları yeniden bağımsızlığını kazanmıştır. Bu kentler birlikler kurarak birleşmiş ve Makedonya'ya karşı konumlarını güçlendirmiştir. Atina ve Sparta bağımsız kentler olarak kalırken, öbür kentlerin çoğu ya Akhaia ya da Aitolia Birliği'ne katılmıştır. Her birliğin, kentlerin temsilci gönderdiği bir meclisi vardı. Bu federasyonlar Yunanistan'ın bir Roma eyaletine dönüştüğü M.Ö. 2. yüzyıla kadar varlıklarını sürdürmüştür. Bu çağda insanlar kendilerini herhangi bir kentin ya da devletin uyruğunda olarak değil, dünya yurttaşı olarak düşünmeye başlamıştır. Stoacı ve Epikuroşçu felsefeler bütün insanların kardeşliği düşüncesini işlemiştir. Onlara göre, iyi bir yaşam onu arayan herkese açıktı. İnsan ister zengin, ister yoksul, ister köle, özgür olsun bilgelik yoluyla erdeme ve mutluluğa ulaşabilirdi.

Çeşitli yerlerde sanatçıların geliştirdiği "okullar" ortaya çıkmıştır. Helenistik dönemin en ünlü yapıtları arasında Melo Adası'ndaki *Afrodite* heykeli ve Semadirek zaferini betimleyen heykel sayılabilir. Dönemin sanatçıları insanları, ideal tipler olmaktan çok gerçekte oldukları gibi göstermiştir. Heykeltıraşlar yoksulların ve

gösterişsiz insanların, gençlerin ve yaşlıların heykellerini yapmışlar, sıradan insanları gündelik işleriyle uğraşırken betimlemiştir.

M.Ö. 2. ve 1. yüzyıllarda Romalılar doğuya doğru yayıldıkça Helen krallıkları da Roma İmparatorluğu'nun topraklarına katılmıştır. Yunanistan da artık Romalı bir vali tarafından yönetilen ve vergilendirilen bir Roma eyaleti olmuştur. İmparatorluğun doğu yarısında Yunanca resmi dil olarak kalmış; kültür de Helenistik niteliğini korumuştur.

Yunan sanatı, yönetimi, dini ve felsefesi Roma'nın gelişmesinde önemli rol oynamıştır. Romalılar Yunanlıların ilk dönem ya da klasik yönetim biçimlerinden, sanatlarından ve edebiyatlarından etkilenmiş ve Yunan kültürünü kendi geçmişlerinin bir parçası olarak görmüşlerdir. Bu yüzden, Batı Avrupa'ya yayılan ve Batı dünyasının gelişimini etkileyen Roma uygarlığı Romalı olduğu kadar Yunanlı bir kimlik de taşımaktadır.

E. POLİSİN KURULUŞU VE ETKİSİ

İnsanoğlunun ilk kez yerleşik hayata geçişi ile birlikte medeniyetin başladığı kabul edilir. Başlangıçta avcılıkla geçimini sağlayan insanoğlunun bu dönemde sürekli yaşadığı mekânlar olmamıştır. Sonraki süreçte insanoğlunun tarımsal faaliyetlerde bulunmaya başlaması, yerleşik hayata geçişin de başlangıcını oluşturmuştur. Önceleri küçük birimler halinde yaşayan insanlar, zamanla büyük topluluklar meydana getirerek kentleri oluşturdular. Kentlerin oluşabilmesi için karmaşık sosyal organizasyonlar ilk kez Mezopotamya'da ortaya çıkmış, modern anlamda ilk kentler M.Ö. 4000-3500 yıllarında bu bölgede kurulmuştur.

Kentler ilk ortaya çıktıkları tarihten itibaren büyük bir değişim geçirmişlerdir. Bu tarihsel gelişim süreci içinde kentler, site, polis, komün ve kent devletleri gibi adlar alırken, kent kavramı ile beraber uygarlık da büyük bir dönüşüm yaşamıştır. İlk çağlarda kurulan kent devletleri demokrasinin hayata geçirildiği kurumlar olarak bugünkü demokrasinin ilham kaynağıdır. Kentlerin dönüşümü ile insanoğlunun dönüşümü içice ve birbirini besleyen süreçler olmuş; kentler tarih boyunca kültür ve uygarlıkların doğduğu, geliştiği ve çeşitli uygarlıkları da bu varlığı ile etkileyen yerleşim

mekânlarından öte vasıflar taşıyan merkezler olmuştur.⁶¹ Uygarlığa geçiş, artık üretiminin gelişmesi ve toplumsal katmanlaşmanın derinleşmesi temelinde, önce Eski Mısır ve Mezopotamya'da, M.Ö. 4000 dolayında gerçekleşti. İlkçağ devletlerinin bu ilk kuşağına, bir tapınak-sarayda yoğunlaşan rahipler aristokrasisi damgasını vurmuştur. Batı'da devletin kökeni Eski Yunan kent-devletine (polis) dayanır. Eski Yunan, yerleşim olarak İyonya dolaylarında yani bugünkü anlamıyla Yunan Yarımadasını, Anadolu'nun Batı kıyılarını, Ege Adalarını, güney İtalya ve Sicilya'yı kapsayan alanda kurulmuştur.

1. Genel Olarak Kent

Günümüzde, kentlerin ortaya çıkışı konusunda farklı görüşler vardır. Egemen görüş, kent uygarlığının birkaç bin yıl önceden Akdeniz - Ortadoğu havzasında, maden bilgisinin gelişmesi ve bazı coğrafi, ekonomik ve kültürel şartların bir araya gelmesi⁶² ile doğduğu ve kent yönetimlerinin ilk örneklerinin bu bölgede görüldüğü şeklindedir. Özellikle ilkçağların Mısır ve Mezopotamya bölgesinde kurulan kentlerin yönetsel ve ekonomik yapısı uygarlık tarihinde en önemli aşamadır.⁶³ İlk kent yerleşimlerinin görüldüğü yerler Mezopotamya ve Amerika'da, İndüs ve Nil havzasında; önce Mezopotamya'da, M.Ö. 4000 – 3500 yılları arası sonra Mısır'da ve sonrada Çin'de ortaya çıkmıştır. İlk kent yerleşimlerinin farklı bölgelerde ortaya çıkmasının sebebi elverişli kültür, ekonomik ve uygun çevre şartlarıdır.⁶⁴

Gordon Childe M.Ö. 4000-3500 yıllarında Mısır, Mezopotamya ve İndüs vadisinde ortaya çıkan değişiklikleri "*kentsel devrim*" olarak nitelendirmektedir.⁶⁵ Childe'ye göre; bu bölgelerde, bu tarihlerde oluşan yapılar, basit çiftliklerden oluşan küçük topluluklar değil, çeşitli meslek ve sınıfları içeren kentlerdir. Kentlerin oluşabilmesi için gerekli olan altyapı karmaşık sosyal organizasyonlar ve artık değer, M.Ö. 3500 – 4000 yıllarında Fırat ve Dicle nehirleri arasında kalan bölgede küçük

---

⁶¹ Kavruk, 2002: 25

⁶² Yörükan, 2006: 33

⁶³ Ortaylı, 1985: 9

⁶⁴ İsbir, 1986: 9

⁶⁵ Bumin, 1998: 25

yerleşimlerin kasaba ve kentlere dönüşmesine yol açmıştır.⁶⁶ İnsanlık kentlerin ortaya çıkması ile ilkelikten uygarlığa, düzensiz toplumdan düzenli topluma geçmiştir. Bu dönemlerde kenti karakterize eden değer politiktir. Kenti devlet yaratmış, devlet temellerini kent üzerine kurmuştur.⁶⁷ Eskiçağda kent hem kurumsal ilişkilere hem de toprağın örgütlenmesine egemendi.

2. Polis'in Ortaya Çıkışı

Yüzyıllardır çeşitli dillerde çok az farklı biçimler olarak kullanılan Politika sözcüğü, Yunanca bir sözcük olan Polis'ten türemiştir.⁶⁸ Yunan Polis (*Kent Devleti*), Yunan toplumunun siyasal düzenine ve siyasal düşüncesine damgasını vurmuş olan toplumsal ve siyasal örgütlenme biçimidir.

Polis, bir benzeri yüzyıllar sonra modern devletlerde belirecek olan demokrasiye de beşiklik yapmıştır. Üstelik Yunan dünyasının bu küçük devletlerinin, çeşitli siyasal toplum modellerinden çok daha kapsayıcı bir nitelik göstererek Yunan insanının davranış ve düşünce kalıplarını belirlediği siyasal yaşamı koşullandırdığı ve siyasal düşünüşe damgasını vurduğu göz önüne alındığında, polis ile kent devleti kavramlarını birbirine karıştırmamak gerektiği ve eski Yunan için kent devleti yerine polis kavramının kullanılmasının daha uygun olduğu sonucuna ulaşılır. Radikal sosyo-ekonomik gelişmelerin bir sonucu olan polis, uzun bir tarihsel süreç içerisinde ortaya çıkmıştır. Girit'teki Minos Uygarlığı'nın ardından gelen Miken (*Myken*) Uygarlığı'nın (M.Ö. 2000'lerde Orta Avrupa'dan Mora'ya "Peloponnes" gelen Aka'lar tarafından kurulmuştur) M.Ö. 12. yüzyılda Dorlar tarafından yıkılmasıyla birlikte, Yunan dünyası bir bakıma ortaçağda Avrupa'nın yaşadığı feodalizme benzer bir düzen içerisine girdi. Çeşitli halklar, gerek ticaretin hemen hemen ortadan kalkmış olması, gerek güvenlik gereksinimi nedeniyle kabile tipinde örgütlenmiş köyler kurdular. İşte polis, kabilelerin, klanların bir başka deyişle köylerin birleşmesiyle oluştu. Kentler, güvenliklerini sağlamak amacıyla genellikle savunmaya daha elverişli olan tepelerde kurulmuş ve

---

⁶⁶ McNeill, 2001: 20-21

⁶⁷ Bumin, 1998: 26

⁶⁸ Ağaoğulları, 1989: 1

aşağılara doğru yayılmıştır. İlk dönemlerde polis sözcüğü, yalnız yüksek kent için kullanılırken aşağı kente 'Asty' adı verilmiştir. Zamanla bu ayırım ortadan kalkmış ve polis ilk önce tüm kenti, sonra da 'devlet'i kapsayan bir anlam kazanmıştır.

Polis, toplumsal ve siyasal bir örgütleniş biçimi değil, aynı zamanda dinsel, askeri ve ekonomik bir bütündü. Herodot'un da belirttiği üzere Yunanlılar bu örgütleniş biçimiyle övünüp polisi, uygarlığı barbarlıktan ayıran önemli bir örgüt olarak algılıyorlardı. Her Yunanlı kendini ilk önce bir yurttaş "Polites" olarak algıladığından, yaşamı polis gerçeği ile koşullandırmıştı. Polisin dışında, o hiç bir şeydi, daha doğrusu olsa olsa 'konuşan bir hayvan' , yani bir köle ya da uygarlıktan uzak bir yabancıydı. Kısacası polisler sayesinde uygarlaşan Yunanlılar bu örgütleniş biçimine sahip olmayanları barbar olarak görüyorlardı. Nitekim bu konuda haklı oldukları söylenebilir. Çünkü toplumsal yerleşmeler barbarlığın önünde büyük bir engel olmuştur. Antik Yunanlılar polislerle, Mezopotamya'daki yerleşim birimleri (Genel olarak tarımsal faaliyetlere bağlı olarak doğal olayları bilimsel yöntemlerle incelemişlerdir) dediğimiz klanlarla uygar toplum seviyesine gelmişken, Orta Asya'nın göçebe kavimleri ise yerleşim ve üretimden uzak bir yaşam sergilediklerinden çevredeki yerleşim birimlerini yağmalayarak, buna imkân olmadığında da o topraklarda bolca bulunan dağ farelerini yiyerek yaşamlarını sürdürmüşlerdir.

Yunan dünyası, M.Ö. 7. yüzyıldan başlayarak ekonomik açıdan büyük bir canlılık içine girmiştir. Dış ülkelerde yüksek bir değeri olan şarap ve zeytinyağının ilk önce İyonya'da, ardından Yunan yarımadasının kıyı polislerinde dışsatım amacıyla üretilmeye başlanması, denizaşırı ticarete büyük bir ivme kazandırmıştır. M.Ö. 6. yüzyılda bozuk paranın kullanılmaya başlanması ise, her alanda pazara yönelik bir üretim süreci içine girilmesine ve pazar ilişkilerinin toplumun en alt katmanlarına kadar yayılmasına neden olmuştur. Buna koşut olarak, yapımevleri düzeyinde gerçekleştirilen 'endüstriyel' üretim önemli bir artış göstermiştir. Ekonomik canlılık servet birikimine, bu da lüks tüketim maddeleri ile sanat ürünlerine yönelik ilginin artmasına yol açmıştır. Bu durum gelişmiş polislere zanaatkâr, sanatçı ve tüccarların akmasına neden olmuştur. Denizaşırı ticaretin gelişmesinin bir diğer sonucu, her türlü işte çalıştırılmak üzere çok sayıda kölenin Yunan dünyasına sokulmasıydı. Köle ticareti tüccar sınıfının yükselişinde önemli bir etken olmuştur. M.Ö. 5. yüzyılda madenlerde, yapımevlerinde

ve tarım alanlarında ücretli işçi, yoksul vatandaş ve büyük ölçüde de köleler çalışmıştır. Kölelerin polis in maddi gereksinimlerini sağlamaları, yurttaşların çeşitli kültürel etkinliklerde bulunmaları ve siyasetle uğraşmaları için gerekli zamanı yaratmıştır. Böylece doğrudan demokrasinin gelişmesine uygun bir ortam da hazırlanmıştır.

3. Polisin Gelişme Evreleri

Site yönetimi M.Ö. 1500–1000 yıllarında başlayıp Sümerler, İbraniler ve Babilliler gibi pek çok kavimde görülmesine⁶⁹ rağmen eski Yunan siteleri, Batı’da kentlerin oluşmasının başlangıcı olarak kabul edilir.

Eski Yunanlılar tarihlerinin hiçbir devresinde tek bir Devlet etrafında siyasî birlik kuramamıştır. Homeros’un yaşadığı devirde, (M.Ö. 9. Yy.) Yunanlılar sayısı bir hayli fazla olan köylerde yaşıyorlardı. Sonraları bu köylerin birleşmesiyle “Polis” (Kent devleti) meydana gelmiştir. Polis kelimesi dilimize “Kent Devleti” olarak tercüme edilebilir. Gerçekten Polis, bağımsız ve özerk bir kentten farklı bir yönetim anlayışına sahiptir.

Polis İsa’dan Önce sekizinci yüzyıldan birinci yüzyıla kadar Yunanistan’ın bazı kesimlerinde var olmuş bir toplum biçimidir.⁷⁰ Ancak Polis kelimesi hem kent, hem de devlet anlamında kullanılır. Birçok araştırmacı ve bilim adamı tarafından Polis, kent devleti olarak adlandırılır (Ağaoğulları, 2009: 11). Antik kent olarak Polis, tarihte görülen diğer kentlerden sosyo-ekonomik ve siyasal yapısıyla ayrılır. Polis’in ortaya çıkmasından önce Suriye ve Fenike’nin elverişli doğa limanları üzerinde kurulan kıyı kentlerinde ticaret ve bir ticaret sınıfı hatırı sayılır bir gelişme göstermiş, ancak Mısır ve Mezopotamya tipi toplumsal yapı ve bu yapıya özgün düşünce biçimlerinden tamamen kopmayı başaramamıştı.⁷¹ Oysa Polis bu kopuşu gerçekleştirmekle kalmamış, demokrasiye de beşiklik yapmıştır.⁷²

---

⁶⁹ McNeill, 2001: 19

⁷⁰ Morris, 2000: 27

⁷¹ Berktaş, 1983: 37

⁷² Ağaoğulları, 2009: 12

Radikal sosyo-ekonomik gelişmelerin sonucu olan Polis, uzun bir tarihsel sürecin ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Girit'teki Mykene (Miken) uygarlığının M.Ö. yedinci yüzyılda Dorlar tarafından yıkılması ile birlikte bu coğrafya bir karmaşa içine girmiştir. Bu karmaşa içinde çeşitli halklar gerek ticaretin hemen hemen tamamıyla ortadan kalkmış olmasıyla, gerek güvenlik gereksinimi nedeniyle kabile tipinde örgütlenmiş köyler kurmuştur. Böylece Polis, kabilelerin, bir başka deyişle köylerin birleşmesiyle oluşmuştur.⁷³ Aristoteles de Polis'i "*Klanların ve köylerin birliği*" olarak tanımlamaktadır.⁷⁴

Birçok kentin tarihsel çekirdeği Akropol denen ve çok yüksekte ya da erişilmez olmakla birlikte rahatlıkla savunulabilen bir tepedydi. Başlangıçta *polis* ile *akropol* sözcükleri aynı anlamı veriyordu.⁷⁵ Akropol kente tepeden bakan bir kale, bir sığınak ve ilk zamanlarda kralların oturdukları yerdi. Kentin geriye kalan bölümü akropolün yamaçları çevresinde kümelenirdi⁷⁶ ve kent bu akropolün çevresinde yayılmıştı.

Aristoteles'e göre, kentin oluşumu şöyledir; "Öncelikle bir başkası olmadan var olamayanlar birlik kurmalıdır, yani ırkın sürmesi için erkekle kadın. Bu ilişkiden ortaya çıkacak ilk şey ailedir. Ancak birçok aile birleştiğinde ve birlik gündelik gereksinimleri karşılanmaktan daha çoğunu amaçladığında oluşacak ilk toplum köydür. Birçok köy büyük ölçüde kendine yetecek kadar geniş, tek, eksiksiz bir topluluk olarak birleştiğinde yaşamın kentler var olur."⁷⁷

Köylerin kente dönüşmesinin temelinde ticaretin gelişmesi yatar. Paranın kullanımının yaygınlaşması Pazar için üretimi artırmıştır. Alışverişlerin yapıldığı merkezi köyler, gerek şeflerin gerek zanaatkarlarının evlerini terk ederek pazarın yanında ev kurmalarının sonucunda bir Pazar kasabasına dönüşmüştür. Zamanla kendi kendine yeterli olma özelliğini kaybeden köyler, kasabaya bağımlı hale geldiler ve kırsal bölgeyi hâkimiyeti altına sokan kasaba gelişerek kenti oluşturdu. Antik kentin "*Polis*" temel özelliği etrafındaki kırsal kesim için yargısal, kültürel ve dinsel bir

---

⁷³ Ağaoğluları, 1998: 12

⁷⁴ Aristoteles, 1996:9

⁷⁵ Wycherley, 1993: 5

⁷⁶ Wycherley, 1993: 6

⁷⁷ Aktaran Benevolo, 1995: 21

merkez oluşturması idi. Yargısal merkez, çevresi ile birlikte kenti temsil ediyordu.⁷⁸ Antik dünyada kentlerin teşekkülü daima bir din merasimine bağlıdır ve bunun sonucudur.⁷⁹ Eski Site'nin (kent) esası dini olduğu gibi, idare edenleri de din adamlarıdır. Bu bağlamda Site; aile, Aile toplulukları “*Curia*” ve Curiaların birleşmesinden oluşan yapıların “*Tribut*”, toplanmasından oluşmaktadır.⁸⁰

Yunan Siteleri küçük, kendine yeter ve her biri ayrı bir yılbaş tarihi seçecek kadar özgürlüklerine dşkndler. Aralarında ancak dışarıdan bir saldırı gelince birleşiyorlardı.⁸¹ Bunun dışında Siteler arasında her zaman rekabet ve savaşlar söz konusuydu.

Yunan uygarlığı, kenti, bütüncüllüğü ile insanoğluna yakışan ve hem kırsal alanla dengeli bir dış ilişki, hem de hesaplı, kontrollü i ölçüm gerektiren ortak bir ufuk olarak yeniden keşfetmiştir.⁸² Yunan uygarlığında Polis, vatandaşlık nosyonu etrafında toplanmış karmaşık hiyerarşık bir toplumdur.⁸³ Hem merkezileşmiş bir idareye kamusal aidatlar ödememiş, hem de yaşamlarını sürdürmek için devlete dayanmamış olan yüzlerce bağımsız köylü hanesinden meydana gelmişti.⁸⁴

Yunan kentleri içinde üyelerin düzenli ve ortak yaşadıkları, vatandaşların eşit olduğu ve yönetime katıldığı topluluklardır.⁸⁵ Bu kentler arasında demokrasiyi en çok düşünmüş ve yaşamış olanı Atina Sitesiydi.⁸⁶ Yunan siteleri bugünkü devlet dediğimiz kuruluşa yakın bir yapıya sahip olup, bugünkü kentlere ve devletlere nazaran çok daha küçük yerleşim birimleriydi. Yunan dünyasında Site; sosyal, siyasal, ekonomik ve askeri birliği ayrı ve bağımsız hukuki ve siyasi düzene sahip bir yapıyı⁸⁷ ifade etmektedir. Yunan Sitelerinin demokratik düşüncenin ve kurumların oluşmasında

---

⁷⁸ Liebeschuetz, 1999: 1

⁷⁹ Onar, 1936: 19

⁸⁰ Onar, 1936: 20

⁸¹ Bumin, 1998: 48

⁸² Benevolo, 1995: 20

⁸³ Morris, 2000: 26

⁸⁴ Morris, 2000: 27

⁸⁵ Soysal, 1973: 7

⁸⁶ Bumin, 1998: 11

⁸⁷ Okandan, 1959: 224

katkıları azımsanamayacak ölçüdedir. Ancak Helenistik dönemin sonunda, İsa'dan Önce birinci yüzyılda, polis özelliğini ve kimliğini kaybetmeye başlamıştır.⁸⁸

Polisin özelliğini kaybetmesi ile beraber kentsel gelişim sürecinde Roma Siteleri önemli bir yere sahiptir. Aristoteles, Politika adlı yapıtının dördüncü bölümünde bu kent devletlerini “Halkın büyük kütesinin ekincilik ve hayvancılıkla geçindiği yerler” olarak tanımlamaktadır.⁸⁹ Köylerden başka küçük kentler de mevcut olmakla beraber bunlar Polis'in hâkimiyeti altındaydı. Eski Yunanlıların özel ve kamusal yaşamları tamamen bu site çerçevesi içinde gelişmekteydi. Denilebilir ki, bu durum sitelerin birleşmesi yoluyla merkezden yönetilen bir Devlet kurulamamasının en önemli bir nedeni olmuştur.⁹⁰ Merkezden yönetilen bir devlet kurulamamasının çeşitli nedenleri vardır. Öncelikle Eski Yunan'ın coğrafi yapısı buna elverişli değildi. Çünkü Yunanistan'da ovalar birbirlerinden dağlar veya diğer tabii engellerle ayrılmıştı. Böylece her site diğerinden ayrı zayıf krallıklar halinde kalmıştır. Dahası M.Ö. 8. Yüzyılda aristokrat aileler kral hanedanın geleneksel dinî yetkilerinin dışındaki görevlerini tanımak istememişler, hatta bazı krallıklar ortadan kaldırılmıştır.⁹¹

M.Ö. 7. Yüzyıl Yunan sitelerinde büyük karışıklıkların hüküm sürdüğü bir devre olmuştur. Doğu Akdeniz'de ticaret o sıralarda Finikelilerden Yunanlılara geçmiştir. Bir taraftan da Yunan kolonileri Doğu'da Karadeniz'in Güney kıyılarına Batı'da Sicilya'nın, daha ilerisine yayılmıştır. Bütün bu gelişmeler sitelerin nüfuslarının artmasına ve zenginleşmesi sonucunu doğurmuştur.⁹²

4. Polisin Özellikleri

Homeros'un yaşadığı devir olan M.Ö. 9. yüzyıl sonlarında Eski Yunanistan'daki siyasî yapılar krallık biçimindeydi. Her Site'nin bir Kralı ve Yaşlılar Kurulu vardı. Ayrıca, bazı önemli işler hakkında bütün yurttaşlar toplantıya çağırılıyorlardı. Savaş

---

⁸⁸ Morris, 2000: 27-28

⁸⁹ Aristoteles, 1996

⁹⁰ Arsal, 1948: 84

⁹¹ Mosca, 1968: 32

⁹² a.g.e.: 32

zamanında orduya Kral komuta ediyor, barışta ise Yaşlıların yardımıyla adalet ve din işlerini yerine getiriyordu. M.Ö. 5. yüzyıldan itibaren ise Devlet'in başlıca organı bütün Sitelerde mevcut *Yaşlılar Kurulu* (İhtiyarlar Meclisi) değil, bütün vatandaşların katıldığı daha geniş kurullar olmuştur. Yurttaşlar Kurulu'nun çok geniş yetkileri mevcuttu. Bu Kurul, yasaları onaylıyor, bütün kamu görevlerinin yerine getirilmesinde önemli rol üstlenmekteydi. Savaş ilan etme yetkisi de bu Kurul'a aitti.

Eski Yunan Sitelerinin nüfusları pek fazla değildi. Polisin ortalama nüfusunun on bin dolayında olduğu sanılmaktadır. Atina, Perikles'in yönetimi altında bulunduğu en parlak devrinde; 20 bin ilâ 30 bin arasında bir nüfusa sahip olmuştur. Peloponnesos savaşları sırasında ise, bütün sitelerin nüfuslarının toplamı 200 bin kadardı. Aristoteles sitenin nüfusunun nasıl saptanması gerektiğini şöyle açıklamıştır: “Büyüklüğü sayı çokluğu anlamına alsak bile bu sayının içine herkesi sokamayız. Çünkü her kentde bir sürü köleler, misafirler ve yabancılar bulunur. Bu sayının içine ancak, Devletin esas parçası olan vatandaşları sokabiliriz. Bunların sayısı bir Devlet'in büyüklüğüne bir alâmettir.”⁹³

Yunan sitelerin en önemli özelliği iktisadî bakımdan da kendi kendine yeterli olmalarıydı. Bu bakımdan Site, bağımsız ve özerk bir varlıktır. Bu özellikleri Polis'i, günümüz Devlet kurumuna yaklaştırmaktadır. Yunan sitelerinde kamu görevleri yurttaşları tarafından sıra ile yerine getirilmekte olup, bugünkü anlamda bürokratik yapılanma yoktu. Genelde bu görevler kurayla dağıtılıyordu. Diğer önemli bir konu da yurttaş sayısının fazla yüksek olmadığı, kölelerin ise, çok kalabalık oldukları yerlerde bunların isyan gerçekleştirmelerinden yapmalarından korkuluyordu. Yunan sitelerinin bu özellikleri klâsik çağ siyasî yazarlarının, özellikle Platon ve Aristoteles'in Devlet yönetimine ilişkin görüşlerinin anlaşılması bakımından çok önemlidir. Çünkü bu düşünceler Yunan Kent Devletinin sorunları üzerine eğildikleri için ortaya koydukları Devlet yönetimleri Polisi etkilemiştir.

Kent devletleri, Roma'da geçici bir nitelik gösterirken, Yunan'da “Kalıcı” olmayı amaç edinmişlerdir. Yunan polislerinin varlıklarını uzun süre sürdürebilmelerinde rol oynamış temel etmenler olarak, polisin, “Yetkin Siyasal

---

⁹³ a.g.e.

Toplum” mitosu ile donatılmış olması ve polisleri kendi içinde eritecek bir merkezi siyasal iktidarın çeşitli konular nedeniyle belirememiş olması gösterilebilir.⁹⁴

F. YÖNETİM BİÇİMLERİ

Eski Yunanistan'da en çok rastlanan hükümet şekli ataerkil krallık “*Basileia*” olmuştur. Bundan başka, Aristokrasi, tiranlık ve demokrasi hüküm sürmüştür. Her polis, kendi ihtiyacına uygun bir yönetim biçimini kabul ederek onu uygulamıştır. Eski Yunan’daki yönetim biçimleri şöyle sıralanabilir:

1. Krallık

Krallık yönetimi biçimi, kahramanlık çağı sonlarına değin egemen olmuştur.⁹⁵ Bu yönetim biçimi poliste, en ilkel biçimiyle ataerkil “*Patriarkal*” bir yönetim biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yönetim, Babanın tanrıların, totemlerin, ata ruhların, aile içindeki temsilcisi olduğu ve bu temsil görevinin en büyük erkek çocuğa geçtiği düzeni ifade eder. Kral’ın dinsel ve yönetsel üzere iki tür yetkisi vardı. Bunlardan dinsel yetkisi çok önemlidir. İktidar babadan oğla geçerdi. Aile içinde babanın rolü, kendisinin ölümünden sonra nasıl erkek çocuklarından büyüğüne intikal ediyorsa, kralın ölümü halinde de iktidar hükümdarın erkek çocuklarından büyüğüne geçmekteydi. Daha sonraları ise aristokrasi ve oligarşiye doğru bir gidiş kendini göstermiştir.

Aristoteles, Politika’da, kralların tesis ettikleri yönetimin özellikleri hakkında şöyle demektedir: “Bu kralların eski zamanda kent içinde, etrafında ve Devletin dışındaki işlere kadar uzanan güçleri vardı. Fakat sonraları bir kısım görevleri kendileri bırakmışlar, birçoğunu halk ellerinden almış ve nihayet bazı devletlerde kurbanlara başkanlık etmekten başka görevleri kalmamıştır. Kendilerine kral dedirtecek görevleri

---

⁹⁴ Ağaoğulları, 1989: 1

⁹⁵ Ağaoğulları, 1989: 12

kaldığı yerde, bu sadece sınır dışı savaşlarda ordunun komutanlığın yapmaktan ibarettir.”⁹⁶

2. Aristokrasi

Toprakların az sayıdaki soyluların “*Eupatrid*” elinde toplanmasıyla birlikte aristokratlar bir azınlık yönetimi olarak iktidara ağırlığını koymuştur.⁹⁷ M.Ö. IX. Yüzyılda İyonya’da, daha sonraları da Yunan dünyasının çeşitli polislerinde (Sadece, Sparta’da çöküşe kadar krallık kurumu ayakta kalmıştır) krallık, ya önemsiz dinsel bir memurluk görevine indirgenmiş ya da tamamen ortadan kaldırılmıştır.

Azınlık yönetimi olan bu sistem bazen doğum esasına dayanmış ve bu esasa dayandığı hallerde soylular denilen bir sınıf polisin bütün yönetimine egemendir. Bazen ise büyük arazi ve malikâne sahiplerinin “*Eupatrid*”, polise egemen olarak yönetimi ele geçirdikleri görülmektedir.

Atina’da krallık, M.Ö. III. Yüzyılın sonlarında yıkılmıştır. Atina polisini oluşturan dört *Attika* kabilesinin önde gelenleri, son kral Basileus Kodros’u devirip aristokratik bir yönetim kurmuştur. Böylece bir zamanlar kralın danışmanlık görevini yürüten Areopagus adındaki soylular kurulu, hem yasama hem de yargı erkini kendinde toplamıştır. Yürütme işlerini ise soylular arasından seçilen üç Yüksek devlet görevlisi “*Arkhon*”a verilmiştir.⁹⁸ Atina’nın yanı sıra diğer birçok irili ufaklı poliste de küçük bir sayı “*Oligoi*” yönetimi ele geçirip, kendi iktidarını güçlendirmeye yönelik kurumlar oluşturmuştur. Bu nedenle Yunanlılar, genellikle bu tür rejimleri “en iyilerin yönetimi” anlamına gelen aristokrasi olarak değil, fakat azınlığın ya da küçük sayının yönetimini ifade eden oligarşi “*Oligarkhia*” olarak adlandırmayı tercih etmiştir. Bu yönetim tarzı, polislerde sınıf mücadelesine neden olmuştur. Soyluların, topraklarını genişletip servetini artırması, yoksul kitlelerin tepkisiyle karşılaşmıştır. Anlaşmazlıklarda bazen bu hakeme başvurulmuş ve yasal düzenlemeler de yapılmıştır. Hakeme müracaatın bir

---

⁹⁶ Aristo, 1996: 145

⁹⁷ a.g.e.

⁹⁸ Ağaoğulları, 1989: 13

fayda vermediği hallerde ise, devam eden ihtilâf ve mücadeleler, Sitelerin iç düzeninin bozulmasına sebep olmuştur.

3. **Tiranlık**

Tiranlık yönetimi despotluk olarak da adlandırılır. Tiran “*Tyrannos*” sözcüğü doğu kökenlidir ve Yunancaya Lidya dilinden geçmiştir. Yetenekli bir komutan olan Peisistratos, halkın desteğini alıp M.Ö. 560’da bir darbe ile Atina’da iktidarı ele geçirmiştir. Aynı dönemde birçok poliste de tiranlık rejimi kurulmuştur.⁹⁹

M.Ö. 7. ve 6. yüzyıllarda doğan tiranlık rejiminin krallıktan farkı, halkı aristokrasiye veya oligarşiye karşı giriştiği mücadelelerde savunan, babadan oğula geçen bir iktidara sahip olmasıdır. Bununla beraber bunların ele geçirdikleri iktidarı, kendilerini kral atadıkları, bir hanedan tesis etmek yolunu tuttukları da görülmüştür. Ancak, krallarda görülen ruhani iktidar, tiranlıkta mevcut değildir. Tiranlar, iktidarı, gasp etmek, herhangi bir tarzda ele geçirmek suretiyle kazanırlar. Soylulara karşı giriştikleri mücadelede halktan yana olan tiranların daha sonraları halkı ezerek ona çok şiddetli davrandıkları; halkın her türlü faaliyetini kontrol altında buldukları görülmüştür. Bunlardan bazıları ise demokrasiyi hazırlayacak kadar ileri gitmişlerdir.

4. **Demokrasi**

Demokratik başka bir deyişle kendini yönetmenin çeşitli biçimleri, antik dönem Yunan kent devletlerinin pek çoğunda ortaya çıkmıştı. En önemli demokrasi örneği ise Atina’ydı ve Polis düzeyinde demokrasi, klasik dönemde gelişti ve hatta Helenistik dönemde bile pek çok devlette demokrasinin sürdüğü görünmektedir.

Antik Yunan devletinin demokratik olmasıyla kastedilen, ekonomik statülerinden bağımsız olarak erkek yurttaşların hükümetin yargı, yürütme ve yasama

---

⁹⁹ Ağaoğulları, 1989: 20

faaliyetlerinde merkezî bir role sahip olmalarıydı. Demokrasi, “Halk İktidarı”ydı: demokrasiler, yoksullar dâhil bütün yurttaşların hukuk yoluyla eşit siyasal güce sahip olması ilkesini benimsemiştir. Üst yöneticileri belirlemede kura ve seçim gibi mekanizmaların kullanılması da aynı şekilde önemliydi.

Modern dünyanın tersine hiçbir antik Yunan düşünürü, demokratik değerlerin haklılığını ve meşruluğunu tam olarak ifade etmemiştir. Ancak Yunanlı tarihçi Herodot’un M.Ö. 5. yüzyılda yazdığı eserlerinde, monarşinin yozlaşma, uyumsuzluk ve sorumsuzluk eğilimine karşılık demokrasinin öne çıkan karakteristik özellikleri, kanun önünde eşitlik “*Isonomia*”, hesap veren üst yöneticilerin kurayla atanması ve bütün kamusal sorunlara çözüm yollarının halk arasında tartışılması olarak gösterilir. Atina’nın benimsediği ve formüle ettiği demokratik değerler ise; özgürlük (Olumlu ve olumsuz anlamda), yasanın egemenliği, hesap verilebilirlik ve yozlaşmama, halkın yasa teklifi verme hakkının önemi, siyasal faaliyete katılma ve eşitlik fikriydi. Ancak açıkça görülen şudur ki, demokratik sistemi meşrulaştıran ve açıklayan demokratik ideolojiler, demokratik kurum ve uygulamaların ortaya çıkmasından epeyce sonra geliştirilmiştir.¹⁰⁰

Birey-devlet ilişkisi açısından ele alındığında Atina’nın bireylere nispeten büyük bir özgürlük alanı bıraktığı görülmekteydi. Atina’yla ilgili olarak “Orada yaşayan herkesin hayatlarını kendi istedikleri şekilde yaşama özgürlüğüne sahip olduğu” söylenirdi ki, bu durum Platon’un demokrasiyle ilgili özellikle eleştirdiği konulardan biriydi.¹⁰¹ Klasik demokrasi modelini temelde, Eski Yunan’daki kent devleti demokrasileri oluşturur. Eski Çağda Yunanistan, tek bir devlet altında ve tek bir hükümetle yönetilen bir ülke değildi; çok sayıda bağımsız kentten meydana gelmişti ve her bir kent ayrı bir siyasi birimi temsil ediyordu. Bağımsız devletler kent devletleriydi ve en iyi bilineni Atina kent devletiydi. Bu kent devletlerindeki halka dayalı yönetimlere *Demokratia* deniyordu.

Atina kent devletinde işleyen demokrasi, doğrudan demokrasiydi ve bu, halkın yönetime katılımı ve siyasal iktidarı kullanma konusunda en saf ve ideal örneği oluşturuyordu. Sistemin en önemli organı “*Ekklesia*” adı verilen ve halkın doğrudan

---

¹⁰⁰ Liddel, 2009: 133-136

¹⁰¹ Klosko, 2006: 164

katılabildikleri halk meclisiydi. Yılda kırktan fazla kez toplanan, en üstün iktidarı elinde tutan bu meclis toplantılarına, yirmi yaşın üzerindeki Atinalı erkek vatandaşlar katılıyordu. Meclis, önemli bazı memurları seçer, kamu düzeninin idamesi için meşru çerçevede gerekli finans, vergilendirme, dış ilişkiler, savaş ilanı, ittifak oluşturma, barış imzalama gibi, toplumun mukadderatıyla ilgili bütün konularda kararlar alır, kurallar koyardı.

Ekklesia'nın hemen üstünde üyeleri otuz yaşın üzerindikilerden oluşan “*Beş Yüzler Konseyi*” bulunuyordu. Bu komite, Ekklesia'nın bir yürütme organı niteliğindedir. Kamusal karar teklifleri ve organizasyonları için sorumluluğu vardı. Beş yüzler Komitesi'nin üstünde “*Elliler Komitesi*” yer alıyordu. Bu komitenin görevi de konseye teklifler getirmektir. Bunun da üstünde sadece bir gün için görevli olan komite başkanı yer alıyordu. Böylece Atina demokrasisinin kurumsal yapısı, yirmi yaşını geçmiş yerli erkeklerin oluşturduğu vatandaşlar, bunların katılımlarıyla teşekkül etmiş meclis, meclise karşı belli görevleri olan Beş yüzler Konseyi, bu konseye karşı sorumlu Elliler komitesi ve bunun da üzerinde komite başkanı olarak şekillenmekteydi.

Doğrudan demokrasi modelinin temelinde bir büyüklük sorunuyla yakından ilgili olduğu söylenebilir. Nitekim belli büyüklüğü geçmiş siyasal birimlerde uygulanması ve işletilmesinin zor olup belli büyüklüğü geçmiş siyasal birimlerde uygulanması ve işletilmesinin imkânsız olduğu açıktır. Eski Yunan'da her biri bağımsız bir siyasal birim olan kent devletlerinde uygulanmış olması, o günün şartlarında, kentlerin optimum büyüklüğüyle mümkün olduğunu düşündürmektedir. Eski Yunan kent devletlerinin büyüklükleri konusunda bazı tahminler yapılabilmektedir. Buna göre buralarda yetişkin erkeklerin oluşturduğu vatandaşların sayısı iki bin ile on bin arasında değişmekteydi. Atina polisinde altı bin yetişkin erkek vatandaşın olduğu ve bunların Ekklesia'ya katıldıkları belirtilmektedir. Atina demokrasisinin zirvede olduğu dönemde sayının altmış bin kadar olduğu tahmin edilmektedir ki bu sayının, doğrudan demokrasi modeli ile yönetilen bir kent devleti için kalabalık bir sayı olduğunu söylemek mümkündür.

Halkın “*Demos*” iktidarı, yönetimi anlamına gelen demokrasi rejimi işlerlik kazandığı ilk yıllarda, dışarıdan gelen Pers tehlikesi ve ardından savaşları Atina demokrasi üzerinde olumlu etkiler yaratmıştır. Pers tehlikesi karşısında herkesin polisin

korunmasına katkıda bulunması zorunluluğu, kısa sürede bütün yurttaşların siyasal haklara tümüyle sahip olmaları sonucunu doğurdu. O zamana dek alt sınıflara kapalı olan memurluklar, herkese açık hale getirilmeye başlandı.

Eski Yunan polislerinde hiçbir zaman tam anlamıyla “Halk egemenliği” gerçekleştirilememiştir. Polisin siyasî rejiminin demokrasi olduğu devirlerde bile, halkın tamamı veya büyük bir çoğunluğu siyasî faaliyetlere katılmamıştır. Dahası “Yurttaşlar” arasında bile gerçek otorite, belirli ve sınırlı bir sınıfa aittir. Demokraside soyluların siyasi gücü bir süre daha devam etmiştir. Perikles'in ölümünden sonra ise (M.Ö. 429), Atina demokrasisinde “Parti mücadelesi” had safhaya varmıştır.¹⁰² Yunan polisleri içinde, demokrasi alanında en ileri gitmiş olan Atina'da dahi ne Solon ne Klisten, ne Efiatles, ne de Perikles'in reformları bu konuda devamlı bir gelişmeye yeterli gelmemiştir. Atina'da demokratik yönetimin en yetkin devri olan M.Ö. 5 inci yüzyılda yurttaş sıfatı bulunanların sayısı polis nüfusuna göre pek azdı ve 20 bin kadardı. Bu 20 bin kişiden ancak belli şartları taşıyanlar, siyasî faaliyete katılabilmekteydi. Aristoteles de Atina'da devlet gelirlerinin 20 bin kişilik bir yurttaş topluluğu tarafından paylaşıldığını kaydeder.¹⁰³

Görüldüğü üzere, Eski Yunan kent devletleri siyasi yapıları itibariyle tamamen kendilerine has ve birçok bakımlardan ortak özelliklere sahiptir. Ancak Hansen, Yunan Polisini, “Modern Devletten daha dar bir siyasî birlik” olarak nitelendirir.¹⁰⁴ Eski Yunan polislerindeki siyasî kurumları, bugünkü modern ve demokratik kurumlarla kıyaslamak ise doğru değildir. Aristokratların gözünde halkın yönetimi, “çoğunluğun zorbalığından” başka bir şey değildi. Demokrasi, “Demos sınıfının” kendi dışındaki soylular sınıfı üzerinde kurduğu egemenlik olarak görülmekte, bu anlamda demokrasi, yalnızca belli sosyal kesimlerin çıkarını gözeten bir sınıf iktidarı olarak nitelendirilmekteydi.¹⁰⁵ Demokrasinin bu niteliği soyluların ondan korkmasına, mücadeleye girmesine ve M.Ö. 404'te Peloponnesos savaşlarının son bulması ile oligarşinin getirilmesi ile sonuçlanmıştır.

---

¹⁰² Ağaoğulları, 1989; Strauss:1959

¹⁰³ Aristoteles, 1996: 24

¹⁰⁴ Hansen, 2006

¹⁰⁵ Ağaoğulları, 1998 ve Macpherson, 1984

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ANTİK YUNAN'DA SİYASAL DÜŞÜNÜŞ VE DEVLET ANLAYIŞI

Bu bölümde M.Ö. 6. yüzyıl ile M.Ö. 3. yüzyıllar arasında Antik Yunan'daki siyasal düşünceler, gelişim süreci içinde kronolojik bir biçimde incelenecektir.

Antik Yunan uygarlığının bu döneminin önemi; Batı dünyasının felsefi, düşünsel temellerini oluşturacak özgün düşüncelerin bu dönemde üretilmiş olmasından kaynaklanmaktadır.¹⁰⁶ Bu tarihsel dönem, Antik Yunan'ın siyasal alanını oluşturan Polislerin yükselişinden çöküşüne değin geçen süreci kapsar. Bu bağlamda aşağıda incelenen düşünceler, sosyo-ekonomik dönüşümler sonucunda geleneksel yapının kabuğunu çatlatarak filizlenen ve her yönüyle büyük bir değişim fitilini ateşleyen ve ardından da dağılan polislerdeki siyasal sürece betimlemektedir. Ancak polisler dağılsa da Eski Yunan'daki siyasal düşünceler günümüze değin yönetimleri ve felsefi tartışmaları yönlendirmiş ve biçimlendirmiştir.

Eski Yunan'da devlet kurgusunu kendine inceleme alanı olarak seçen düşünürler bu kurguyu felsefi ve analitik olmak üzere iki metotla ele almışlardır. Felsefi soyutlama metodunda devlet “*Ütopik*” ve “*İdeal*” bir düzlemde ele alınırken¹⁰⁷ analitik soyutlamada yaşayan devletlerin analizi yapılmıştır. İlk yöntemin kurucusu Platon, ikincisinin ise Aristoteles'tir. Aristoteles devleti kendisini meydana getiren en küçük birime kadar ayrıştırmayı önermiş ve böylelikle devleti oluşturan en küçük birimleri birbirlerinden ayrıştırıp bağlı oldukları ana ilkeler bazında ortaya çıkarmaya çalışmıştır.¹⁰⁸ Bu çaba bize, Aristo'nun yönteminin deneysel olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Burada gerçek ilintiler ile keşfedilmek istenmektedir. Platon için ise böyle bir şey söz konusu değildir.

---

¹⁰⁶ Ağaoğulları, 1989: V

¹⁰⁷ Bayraklı, 2000

¹⁰⁸ Aristoteles, 2000: 7

Kültürel yapı ve bunun sonucu kavramlara yüklenen anlam farklılıklarına bağlı olarak devlet, yurttaşlık ve egemenlik gibi kavramların kurgulanış biçimleri incelenirse farklı yorumlama biçimleri ve bu farklı yorumlama biçimlerinin de genel evrensel kavramlar arayışı içinde olduğu görülecektir. Bunun nedeni, toplumsal değişme kavramı ile devlet kurgusunun dönüşümü arasındaki yakın ilişkidir. Söz konusu dönüşüm dikkate alındığında devlet kavramının tanımlanmasında insanı devletin öznesi yapan ve zengin fakir çatışmasına rağmen demokrasiyi en zevk verici hükümet biçimi olarak gören ve bu görüşünde de özgürlükleri sisteminin içinde barındıran Platon'un "İdeaları" bir başlangıç olmuştur. Bu nitelik belirlemesi içerisinde devlet, bireyi önceleyen eğitim ve ahlak organı olarak var olacak ve "Doğal Haklar" kavramıyla demokratik düşüncelerin gelişimine katkı sağlayacak ve başında da bilge krallar ya da filozofların bulunması gerektiği dile getirilerek¹⁰⁹ yönetimin mutlak otoriteye sahip olması gerektiği savunulacaktır.¹¹⁰ Bu savunma kura sisteminin ileri sürülmesiyle de desteklenecek ve ahenkli bir kentin ortaya çıkabilmesinin şartı olarak herkesin kendisine uygun işlerle uğraşması ve sınıfların kendilerine düşeni yerine getirerek örgütlenmeleri ve üretim işlevini yerine getiren halkın devlet yönetimine katılmaması, bunun yerine diğer iki sınıfın ihtiyaç duyduğu üretimi gerçekleştirmeleri gerektiğine vurgu yapılacaktır.¹¹¹ Ardından da kişisel yönetimin disiplinliliğiyle halk yönetiminin sağlayacağı özgürlüğün devleti dengesiz ve kötü durumdan kurtarması bir çıkış yol olarak kabul edilecektir.¹¹²

Yukarıda dile getirilen devlete yönelik bakış açısı, devletin iyi bir amaçla kurulmuş topluluk olarak tanımlanmasına¹¹³ kadar uzanmış ve çoğunluk ilkesiyle kurgulanması gereken en geniş organizasyon olarak yukarıda dile getirilen tanımlamalardan farklılıklarla dönüştürülmüştür. Bu dönüşüm devlette yasaların çok sayıdaki üyelerden oluşan organlarca yapılması gerektiği, herkesin yönetime katıldığı yönetim biçiminin en iyi yönetim biçimi olduğu, bu katılımın bir hak olduğu, bu hakkın da demokrasi ile gerçekleştirilebileceği düşüncesiyle dillendirilmiştir. Halkın çoğunluk olduğuna vurgu yapılarak halkın bir araya geldiği zaman azınlık olandan daha iyi

---

¹⁰⁹ Gökberk, 1996: 67

¹¹⁰ Arslan, 1994: 169-171

¹¹¹ Platon, 1998: 102

¹¹² Şenel, 1995: 155-159

¹¹³ Aristo, 1990: 9

olabileceği ileri sürülerek bunun nedeni de çoğunluğun bozulmasının azınlığa göre daha zor oluşu ve halkın bir araya geldiği zaman seçkinlerden üstün olacağı görüşü ile desteklenmiştir. Böylesi bir süreçte demokrasi için gerekli ilkeler ileri sürülmüş olmuş ve bu ilkelerle; yurttaşların devlet yönetimine seçilmesi gereği, sonuçta her bireyin herkesi ve herkesin de her bireyi yönetmesi, atamalarda kura yönteminin kullanılması, bütün kamu makamları için görev sürelerinin kısa olması, üyeleri yurttaşlar arasından seçilen jüri mahkemelerin bulunması, ülkede en üstün egemen gücün Meclis “*Ekklesia*” olması, devlet görevlerinde çalışanlara düzenli ücret ödenmesi, kamusal görevlerde süreklilik olması dile getirilmiştir.¹¹⁴ Böyle bir yapılanmayla devlet güçlerinin dengeleneceği ve devletin bu biçimde karışıklıktan kurtulacağı düşüncesi geliştirilmiş olmaktadır.¹¹⁵

Gelinen süreçte devlet, sadece yönetim ve egemenlik kurgusu olarak görülmemiş; aynı zamanda da yurttaşlarına iyi bir hayat sağlamakla yükümlü olarak kabul edilmiştir. Bu kabullenişte de orta sınıf ve ekonomik faktör önemli bir yer edinmiş, aşırı zenginlik ya da fakirlik hali siyasal istikrarsızlık için geçerli bir neden olarak görülmüştür.¹¹⁶ Sözü edilen bu nitelikler modern devletin doğuşu ve modern devlette halkın iktidar sürecindeki belirleyici özelliğinin ortaya çıkarılması ve bürokrasinin kurgulanması bakımlarından yol gösterici nitelikleri ile dikkat çekici, devletin teşkilatlanmış, toplumun da sınıfsal düzene geçişinin önemli göstergesidir.

A. DOĞA FELSEFESİ DÜŞÜNÜRLERİ

Kahramanlık çağının düşünüşü mitolojik bir düşünüşdür. Bu düşünüşte doğa güçleri, canlı varlıklar (tanrılar), insan-doğa, insan-insan ilişkileri ve doğal olaylar, onların düşüncelerinin ve eylemlerinin ürünü olarak görülecek bir takım mitoslarla açıklanmaya çalışılır. Eski Yunan’da Mitolojik düşünüş aristokrasinin ideolojisiydi.

---

¹¹⁴ Aristo, 1990: 181

¹¹⁵ Turan, 1998: 128

¹¹⁶ Mayo 1964: 44

Felsefe, ilk olarak Antik Yunan'da ortaya çıkmıştır. Nietzsche, bu durumu şöyle açıklar: “Başka ulusların azizleri vardır, Yunanlıların ise bilgeleri vardır.”¹¹⁷ Felsefe, M.Ö. 6. Yüzyılda, ekonomik ve toplumsal gelişmelerle birlikte düşünce alanında da bir devrim niteliğinde başlamıştır. Aristokratik dünya görüşü içeren mitolojik düşünüş, beliren yeni toplumsal olguları ve insan ilişkilerindeki değişimleri açıklamada yetersiz kalmıştır. Olaylara kendi açısından bakmaya başlayan orta sınıf, tanrılara başvurma gereksinimi duymayan laik ve soyut bir söylem kurma uğraşı içine girdi. Felsefi düşünce önce ekonomik, toplumsal ve siyasal devrimlerini de daha önce başlatmış olan İyonya Kent Devletlerinde görüldü. İyonya düşünürleri, mitosların gerçeğe uygun olup olmadıklarını tartışmaya kalkışmadılar. Özellikle doğa olaylarını farklı biçimde açıklamaya çalıştılar. Böylece doğan İyonya “Doğa Felsefesi” ile yeni bir düşünüş başlamış oldu. Aynı yüzyılda Güney İtalya'da “din felsefi geliştirildi. Yunan yarımadası da işte bu doğa felsefi ve din felsefi ile insan felsefine ağırlık veren genel felsefe sistemleri geliştirildi.

Doğa felsefesi düşünürlerinin önde gelenlerinin düşünceleri şöyle özetlenebilir:

1. İyonya Felsefesi

Doğa felsefesi düşünürleri arasında başta gelenler Thales, Anaksimandros, Anaksimenes ve Herakleitos sıralanabilir.

Thales (M.Ö. 6. yüzyıl) evrenin ana maddesinin “su” olduğunu öne sürdü. Thales felsefesinde önem taşıyan husus, “neyin var olduğu”, “neyin gerçek olduğu” ya da “neyin gerçekten var olduğu” sorusu üzerinde düşünmüş olmasından kaynaklanır. Doğada var olan şeylerin tahdidi bir listesini yapmaya değil, nenelerin varlığa dönüşmeleri ve sonra da yok olup gitmeleri olgusunu irdelemeye çabalamıştır. Anaksimandros sınırsız “*Aperion*” dediği şey olduğunu öne sürdü. Anaksimenes “hava”dır, Herakleitos “ateştir” diyerek doğa olaylarını fizik olaylarıyla açıklamaya çalışmışlardır. Herakleitos, İyonya doğa felsefesinin son düşünürlerinden biridir. Düşünceleri doğa felsefinden, insan felsefesine geçişi temsil eder. O'na göre evrenin

---

¹¹⁷ Nietzsche, 2009: 25

aslı ateştir ve evrende her şey sürekli yanış halindedir. İnsanlar bile, ama yavaş yavaş yanmaktadırlar (Varoluş-değişme-yok oluş süreci). Bu düşüncesini dile getiren öteki benzetmesi “ırmağa giren insandır.” Aynı ırmağa iki kez giremeyiz; ikinci girişimizde ırmak o ırmak değildir; sular değişmiş, başka sular gelmiştir. Evrendeki değişmenin, örneğin sıcak ile soğuk gibi zıtlıkların sürekli savaşının ürünü olduğunu söyleyerek “diyalektik”i, diyalektik da bakış açısını da düşünce tarihine armağan etmiştir. Ancak Herakleitos’a göre zıtlıkların arkasında bir birlik, değişmelerin arkasında bir değişmezlik vardır ki ona akıl “*Logos*” adını verir. Dolayısıyla onun felsefesinin “*diyalektik materyalizm*” olmaktan çok “*diyalektik idealizm*” olduğunu söyleyebilir.

Sonuç olarak Herakleitos’un felsefesinin mutlak olarak hiçbir şeyi kabul etmediği söylenebilir.¹¹⁸

2. Güney İtalya Felsefesi

M.Ö. 6. Yüzyılda, Güney İtalya’da Yunan’da göç edenlerin kurduğu polislerde İyonya filozoflarının doğacı-maddeci görüşlerini yadsıyan, içinde idealist nitelikler barındıran felsefeler geliştirilmiştir.

a. Pythagorasçılar

Pythagoras’a (M.Ö. 580-500) göre evrenin “*Kosmos*” ana maddesi sayılardır. Pythagorasçılara göre evren bir sayılar uyumudur “*Harmonia*”. Somut varlıklar olarak tasarlanan sayılar, dünyadaki her nesnenin, her düşüncenin aslıdır, ilkeleridir. Pythagoras evrenin temel ilkesi olarak belirlediği sayı kavramından yola çıkarak, tanrı ve adalet gibi kavramları da sayılarla açıklamaya çalışır. Nasıl ki, insanı akıl yönetiyorsa, toplumları da akıllı ve bilge kişiler yönetmeli ve yönetilen inanlar yöneticilere mutlak anlamda boyun eğmelidir. Matematik ile böylesine yakından uğraşan Pythagorasçılar, sayılardan edindikleri bilgileri genelleştirerek sayıları bütün varlığın ilkeleri “*Arkhe*” yapmışlardır. Örneğin, belli bir sayı belli nitelikleriyle

---

¹¹⁸ Ağaogulları, 2009: 65

adalettir, bir başka sayı ruhtur, bir başkası akildir vb. Böylece her şey için sayılarda bir karşılık bulmuşlardır. Onlara göre, nesnelerin özü, gerçeği, varlığın ana maddesi (arkhe) sayıdır. Cornford, Pythagoras ve takipçilerinin görünür dünyayı yanlış, yanıltıcı olarak nitelendirdiğini ve bu nedenle de başka bir dünyanın adamı olarak yaşadığını kaydeder.¹¹⁹

b. Elea Okulu

Güney İtalya'nın Elea polisinde ortaya çıkan Elea Okulu ise, İyonya felsefesinin karşıt kutbunda yer alır. Sonradan Platon'u da derinden etkileyecek olan Parmenides'in bilgi kuramı, bir gerçek "*Aletheia*" diğeri sanı "*Doksa*" olmak üzere iki temel kavram üzerine kurulmuştur. Duyularla elde edilen bilgi, yani sanı, kişiyi yanılgıya sürükler. Çünkü bu, gerçek olmayan gelip geçici dünyanın bilgisidir. Oysa doğru bilgi, yalnızca gerçeğe yani var olana ilişkindir. "Parmenides, dogmatik bildiriler yerine biçimsel yolla öncüllerden sonuçlar çıkarmayı öneren ilk filozoftur. Onun okulu diyalektiğin oluşturucusudur."¹²⁰ Bunun yanı sıra temelde sezgisel olan bu ilkedен ya da öncülden çıkan sonuçlar, aldatıcı olduğu şüphe götürmeyen duyu verileriyle elde edilen bilgiden daha üstün tutulmaktadırlar; çünkü değişim ve devinimin yadsınması, dolayısıyla oluş dünyasının reddi Parmenides'in en başta gelen ilkelerindedir.

3. Demokrasilerin Doğa Felsefecileri

Demokritos göre evrenin ana maddesi "atom"dur. Yani bölünemeyen dediği küçük parçalardır. Varlıklar, atomların çeşitli birleşmelerinin ürünüdür. Madde dışında ruh diye bir şey yoktur. Görüntülerin ardındaki gerçeklere ulaşmak ancak akıl ile olur. Demokritao, mutlu olmayı madde olarak kabul ettiği ruha, ruhun da iyi durumda olmasına "*Euthmia*" bağlar. Demokritos, devleti bir amaç değil, fakat bir araç olarak benimseyen, bit başka deyişle onu insanların iyiliği için ve insanlar tarafından yapay olarak oluşturulan bir kurum olarak görmektedir. Ancak Ağaoğulları'na göre

---

¹¹⁹ Russell, 1972: 105

¹²⁰ Cornford, 2000: 29

Demokritos'un demokratiğini da abartmamak gerekir. O, yönetimin herkesin eline bırakılmayacağını ve iyi değerli kişilerin iktidarda olmaları gerektiğini açıkça kaydeder.¹²¹

A. SOFİSTLER

Sofist kelimesi, Yunanca, bir sanat ya da beceriyi öğreten uzman, bilge, öğretmen, sanatçı gibi anlamlara gelen *Sophistés* kelimesinden türemiştir.¹²² Bu kavram, öğrenmeyi ve öğretmeyi meslek edinen kişileri belirtmek için kullanılır. Esas itibariyle "sofist" kelimesi modern anlamda filozofu ifade eder.¹²³

Sofist, önceleri Atinalı Solon (M.Ö. 7. yüzyıl), Pythagoras (580-500), Sokrates (469-399), Platon (427- 347) gibi hakîm, filozof kimselere isim olarak verilirken, daha sonra, bilgi öğretimini meslek haline getiren "hoca" karşılığı olarak, Protagoras (482-411) ve Gorgias (483- 375)'ın öncülüğünde başlatılan akım için kullanılmaya başlamıştır (Vorlander, 2004: 72). Bilgiyi ücret karşılığında öğretmeleri, hitabet sanatını (retorik), olumlu-olumsuz her alanda kullanmaları nedeniyle iyi bir şöhret kazanmayan bu hareket için, Platon, "Sofist" sözcüğüne olumsuz bir anlam atfeder (Platon, 1986: 46). Bu dönemde "Sofist", "Sokrates'in alaycı tutumuyla, bilginlik taslayan kişi anlamını kazanmıştır." (Platon, 1996: 273). Keza Sokrates gibi Platon da, Sofist adlı diyalogunda, onları, balık avcıları gibi, insanları oltalarına düşüren kimseler olarak nitelendirmektedir.¹²⁴ Sokrates, Platon ve Aristoteles gibi filozofları karşılarında bulmalarına rağmen, Sofistler, felsefe tarihinde önemli bir yere de sahip olmuşlardır. Onlar, felsefeyi bir elit uğraşısı olmaktan çıkararak halka indirme çabası içerisine girmişler, doğa felsefesi öncelikli felsefeyi, insan, bilgi ve eğitim öncelikli felsefe ile değiştirmeye uğraşmışlardır.¹²⁵

---

¹²¹ Ağaoğulları, 2009

¹²² Angeles, 1981: 64

¹²³ Birlik, 1950: 2

¹²⁴ a.g.e., 283

¹²⁵ Capelle, 2006: 79

M.Ö. 5. Yüzyılda dönemin sosyal değişimleri ve siyasal gelişimleri sofistlerin etkili olmalarına yol açmıştır. Çünkü sofizmin doğuş nedenleri arasında Atina demokrasisinin tamamen yeni türden bir eğitime, pedagojiye duyduğu pratik gereksinim gerçek belirleyici bir nedendir. İlk sofistlerin toplumda büyük bir saygınlığı olmasına rağmen felsefe tarihinde 'sofist' denildiğinde akla olumsuz bir anlam gelir. Bu anlam başta dönemin en önemli filozofu olan Platon'un, Sokrates'in ve Aristoteles'in sofistlere karşı yürüttüğü mücadeleden ileri gelmektedir. Sofistler sürekli bu düşünürler tarafından eleştirilmiş ve küçük görülmüşlerdir. Bir de para karşılığı ders vermeleri o dönemde yadırganmıştır. Bununla birlikte felsefe tarihi içinde erdemın öğretilir olup olmadığı gibi çok önemli soruların sorulmasında ya da yeni yaklaşımlar geliştirilmesinde sofistler her dönem önemli etkilere yol açmışlardır. Evren "Kosmos" sorunuyla ilgilenen felsefelerin, sonu gelmeyen tartışmalara, çeşitli spekülasyonlara yol açmasının ardından Antik Yunan düşüncesi, mecrasını değiştirerek insan ve topluma ilişkin sorunlar üzerinde yoğunlaşmaya başlamıştır.

Pers savaşlarının ardından Atina polisının de etkisiyle yaygınlaşıp gelişen demokrasiler, kitlelerin daha etkili bir biçimde toplumsal ve siyasal yaşama katılmalarına neden olmuştur. Bu düşünce ikliminde Sofistler, pratik yaşam sorunlarıyla ilgilenip, geleneksel aristokratik değer yargılarını sorgulayan, eleştiren ve büyük ölçüde demokratik içerikli görüşleri savunan ilk düşünürler olarak ortaya çıkmıştır.

Sofistle ile ilgili bilgiler genellikle diğer düşünürlerin yazdıklarından kaynaklanmaktadır. Sofistlerin çağı M. Ö. 5. yüzyılın yarısından sonra başlamaktadır. Bu devreden önce, M. Ö. IX. yüzyılda yazılmış olmaları muhtemel bulunan Homeros'un şiirlerinde rastlanmaktadır. Bu devirde Ataerki Krallık çok kuvvetli bir durumdadır. Homeros destanlarında; "Çokluğun iktidarı ele almasının bir delilik teşkil edeceği" belirtilmektedir. Kendisine göre, krallar halklarının çobanları olup bunlar savaşlarda daima kahraman, Yaşlılar Kurulunda en akıllı, Halk Kurulu önünde ise en iyi söz söyleyen kişilerdir.

Platon, sofistlerin bu özelliklerini şöyle anlatmaktadır: Bilgilerini toptan veya parça satmak için kent kent dolaşanlar, bunların ruh için faydalı veya zararlı olduğunu

kendileri de bilmezler, ama gene de ileri sürdükleri her şeyi müşterilerine överler. Müşteri de ruh hekimliğini öğrenmemişse, onlardan fazla bir şey bilmez.”¹²⁶

1. Sofistlerin Önemi

M.Ö. 6. yüzyıla kadar Yunanlılar toplumsal doğa ve toplum olaylarının açıklamasını Tanrıların iradelerine bağlayarak mitolojik bir biçimde açıklarlardı. Ancak daha sonra evreni hangi güçlerin yönettiği değil de olayların nasıl cereyan ettiği önemli olunca mitolojiden felsefeye geçilmiştir. Toplumsal alanda bilimsel yöntemin temelini oluşturan yani gözlem verilerine, karşılaştırma ve eleştiriye dayanan düşüncenin Sofistlerle başladığı görülmektedir. Sofistler, efsaneleri, mitler yani alışılmış açıklamaları bir yana bırakarak, insan kişiliğine saygı temeline dayanan bir doğal hukuk araştırması yaparlar. Eğer toplum Tanrıların iradesinden bağımsızsa toplumsal yaşam neye dayanmaktadır? Sofistler bunu insan doğasının değişmezliği ile anlatmak isterler. İnsanın toplumdan topluma değişen görüntüsünün altında özü yatmaktadır; bu da otorite/iktidar ve çıkar hırsıdır. Toplumda yasalar egemen gibi görülse de toplumu belirleyen aslında insan doğasının değişmez gerçekleridir, yani hırs, tutku ve çıkarlar. Sofistler demokrasinin olduğu o dönemde öğrencilerine, siyaset ve diğer insanları etkilemek üzere güzel konuşma dersleri veriyorlardı.¹²⁷ Bu akım temsilcilerinin getirdiği yenilik, evrenle ilgili düşünceleri kenara atmış; sadece insan ve toplumla ilgili düşünceler ortaya atılmıştır. Sofistlere göre insan, ahlaki bir varlık değil, kendini düşünen bencil bir yaratıktır. Örf ve adetler kutsal değildir. Sofist akım, belli görüşleri olan bir felsefe okulu değildir. Sofistler birbirinden farklı görüşleri ve çeşitli siyasal görüşleri savunmuşlardır. Sofistler, devlet düzeni olarak hem halktan yana, hem de kölelikten yanadırlar.

Sofistler Eski Yunanda doğa hakkında ve halk yönetimi için çok gerekli olan hitabet sanatı ile ilgili dersler vererek önemli hizmetler görmüşlerdir. Başlıca

---

¹²⁶ Kösemihal, 2001: 62

¹²⁷ Tekel, 2002: 3

temsilcileri Protagoras, Gorgias, Hippias, Kallikles; Thrasymachus, Prodikos'tur. Sofistlerin siyasi düşünceleri bir birlik teşkil etmemektedir.

6. Sofistlerin Bilgi, Hukuk ve Yasa Anlayışı

M.Ö. 5. yüzyılın ortalarında Atina'da demokrasinin ortaya çıkışı toplumsal yapı içinde özellikle eğitim sisteminde birtakım değişiklikleri zorunlu kılıyordu. Bilgi giderek güç kazanmaya başlamıştı. Bilginin güç olduğu kavrandığında yüksek eğitim için belirli bir talep oluşmuş ve sofistlerde yeni toplum düzeni için yararlı yurttaşlar yetiştirme görevini üstlenmişlerdir. Sofistler kendilerini erdem öğreticisi olarak tanımlıyorlardı. Sofistlerin erdem anlayışında çağının ahlak görüşü içinde erdemli kişi olarak kullanılan tüm kavramlar mevcuttur. Protagoras, her hayvana kendisini korumak için bir araç verildiğini söyler. Tanrı insana doğru ve yanlış ayırmak için bir yeti vermiştir. Dolayısıyla siyasette herkesin bir oyu olduğuna göre gençlerinde ahlaksal bir eğitimden geçirilmesi gereklidir.

Sofistlerin bilgi anlayışına göre her yerde ve her zaman geçen bir doğru ya da ölçü yoktur. Sofistlerle aynı dönemde yaşayan ve onlara karşı koyan Sokrates'e göre tümel olarak geçerliliği olan bir doğru vardır. Protagoras, Sofistlerin babası sayılır. "İnsan her şeyin ölçüsüdür" (*Homo mensura*) sözü sofistlerin durumunu açıklar. Ancak burada insandan kastı akıldır. "Devlet bilgisinin, bazı insanlarda mı, yoksa tüm insanlarda mı bulunduğu" yolundaki soruyu mitosa dayandırarak tüm insanlarda bulunması gerektiğini söyler. Böylelikle demokratik bir politika anlayışı dile getirir. Ona göre toplum ve hukuk insanların anlaşmalarına dayanmaktadır. Sofistlerin ilki olan Protagoras bu görüşü ünlü yargısıyla şöyle ifade ediyor: "İnsan bütün eşyanın ölçüsüdür, var olanların varlığının, yok olanların yokluğunun." Burada söz konusu edilen "insan"ın genel olarak insan değil, değişken algıları ve izlenimleriyle ferdi insan, kısacası birey olduğu, bugün için açık olarak anlaşılmıştır. Protagoras'a göre, her eşyanın, algılayan insan için, algının bağlı olduğu şartlara bağlı bir gerçeği vardır ve genel olarak geçerli bir gerçek yoktur. Sözelimi belli sıcaklıktaki su hasta olan kimseye farklı, sağlıklı olana farklı gelir.

Herakleitos gibi Protagoras da sürekli değişimi, oluşu kabul ediyorsa da ulaştıkları sonuç aynı değildir. Böylece göreceliğe ulaşan Protagoras duyumlardan gelen algıyı tek bilgi kaynağı olarak kabul eder, dolayısıyla duyumcudur. Buna bağlı olarak da Protagoras olsun, Öteki sofistler olsun, insanların teorik alanda düşünmelerini yararsız görürler ve hayatın pratik yönüne ağırlık verirler. Dolayısıyla doğal, toplumsal, özellikle siyasî durum ve şartların öğrenilmesi, bunlara egemen olunması önemlidir. Bu anlayış bakımından Protagoras insanların ve toplumun inandığı tanrıların var olup olmadıklarının bilinemeyeceğini de ileri sürer. Çünkü bu konuda kesin bir bilgiye ulaşmada insan hayatının kısılalığı, bizzat konunun kapalılığı birer engeldir. Nitekim tanrıları inkâr ettiği gerekçesiyle yargılanacaktır. Protagoras, relativizmi ve duyumculuğuyla bütün bilimlere karşı bir şüphe içinde olmuştur.

Gorgias ise bu anlayışı daha ileri götürerek görüşlerini üç noktada yoğunlaştırmıştır.

1. Hiçbir şey mevcut değildir.
2. Eğer mevcut olsaydı, biz onu bilemezdik.
3. Bilseydik bile, başkalarına bildiremezdik.

Gorgias, böylece şüpheciliğe "*Sceptisisme*" ulaşır. Yani Protagoras'ın her görüşün doğruluğunu öne sürmesine karşılık, Gorgias her görüşün yanlış olduğu sonucuna ulaşır.

Hippias ise, yasanın insana musallat bir zorba olduğunu, zor ile insana doğaya aykırı birçok şeyleri yerleştirmeye yönelttiğini ileri sürer. Toplumsal düzeni oluşturan değer normları, örneğin ahlâk, hukuk, ve örf böyledir. Platon bunun için Hippias'ı anarşizmin öncülerinden sayar. Ne var ki, başka sofistlere bakıldığında Hippias ılımlı kalır.

Sofistler'in "doğa hakkı" şeklinde ifade edilen teorilerine göre, "doğa" neyi belirlemiş ve gerekli kılmışsa o "hak"tır. Bu nedenle insanlık tarihinin başlangıcından beri insanların koyduğu hukuk ve kanunlar sınırlı bir değere sahiptirler. Çünkü konulan bu kanunlar, kanun koyucunun çıkarını korumak için düzenlenmişler, ortaya

konulmuşlardır. Bu kanunlara boyun eğmek deliliktir, hatta aptallıktır. Çünkü her şahıs kendi eğilimlerine göre davranır. Başka bir söyleyişle sofistler doğada olan “*Physei*” ile insanın koyduğu “*These*” arasındaki karşıtlığı savunurlar. Bu nedenle insanların koyduklarına değil, doğada olana uygun davranmak gerekir. Nitekim sofist Antiphon doğal hukuk ile pozitif hukuk, yani insanın koyduğu hukuk ayrımını yapar. Pozitif hukuk insanların eğilimlerine, kanaatlerine “*Doksa*” dayandığından güçsüzdür. Ayrıca insanların doğada eşit olduklarını da savunur. Toplumdaki ayrıcalıklar, soyluluk unvanları, sınıf ayrılıkları, doğadan değil, insanın koymalarından dolayıdır. Thrasymakhos ise adaletin, güçlü olanın arzusu ve iradesinden başka bir şey olmadığını söyler. Onun için "adalet güçlüye yarayan, güçsüze zararlı olan şeydir". Kallikles bunun tam tersini savunarak, “Adalet, güçsüzlerin, zayıfların kendilerini korumak için güçlülere karşı kurdukları bir tuzaktır” der. Çünkü doğa güçlüye hâkim olma hakkını vermiştir, güçlü olan da bu hakkını dilediğinde kullandığında mutlu olabilir, dolayısıyla adaleti sağlar. Böylece sofistler, doğal olanın “*Physei*”, toplumsal olandan “*Thesei*” yani doğal hukukun pozitif hukuktan üstün olduğunu savunmuşlardır

Doğal olan ile konulmuş olan karşıtlığını Kritias, din alanında da düşünür. Kritias tanrıların, zeki devlet adamlarının insan ve toplumun itaati altına alma için, tanrıları koyduklarını ve bunun da gerçekte bir kuruntu olduğunu söyler.

Yukarıda görüldüğü üzere, sofistlerin devlet ile ilgili görüşlerinde ortak noktalar mevcut bulunmakla beraber düşünceleri bir hayli değişiktir. Bütün bu düşünceler, o günkü devlet düzenini temelinden sarsacak mahiyetteydi.

Özetle sofistlerin İnsan, toplum, devlet, doğru ve mutlak düşünce ve bilgi, ahlâk, hukuk, din, tanrı konularında ileri sürerek geliştirdikleri görecilik, sübjektivizm ve şüpheciliklerle yıkıcı bir rol oynamışlardır. Ancak öte taraftan bu konular üzerinde geniş bir tartışma açarak değişik görüşlerin ortaya çıkmalarını da hazırlamışlar ve ayrıca bilginin pratik hayatta kullanılabilir seviyede ele alınmasını sağlamakla topluma yararlı olmuşlardır. Yeniçağda, Özellikle Aydınlanma felsefesinde sofistlerin görüşlerinin ele alınmasıyla, doğal hukuk, devlet, ahlâk alanlarında önemli gelişmeler sağlanmıştır.

Sofistler, yalnızca doğa filozofları arasında bulunan ihtilafları saymakla yetinmemişler, buldukları dönemin en güçlü okulları kabul edilen, Akademi alımlar

“Platoncular”, Aristotelesçiler “Peripatisyenler”, gibi felsefi ekollerin aralarındaki ihtilafa da dikkat çekmişlerdir.¹²⁸ Bu karmaşadan doğruluk denilen şeyin bile göreceli olduğu sonucunu çıkarmışlardır.¹²⁹ Görecelik, herkesin ittifakla kabul edebileceği, evrensel bir doğru olamayacağını, bir kişinin görüşünün başka birinin görüşü kadar doğru olduğunu, doğruluğun ya da doğrunun toplumdan topluma, çağdan çağa değiştiğini savunan felsefi bir görüştür.¹³⁰ Felsefeyi doğadan insana yönlendiren ve insana büyük önem vererek her şeyin ölçüsü olduğunu savunan sofistler, bilginin kesinliği konusundaki kuşklarını dile getirirlerken, aynı zamanda, tüm yerleşik değerlerin, inançların, hukuk sisteminin de sorgulanmasını sağlarlar. İlk kez, doğal hukuk ile insan eliyle konmuş pozitif hukuk arasındaki karşıtlık dile getirilir. Doğanın tüm insanları özgür ve eşit yarattığını, insanların kendi eliyle yaptığı yasaların eşitsizliği pekiştirdiğini ve bazı insanları köleleştirdiğini korkusuzca ortaya koyarlar. Ünlü sofist Protagoras'ın koyduğu ilkeye göre, "İnsan her şeyin ölçütü"dür. "Gerçek" de, "doğru" da insandan insana değişir. Devlet bilgisi yalnız belirli bir sınıfta değil, tüm yurttaşlarda bulunmalıdır. Her şeyin ölçütü insan olduğuna göre, adalet ve hatta devlet değişmez kurumlar oluşturmazlar.

Sofistlere göre, devlet güçlünün güçsüze zorla kabul ettirdiği düzenin adıdır. Eğer insanın haksızlık etmeye her zaman gücü yetseydi, "haksızlığa uğramayı ortadan kaldırmak için kimseyle anlaşmaya yanaşmazdı". Tukidides Tarihi'nde yer alan, Perikles'in ünlü söylevi de, demokratik düşünceye önemli katkıları olan bir belge sayılır. Perikles bu söylevinde, demokrasinin, birkaç seçkin yurttaşın değil, tüm yurttaşların katkılarıyla var olan bir rejim olduğunu vurgular. Herkesin eşit hak ve yükümlülüklerle sahip bulunduğunu, soylu oluşuna göre değil, yeteneklerine ve "kazandığı üne" göre devletteki yerini alabileceğini söyler. Perikles konuşmasında, demokrasinin özgürlük, hoşgörü ve sorumluluk ilkelerine değindikten sonra, şöyle demektedir:

"Devlet işlerine karışmayanlara, kendi işi gücü ile uğraşan sessiz bir yurttaş değil, hiçbir işe yaramayan biri gözüyle bakıyoruz. Bir politikayı, ancak birkaç kişi ortaya koyabilir, ama hepimiz onu yargılayacak yetenekteyiz. Biz tartışmaya, siyasal

---

¹²⁸ Vorlander, 2004: 198

¹²⁹ Thilly, 1995: 79

¹³⁰ Bolay, 2006: 183

eylemin önüne dikilen bir engel diye değil, bilgece davranmanın vazgeçilmez bir ön hazırlığı diye bakarız."¹³¹

Sofistlerle ilgili değerlendirmelere Alfred Weber'in, Protagoras'a yönelik eleştirisine de değinmek gerekir. Weber şunları kaydetmektedir: "Protagoras'ın hatası, antropos kelimesiyle, genellikle insanı değil, bireyi, insan zihnini değil, tek bir insanı kast etmesi ve dolayısıyla ne kadar birey varsa, doğrunun ve yanlışın da o kadar ölçüsü olacağını kabul etmesidir. Eski filozofların çoğu, gibi, o da, bir yandan bireyler arasında bulunan fizyolojik ve zihinsel farkları, öbür yandan duyumun yalanlarını olduğundan fazla büyütür. O zamandan beri bilimin kanıtlaadığı şeyi, duyuların verilerini birbiriyle düzeltmenin bilgin için mümkün olduğunu bilmiyor ve bu kanısından dolayı hakikatin objektif bir ölçüsü olduğunu inkâr etmek yoluna sapıyor. İnsan aklını ve onun esasında herkeste bir olduğunu bilmiyor. 'İnsanlar', onun insanı görmesine engel oluyor ve böylece, yalnız eski inançları ve metafiziği yıkmakla kalmıyor, fakat daha tehlikelisi, toplumsal düzenin esaslarını, devletin bizzat temellerini çürütüyor. Çünkü onun bakımından, ahlâk yalnız bireysel olabilir ve tek kişinin, bireyin, atomun her şey olduğu yerde, artık devlet, toplum, herhangi bir şey bulunamaz. Sokrates eleştirisini işte bu esaslı nokta üzerinde yapacaktır."¹³²

Sonuç olarak Sofistlerin yöntem konusundaki faydaları, yarattıkları tartışma ortamı ile diyalektiğin ve mantığın gelişmesine yardımcı olmaları, yaptıkları gramer ve dil felsefesi çalışmalarıyla bu alanların önünü açmaları, görüşlerini başarılı bir biçimde bilgi ve varlık anlayışlarına uygulamalarıdır denilebilir. Bu hususların hepsi Sokrates, Platon ve Aristoteles geleneğinde yankısını bulacaktır.

C. SİYASETİN AHLAKLAŞTIRILMASI "SOKRATES"

M.Ö. 469-399 yılları arasında yaşamış olan Atinalı Sokrates, genellikle Antik Yunan düşün yaşamının en büyük adı ve bilgisi olarak kabul edilir.¹³³ Sofistlerden ders

---

¹³¹ Tunçay, 1985: 55

¹³² Weber, 1993: 40

¹³³ Ağaoğulları, 2009

almıştır. Sofistlerle birçok ortak görüşe sahip olmakla birlikte bütün tartışmalarda onların dayandıkları düşünceleri çürütmek konusunda büyük bir gayret göstermiştir.

Felsefe tarihinde değerler, ilk defa filozof Sokrates tarafından ele alınmıştır. Sokrates'in yaşadığı dönemde Eski Atina'da filozoflar ve sofistler olmak üzere iki tip aydın vardı. Başlangıçta Sokrates de sofistler arasında bulunuyordu, fakat zamanla onlardan ayrılmıştır. Sofistler dinsel esasta temellendirilmiş ahlaksal değerlere karşı çıkmışlardır. Sofistlerden Protagoras, "insan her şeyin ölçüsüdür" diyerek değerlerin insandan insana değişerek göreceli olduğunu söylemişti. Buna karşılık Sokrates bütün insanlık için geçerli olabilecek ortak evrensel değerlerin olması gerektiğini savundu. Örneğin iyi ile kötünün ne olduğunu, gerçek ile gerçek olmayanın ne olduğunu sorguladı.¹³⁴ Çiçero'nun deyimiyle "Felsefeyi gökyüzünden yeryüzüne indiren" Sokrates, daha önceki doğa filozofları ve düşünürlerden farklı olarak evrenin kaynağı ve yapısı üzerine değil tam aksine insana özgü şeylere yönelmiş ve tüm sorunlar içinde en önemli gördüğü soruya, bir insanın hayatını nasıl yöneteceği sorusuna verilecek nihai cevabı bulmak amacındaydı.¹³⁵ Temel sorunsalı, insan ve insanın gerçek mutluluğu olan Sokrates, insanlarla diyalog kurarak onları bu mutluluğa ulaşmasını sağlamaya çalışmıştı.¹³⁶ İnsanın bilgeliğinin doğuştan geldiğine inanan ve bireylerin otonomisine inanan ve buna inandığı için ikna yöntemini benimseyen Sokrates'in fikirlerinin iki temel tezi olduğu söylenebilir:

- a. Gerçek, değişmeyen rasyonel varlıkların, yani düşüncelerin, kavramların bilgisinde aranmalıdır.
- b. Gerçek, bütün insanlarda aynıdır ve doğustandır.¹³⁷

Sokrates, her insanın doğuştan hakikati, yani gerçek bilgiyi, Sokrates'in deyişiyle epistemeyi elde edebileceğine inandığı için, sınıf ayrımı yapmaksızın her çeşit insanla diyalog kurmuştu. Diyalog kurarken Sokrates'in güttüğü amaç, insanlara bilgi vermek değil, insanlarda oluşmuş ve kuvvet halinde var olan bilginin açığa çıkarılması,

---

¹³⁴ Aytaç, 1980

¹³⁵ Rowe, 2001: 17

¹³⁶ Ağaoğulları, 2009: 125

¹³⁷ Aydın, 2004: 13

anımsatılması, zihne tanıtılması ya da ifade edilmesidir. Ama kesinlikle dışarıdan taşınması veya hazır olarak ona verilmesi durumu değildir.¹³⁸

Russell'a göre Sokrates'in idam edilmesine yol açan gerçekçi olmayan suçlamaların ardındaki esas neden ve ona özellikle demokratik grup tarafından duyulan nefretin gerçek temeli, neredeyse kesin biçimde onun soylular zümresiyle ilişkili olduğunun varsayılmasıydı. Sokrates'in öğrencilerinin çoğu siyasal bir gruptandı ve bir kısmı da buldukları mevkilerde zararlı olduklarını ispatlamış kişilerdi.¹³⁹ Oysa Sokrates, ayırım yapmaksızın herkesle diyalog kuran ve hiç kimseyi dışlamadan herkesle konuşan biri olduğu için etrafında her sınıf ve türden insan bulunmaktaydı.

1. Devlet ile İlgili Düşünceleri

Sokrates'in yaşamı boyunca konuşup tartışmayı yeğlemesi ve hiçbir şey yazmamış olmasından dolayı öğretisini saptamada güçlükler çekilmektedir. Bu nedenle siyasal beğenilerini, tercihlerini saptayabilmek için öğrencisi Platon ve Ksenophon'un yapıtlarına bakmamız gerekmektedir.

Sokrates'e göre Atina toplumunda olmayan tek şey erdemdi. Erdem, iyiyi kötüden ayırt edebilme yeteneği, neyin iyi neyin kötü, neyin doğru neyin yanlış olduğunu bilmektir. Bu durumda erdem bir bilgi türüydü. Bilgi olduğuna göre öğretilbilir bir şeydi. Filozoflarda bu erdem vardı ve bu nedenle yöneticilerin filozoflardan olması gerektiğini söylerdi. Demokrasi yönetiminden dolayı yönetici seçimle veya kura yönetimi ile makamına gelirken, gemilere kaptan alırken kura veya seçimle değil en usta olan göreve getiriliyordu. Sokrates bu duruma tepki gösterir. Ona göre Aristokratlar içindeki bilge kişiler yönetimde yer almalıydı. Ancak, Ağaoğulları'na göre Sokrates elitist bir anlayışa sahip değildir. "Bir kölenin bile bilgiye ulaşabileceğini kanıtlayan Sokrates nasıl elitist olarak değerlendirilebilir ki?"¹⁴⁰ Şenel, bir soylu olmayan Sokrates'in, değişen sosyo-ekonomik ve siyasal koşullar nedeniyle toplumdaki üstünlüklerini yitiren soylulara bu konumlarını kazandırmak gibi bir amacı olmadığını,

¹³⁸ Anıl, 2000: 167

¹³⁹ Russell, 2000: 195

¹⁴⁰ Ağaoğulları, 1989: 109

soyluların yönetimi anlamında bir aristokrasiye geri dönüşü savunmamaktadır.¹⁴¹ Buna karşı Sokrates, Atina’da uygulanan demokrasi biçimi ile ilgili olarak da olumlu düşünceler taşımamaktadır.¹⁴² Sokrates’e göre her sanat gibi devlet işleri de bilgiyi, uzmanlığı gerektirir. Bir gemide buyruklar veren, gemi sahibi değil, denizcilik bilgisi olan ve gemiyi yöneten kaptandır. Demek ki her mesleğe özgü olan iş, o mesleğin nasıl yapılacağını bilen, bunun bilgisini öğrenmiş olan kimseler tarafından yerine getirilmelidir. Sokrates, bu nedenle Atina’da devlet görevlerinin, kişinin uzman olup olmadığına bakılmaksızın kura ile dağıtılmasını eleştirir. Ağaoğulları’na göre Sokrates, genel anlamda demokrasiye ya da Peloponnesos savaşlarına kadar Atina’da uygulanan demokrasiye değil, bunun yozlaşmış biçimine karşı cephe almıştır.¹⁴³ Popper, bu düşünceyi daha da ileri götürür: “Sokrates, ömrünü geniş ölçüde demokratik bir yönetim biçimi altında geçirmişti ve iyi bir demokrat olarak zamanın demokrat önderlerinden kimilerinin yeteneksizliğini ve boşluğunu gözer önüne sermenin kendi görevi olduğuna inanmıştı.”¹⁴⁴

Sokrates’e göre demokrasi, çoğunluğun tiranlığı değildir. Kendisini yasaların üzerinde gören bir çoğunluğun aldığı kararlar, genellikle doğruluğu, adaleti yansıtmazlar; dolayısıyla bunların demokratik bir nitelik taşıdıkları da söylenemez. Sokrates, iktidarda bir azınlığın ya da çoğunluğun olmasının önemsiz olduğunu kaydeder. Önemli olan, iktidarda kim bulunursa bulunsun, gerçekte bilginin, erdemin, adaletin, doğruluğun hüküm sürmesidir. Buna göre, polislin iyiliğini bilen gerçek yurttaşlar azınlıktaysa aristokrasi ya da oligarşi, çoğunluktaysa demokrasi yeğlenmelidir. Sokrates, idealist bir felsefe sisteminin öncüsü ve hazırlayıcısı olmuştur. Sofistlerin pratik septisizmine karşı gelerek ve etiğe önem vererek özellikle yasaları da dikkate alarak her çeşit yasaya mutlak olarak itaat etmeyi sürekli olarak telkin etmiştir. İnsan yapısı (pozitif) yasalara adaletsiz dahi olsa uyulması gerektiğini belirten Sokrates bu yönüyle sofistlerden ayrılmaktadır. Çünkü böyle yapılmazsa, toplumsal uyuma “*Konkordia*” darbe indirilmiş ve polise büyük kötülük yapılmış olur.

---

¹⁴¹ Şenel, 1970: 369

¹⁴² Ağaoğulları, 1989: 111

¹⁴³ a.g.e., 113

¹⁴⁴ Popper, 2000: 137

Filozofa göre, meri olabilmesi için bir kanunun müspet bir müeyyideye ve yazılı olmasına gerek yoktur. “İyi yurttaş kötü yasalara dahi itaat etmelidir”. Yeni ilâhlara tapmak ve gençliği ifsat etmekle itham edilip, bu sözde suçlardan dolayı mahkûm edilince Sokrates, bu ilkeyi bizzat uygulamış ve mahkûmiyetin infaz edilmesini arzu ile karşılayarak ve kaçması mümkün olan bir ölümden serinkanlılığını kaybetmemiştir. Filozof, militan anlamda ne demokrat ne de aristokrattır; O, bir düzen adamıdır ve bu bakımdan “tutucudur. Savaşlar dışında Atina’dan bir kez bile ayrılmayacak denli yurdunu seven Sokrates’in uğrunda mücadele verdiği tek siyasal değer polisin kendisidir.¹⁴⁵ Sokrates, polisi yeniden yüceltmeyi, polise özgü dererleri, inançları yeniden egemen kılmayı kendine ama edinir. Bu bağlamda Sokrates, bireyi polisten yani toplum ve devletten bağımsız, ayrı bir değer olarak görmediği anlaşılmaktadır. Birey polisin dışında bir hiçtir ve insanlığın olumlu yüklemeleri ona polis tarafından verilmiştir.

Sokrates’e göre Devlet’in esenliği de bireylerinki gibi bilimdedir. “İnsanları bilgili kılınız, onları iyi yapacaksınız” sözüyle bunu belirtmiş ve bütün hayatı boyunca bireyler ve uluslar için gerçek bilimin bir zorunluluk olduğunu anlatmıştır. Sokrates, Devlet işlerinde görev almamış ve bu anlamıyla siyasetle uğraşmamıştır. Filozof, Devlet hizmetlerine katılmamasının sebeplerini şöyle açıklamıştır: “Devletle görülen birçok haksız kanunsuz işlere karşı doğrulukla savaşarak size veya herhangi bir kurula karşı giden hiçbir kimse ölümden kurtulamıyor. Evet, hak yolunda çalışan bir kimsenin, kısa bir zaman olsun yaşayabilmesi için, devlet adamı değil, sadece bir yurttaş olarak kalması gerekiyor”¹⁴⁶ Filozof ekler: “Siyasi yaşama girip âdil ve doğru davransaydım sağ kalabilir miydim?”¹⁴⁷ Sokrates, Atina’daki siyasî parti mücadelelerine hiç katılmamış yüksek ve ilâhi adalet hissiyle hareket eden bir yurttaş örneği vermiştir. Sokrates, tiranlara ve halka karşı mücadele edenlere karşı bayrağı daima elinde tutmuştur. Uygur bir yurttaş olarak o sadece vicdanın emirlerini dinlemiştir.¹⁴⁸ Sokrates, ahlâk felsefesinde bilgiyi hareketin esası addettiği için mantıksal olarak, devlet işlerinin en bilgili adamlar tarafından görülmesi gerektiğini savunmuştur. Polis ile ilgili

---

¹⁴⁵ Ağaoğulları, 1989: 115

¹⁴⁶ Platon, 2006: 25

¹⁴⁷ a.g.e., 27

¹⁴⁸ Yörük, 1950: 299

görüşlerini ise şöyle özetlemek mümkündür: “Sadece iyi insanlarla dolu bir kent kurulabilseydi, insanlar herhalde şimdiki gibi yönetmek için değil, yönetmemek için uğraşırlardı. O halde kimi şu, kimi bu ihtiyacı karşılasın diye insanlar birbirini yardıma çağırırlar; birçok ihtiyaçları olduğu için, birçok eşiti ve yardımcıyı bir mekânda toplarlar. Bu topluluğa da kent, devlet adını veririz, değil mi?”¹⁴⁹

Siyasete katılmayan Sokrates, bunun nedenini soran Antiphon’a “Mümkün olduğunca daha çok sayıda devlet işlerini yürütmeye yetenekli insan yetiştirmek için” yanıtını vermiştir.¹⁵⁰ Sokrates, böylece yurttaşlık görevlerini tam anlamıyla yerine getirdiğine vicdanen kani bulunuyordu.¹⁵¹ Sokrates kendisini bir siyaset adamı, olarak fazla “dürüst” bulmuştur. Filozof, sofistlerin aksine gençlere verdiği dersler karşılığında para almadığını kesin bir dille açıklamıştır.¹⁵²

2. Küçük Sokratesçi Okullar

Sokrates’in çevresinde bulunmuş, tartışmalarını dinlemiş, bir anlamda “öğrencileri” olan düşünürler, filozofun ölümünden sonra, kendi okullarını kurmuştur. Sokrates’ten kaynaklanan okulları ikili tasnife tabi tutmak mümkündür. Hiyerarşik olarak Platon’un Akademia’sı en üst sıraya yerleştirilirken, diğerleri “Küçük Sokratesçi (Sokratik) Okullar” olarak adlandırılmıştır. Küçük Sokratesçi okullar dört tane ise de Eukleides’in kurduğu Megara Okulu ve Elis-Eretria okulları başarılı olamamış, Kyrene Okulu ve Kynikler Okulu diğerlerinden farklı olarak, başarılı olup belli bir süre kendilerinden söz ettirebilmişler ve yeni bir felsefenin oluşumuna kaynaklık etmişlerdir. Aşağıda bu iki okul incelenmektedir.

---

¹⁴⁹ Platon, 1995: 40

¹⁵⁰ Ksenophon, 1997: 15

¹⁵¹ Yörük, 1950: 101

¹⁵² Platon, 2006

a. **Kynikler Okulu**

Kynikler Okulu'nun kurucusu Atinalı Antisthenestir (M.Ö. 444–368). Sokrates'in öğrencisi, okulunu Kynosargos denilen yerde kurduğundan dolayı okula bu sözcükten türetilen *Kynik* adı verilmiştir. Bir başka yoruma göre ise Kynik adı, Antik Yunancada köpek anlamına gelen *Kyon*'dan türemiştir.

Antisthenes, Sokrates'in düşüncelerinden çok, O'nun kişiliğinden ve yaşam biçiminden etkilenmiştir. Öğretisinin temelini, nefse hâkim olma "*Egkrateria*", maddesel zenginliklere kapılmama, azla yetinme gibi Sokratesçi yaşam ilkeleri oluşturmaktadır. Atinalı Antisthenes'e göre insanın ereği mutluluktur, mutluluk da her türlü bağdan kurtulmuş içsel bir özgürlükle gerçekleşir. İstenilecek tek şey erdem, kaçınılacak tek şey erdemsizliktir. Gerçek erdem, insanın hiçbir değere bağlı ve tutsak olmamasıyla elde edilir. Bunu sağlamak için de insanın bütün tutkularından sıyrılması gerekir.

Kynizm, Küçük Sokratesçi bir okuldur. Fıçı içinde yaşayan Sinoplu Diogenes (M.Ö. 412–323), Kynik düşünürlerin en ünlüsüdür. Diogenes, her şeyden el etek çekip bir köpek gibi yaşamıştır. Öğretiye köpeksi adı verilmişse bu Diogenes yüzündendir. Stoacılık, temel öğelerini borçlu olduğu Kyniklerin bu çileciliğini sistemleştirip bilimselleştirmiştir.

b. **Kyrene Okulu**

Kyrene Okulu'nun kurucusu Aristippostur (M.Ö. 435-355). Kuzey Afrika'daki Kyrene polisinden olan Sokrates'in öğrencisi Aristippos'a göre her davranışın nedeni, mutlu olmak isteğidir. Yaşamının ereği hazdır "*Hedone*". M.Ö. 4. Yüzyılda yaşayan Kyreneli Aristippos'un felsefesi hazcılık anlamında "*Hedonisme*" olarak da adlandırılmaktadır.

Aristippos'a göre, haz, insanı insan eden duygudur. Bilgilerimiz, duygularımızla alabildiğimiz kadardır, bundan öteye geçemez. Yaşamaktan alabildiğimiz kadar zevk alalım, ancak ölçüyü de kaçırmayalım. Akıl, duyuların sonsuz isteklerine karşı

koymalıdır. “Erdem, haz almakta ölçülü olmaktır. Gerçek haz, sürekli olandır. Sürekli hazza da bilgelikle varılabilir. Bilgenin hazzı, kendi kendinden hoşnut olmasıyla belirir. Kendi kendinden hoşnut olmaksızın töresel hoşlanmadır. Bilgelik, gündelik hazları küçümsemek, sürekli hazlara, töresel hazlara yönelmek demektir”¹⁵³ Polise özgü değerlerin çözüldüğü, bireysel çıkarların ön planda tutulduğu bu dönemde Aristippos’un bulduğu çözüm, egoizme varan aşırı bireyci tutumla yalnızca bireyin mutluluğunu sağlamaya yöneliktir. Kynikler gibi Aristippos da bireyi toplumdan ve toplumun gidişinden bağımsız, özgür kılmayı amaçlamıştır. Ancak Sokrates’ten farklı olarak bunu gerçekleştirmek için yollarını polisten geçirmemişler, hatta bununla da yetinmeyip polisi ve ona özgü değerleri yerle bir etmeyi tercih etmişlerdir.¹⁵⁴

Gerek Kynikler Okulu gerek Kyrene Okulu, kurtuluşun ancak bireysel düzeyde mümkün olduğu ve bireyin kendi değerinin bilincine varabilmesi için toplumun ve devletin etkisinden kurtulup bunlara karşı tümüyle özgür olması gerektiği düşüncesinden hareket ederek hocaları Sokrates’in yücelttiği polise bir darbe de kendileri indirmiş ve o dönemde zaten zayıflama sürecine giren polisin çöküşünü hızlandırmışlardır.

Kynikler ve Kyrene Okullarına karşı, polis düzeni içinde toplumsal dayanışmanın, gönül birliğinin, uyumun “*Konkordia*” özlemini çekenlerin tepki göstermesi de doğaldı. Bu tepki düşünsel düzeyde Sokrates’in sofistlere karşı koyması gibi Kyreneliler ile Kyniklerin körüklediği bireyci düşüncelerin polis üzerindeki “yıkıcı” etkilerini azaltmaya, devletin savunmasını üstlenip yitirmeye yüz tutan itibarını yeniden kazandırmaya ve bireyi (yurttaşı) başta ahlak olmak üzere her bakımdan polise bağımlı kılmaya çalışmak şeklinde kendini gösterecektir.¹⁵⁵ Bu misyonu üstlenecek olanlar ise öğretilerini bir sistem içinde oturtmuş olan Antik Yunan felsefesinin iki büyük düşünürü Sokrates’in öğrencisi Platon ve Platon’un öğrencisi Aristoteles’tir.

---

¹⁵³ Hançerlioğlu, 1995: 16

¹⁵⁴ Ağaoğulları, 1989: 131

¹⁵⁵ Ağaoğulları, 2009

D. POLİS İÇİN İDEAL ÇÖZÜMLER “PLATON”

Platon, Sokrates'in polise ilişkin düşüncelerini benimsemiş ve bunları kendi görüşleri doğrultusunda yorumlayıp sistematize ederek siyasal elitizmi doruk noktasına ulaştırmıştır. Ağaoğulları bu yönüyle Platon'u “*Atina'nın en büyük filozofu*” olarak nitelendirir.¹⁵⁶

Platon M.Ö. 427 yılında Atina Yunan dünyasının, yukarıda değinilen, siyasi, iktisadi, ahlaki birçok problemle karşı karşıya kaldığı bir dönemde aristokrat bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiş ve Atina'da büyümüştür. Otuzlar tiranlığı döneminde akrabaları Platon'u kendilerinin himayesinde siyasal yaşama girmeye teşvik etmişlerdi ama oligarşik yönetim, bir şiddet politikası izlemeye başladığı ve Sokrates'i kendi suçlarına karıştırmaya kalkıştığı zaman artık Platon onlardan da tiksindir oldu. Buna karşılık demokratlar da onlardan iyi değildiler, çünkü Sokrates'i ölümle cezalandıranlar demokratlardı ve bu sebeple Platon, politik bir kariyer düşüncesini terk etti.¹⁵⁷ Hocası Sokrat'ın, halk meclisindeki demagogların etkisi ile Atina demokrasisi tarafından Tanrılara hakaretle suçlanıp öldürülüşü, onun bir süre Mısır'a daha sonra da Pisagorculuğun yoğun biçimde yaşandığı güney İtalya'ya gitmesine neden olmuştur. Buralarda Sokrat öğretisindeki ruhun ölmezliği ile ilgili fikirlerin Orpheuscu kökenlerini, inceleme ve kendine adapte etme fırsatı bulmuştur. Dönüş yolunda Atina ile savaşta olan Aigina kentinde tutuklanmış ve kısa bir kölelik dönemi de yaşamıştır. Onu tanıyan Kyreneli bir filozof tarafından satın alınmış ve hürriyetine kavuşturulmuştur. Daha sonra Platon bu parayı geri ödemeye çalışmış fakat geri istenmediğinden bu para ile Atina'da, dünyanın ilk yerleşik üniversitesi olan ünlü okul *Akademia*'yı kurmuştur.

Bir siyasal suçlu olarak hocası Sokrates'in demokratlar tarafından öldürülmesi, kendisinin de aynı nedenlerle bir süre için kaçıp saklanmak zorunda kalması ve yaşadığı dönem Atina'sındaki amansız sınıf mücadelesi, Platon'u siyasal sorunlar üzerinde düşünmeye yöneltmiştir. Platon'a göre ne kendisinin yaşadığı Atina toplumunda ne diğer kent devletlerinde mutlu bir yaşam sürme imkânı yoktur. Platon bundan sonra

---

¹⁵⁶ Ağaoğulları, 1989: 132

¹⁵⁷ Copleston, 1998: 8

artık kişiyi mutlu kılacak toplum biçiminin nasıl olması gerektiğine dair fikirler geliştirir.¹⁵⁸ Hocası Sokrates'in aksine Platon'un, bütün eserleri yazılı olarak muhafaza edilmiş ve bugünlere ulaşmıştır. Platon, ustası Sokrates'in çalışmalarını yakından takip ve takdir etmiştir. “*Euthyphron*” Diyalog'unda Sokrates'i “Zamanın en adil kişisi” olarak nitelendirmektedir. Bununla birlikte denilebilir ki, her iki filozof da farklı düşüncelere sahiptir. Sokrates'te her şey basit ve açık bir şekilde ortaya konulduğu halde, Platon'da daha girift bir biçimde açıklanmıştır. Çözdüğü her sorun yeni meseleler doğurmuştur. Platon, Sokrates'in, kavramları, düşünce yapısı ve çalışmalarını yakından takip etmekle birlikte felsefeye önemli yenilikler de getirmiştir. Platon'un düşüncelerine önemli ölçüde etki eden bir diğer akım da Pythagorasçılıktır. Platon'un kurduğu Akademia Avrupa'nın ilk üniversitesi olarak nitelendirilmiştir.¹⁵⁹

Filozofun Devlet anlayışı önemini bugüne kadar muhafaza etmiştir. Tarih boyunca çeşitli Devlet tipleri Platon'un Devleti ile kıyaslanmıştır. Platon'un eserlerinin bir önemi de gerçekleri olduğu gibi ortaya koymasındadır. Filozof mektuplarında, yaşadığı devrin Devlet düşüncesini ve gerçek hayatını yansıtmıştır. Platon, siyasal alana ilişkin düşüncelerini diyaloglarının içine yerleştirmiştir. Siyasal sorunların işlendiği başlıca diyalogları Devlet “*Politeia*”, Devlet Adamı “*Politikos*” ve Yasalar'dır “*Nomoi*”.

1. Platon'un Eserlerinin Kronolojisi

Platon'un önemli eserlerinin kronolojik sıralaması şöyledir:

a. Sokratik Dönem

Bu dönemde Platon Henüz Sokratik anıksal belirlenimciliğin etkisi altındadır. Diyalogların çoğu belirli bir sonuca erişmeden sonlanır. Bu Sokrates'in “bilmeme” özelliğidir.

---

¹⁵⁸ Tuğcu, 2000: 137

¹⁵⁹ Copleston, 1998: 11

iii. *Apologia* “Savunma”. Sokrates’in yargılanmasındaki savunmasıdır.

iv. *Kriton*. Sokrates haksız yargılamasına karşın Devletin yasalarına boyun eğerek yaşamını vermeye istekli iyi yurttaş olarak sunulur. Krito ve ötekiler tarafından kaçması önerilir ve para sağlanmıştır; ama Sokrates ilkelerine bağlı kalacağını bildirir.

v. *Euthyphron*. Sokrates dinsizlik nedeniyle yargılanmasını bekler. Tanrıya saygının doğası üzerine olup inceleme sonuçsuzdur.

vi. *Protagoras*. Erdem bilgidir ve öğretilir.

vii. *Poiteia* “Devlet”. Kitap I. Türe üzerine.

Savunma ve Kriton, Platon’un erken dönemlerinde yazıldığı sanılmaktadır.

b. Geçiş Dönemi

Platon kendi görüşlerine doğru yolunu bulmaktadır.

1. *Gorgias*. Kılışsal politikacı, ya da felsefeciye karşı güçlülerin hakları, ya da ne pahasına olursa olsun türe.

2. *Menon*. Erdemin öğretilirliği ideal kuram göz önüne alınarak düzeltilir.

3. *Euthydemus*. Geç Sofistlerin mantıksal aldatılarına karşı.

4. *Hippias I*. Güzel üzerine

5. *Hippias II*. İsteyerek mi yoksa istemeyerek mi haksızlık yapmak daha iyidir?

6. *Kratylos*. Dil kuramı üzerine.

c. **Olgunluk Dönemi**

Platon kendi düşüncelerini geliştirmiştir.

a. *Symposion*. Tüm dünyasal güzellik gerçek Güzelliğin bir gölgesinden başka bir şey değildir ve ruh Eros yoluyla gerçek Güzelliğe özlem duyar.

b. *Phaidon*. İdealar ve Ölümsüzlük.

c. *Politeia*. “Devlet”. Devlete ilişkin görüşler

d. *Phaidros*. Sevginin doğası konulu olup Devlet’te olduğu gibi Ruhun üç bölünmesini içerir.

d. **İleri Yaş Yapıtları**

Bu dönem Platon’un düşüncelerinin son evresidir.

1. *Theaitetos*. Bilgi duygusal-algı ya da doğru yargı değildir.

2. *Parmenides*. İdealar kuramının eleştiriye karşı savunusu.

3. *Sophistes*. Yine İdealar kuramı irdelenir.

4. *Politikos*. Gerçek yönetici bilendir. Tüzel Devlet bir geçici önlemdir.

5. *Kritias*. İdeal tarım devleti emperyalist deniz-erki “Atlantis” ile karşılaştırılır.

6. *Nomoi*. “Yasalar” ve *Epinomis*. Platon olgusal yaşama ödünler verir: Devlet’in Ütopyacılığında değişiklikler yapar.

Platon hiçbir zaman tamamlanmış, güzelce toparlanmış ve bitirilmiş felsefi bir sistem yayımlamamıştır. Platon’un düşüncesi gelişmesini sürdürmüş olup her zaman yeni sorunlar, irdelenecek başka güçlükler, öğretisinin vurgulanacak ya da işlenecek yeni yanları, yapılacak belli değişiklikler kafasını meşgul etmiştir. Dolayısıyla Platon’un düşüncesini oluşum süreci boyunca ele almak ve bunu değişik diyalogları

saptanabildiği ölçüde zamandizinsel sıraları içinde irdeleyerek yapmak yerinde olacaktır. Platon'un yaşamının değişik dönemlerinden kaynaklanan görüşleri bir araya yığılma tehlikesinden olabildiğince kaçınabilmek için Platonik öğretilerin aşamalı doğuşunu gözden kaçırmamaya çalışmak gerekir.

2. Bilgi Kuramı

Platon'un evreni algılayış biçimini kısaca irdelemekte yarar vardır. Platon'un, bilgi konusunda iki temel sorusu vardır. Bunlardan biri insanın nasıl bildiği, diğeri de bilgi türlerinin neler olduğudur.¹⁶⁰

Yapıtları bu amaçla incelendiğinde, Cumhuriyet isimli eserinde yer alan ünlü “*Mağara Mitosu*” hemen göze çarpar. Platon, felsefe tarihinde oldukça meşhur olan bu mağara benzetmesini, özet olarak şöyle bir dekor içinde aktarır: “Bazı insanlar karanlık bir mağarada, doğdukları günden beri mağaranın kapısına arkaları dönük olarak oturmaya mahkûmdurlar. Başlarını da arkaya çeviremeyen bu insanlar, mağaranın kapısından içeri giren ışığın aydınlattığı karşı duvarda, kapının önünden geçen başka insanların ve taşıdıkları şeylerin gölgelerini izlemektedirler. İçlerinden biri kurtulur ve dışarı çıkıp gölgelerin asıl kaynağını görür ve tekrar içeri girip gördüklerini anlatmaya başlar ama içerdekileri, duvarda gördüklerinin görüntü olduğuna ve gerçeğin mağaranın dışında cereyan etmekte olduğuna inandırması imkânsızdır.” Platon'a göre, insanın yaşam içinde bulunduğu ortamı, bu mağara benzetmesi çok güzel anlatmaktadır. Platon'un iki evren ayırımı yaptığı açıktır. Bir yanda başlangıçsız, sonsuz ve mükemmel olan bir idealer evreni, öte yanda, ölümlü, mükemmel olmayan, nesnelere evreni. İnsan bedeni ile gölgeler evreninde bulunmasına rağmen, ruhu bir zamanlar idealer evreninde bulunmuş olduğu için, idealer evrenindeki gerçekler hakkında, kesin olmayan fikirlere sahip olmaktadır. Platon'a ona göre bilgi, ruh için sadece bir hatırlamadır. Bu “doğuştan bilgi” veya “ruhun hatırlayışı” konusu Platon'a göre yaşam öncesi bir hayatın varlığı, dolayısıyla ruhun ölmezliği konusunda önemli bir kanıttır. Bu anlayış onun düşüncesinin, Orpheuscu ve Pisagorcucu köklerinin kesin işaretidir.

---

¹⁶⁰ Güzel, 2003: 108

İdealar evreninde salt akıl yoluyla edinilen gerçeğin doğru bilgisi “*episteme*” ve nesnel evreninde duyularımızla edindiğimiz kanılar; Platon’un evreni algılayış biçimine uygun bir bilgi kuramıdır.

3. İdealar Kuramı

Platon’un siyasal düşünceleri ile idealar felsefesi arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır.¹⁶¹ Platon’un İdealar Kuramı üzerine neler inşa edebildiğini görmeden önce, *idea* kelimesinin Platon için ne ifade ettiğini anlamalıyız. İdealar yalnızca nesnelere düşünsel karşılıkları değildir. Nesnelere olduğu kadar, nesnelere karşılığı bulunmayan, “adalet, eşitlik, güzellik” gibi soyut kavramların da, kendi ideaları vardır. Ve idealar evreninde, idealar, en üstlerinde Platon’un Tanrı ile özdeşleştirdiği “İyi İdeası”nın da bulunduğu bir sıra düzeni içindedirler. Somut nesnelere olduğu kadar soyut kavramların da ideaları olduğunu düşünerek, fizikî ve sanal evreni ayrı ayrı inceleyecek olursak; sanal evrende ki formlar hakkında bilgilerimizin tam ve kesin olduğunu, oysa fizikî evrende bulunan nesnelere hakkında ise ancak bir kanı, yaklaşık bir bilgi sahibi olabildiğimizi görürüz. Çünkü fizikî evrende algıladığımız hiç bir nesnenin, zihnimize canlandırdığımızı tıpa tıp uyduğunu iddia edemeyiz. Fizikî evreni algılamamız sürekli yuvarlamalara mahkûmdur. Bu iddiayı daha iyi açıklayabilmek için şu örnekler verilebilir: Dünyada 1 metre uzunluğu ölçtüğümüz milyonlarca belki milyarlarca 1 metrelik cetveller olabilir ama aslı Paris’te Louvre müzesinde özel şartlarda koruma altındadır. Diğerleri ona çok yaklaşık uzunlukta olabilirler ama mutlak eşitliklerini kimse iddia edemez. Algılamamızda ki yuvarlamalara Felsefe dünyasından bir başka ünlü örnek: Heraklitos’un “Bir nehrin aynı sularından iki defa asla geçemeyiz, ama biz hep aynı nehri geçtiğimizi zannederiz” sözüdür.

Platon, anlatmaya çalıştığımız bu İdealar Kuramı üzerine, mantıktan metafiziğe, matematikten sanata ve nihayet teolojiden ideal toplum düzenine uzanan, günlük hayatı tüm boyutlarında tarif eden sistemler inşa etmiştir. Bunlara da kısaca değinilmesi bu kuramın ne işe yaradığını bilmek açısından gereklidir.

---

¹⁶¹ Ağaogulları, 1989: 137

Platon'a göre, ruh gözü ile idealar evreninde gördüklerimizin somut nesnelere uygulanışından Matematik ve Geometri bilimleri oluşur. Gerçek olan sadece İdealar evreni olduğundan, bu ilimlerin de ancak bu ortamda varlığından söz edilebilir. Örneğin daireye sadece bir noktada değen teğet çizgisinden ancak böyle bir kabul altında söz edilebilir. Ona göre sayılar dizisi idealar evreninin ilk basamağıdır. Şayet matematiği idealar evreninde yok farz edersek geriye ne sayma ne ölçme kalır. Platon'un sayılar konusundaki görüşlerinde, Pisagorcuların etkili olduğunu, öğrencisi Aristo'nun yazılarından bilinmektedir.

Fizikî dünyanın, idealar evreninin sadece kötü bir kopyası olduğunu iddia eden bir algılayış biçiminde, resim, heykel gibi görsel sanatlara fazla önem verilmesini beklenmez. Bu tür sanatlar, Platon için gerçeğin kötü bir kopyası olan dünyanın, daha da kötü başka kopyalarını üretme çabaları olarak tanımlanır. Buna paralel olarak edebiyat ve müzik gibi sanatlarda, sanatsal amaçlı değil toplumsal eğitimin bir parçası olarak, yani sadece bir araç olarak anlam ifade ederler.

Bütün bu felsefi çabalar, aslında zihinlerde bir ideal devlet anlayışını oluşturmak adına yapılmaktadır. Bu sebeple Platon'un siyaset felsefesi konusundaki fikirleri, tüm eserlerine yayılmıştır. Düşünceye başlangıç noktası hepsinde aynıdır: İki türlü evren, iki türlü bilgi olduğuna göre yapılacak şey, nesnel evrendeki her şeyi, özellikle toplumsal kurumları, olabildiğince idealar evrenine benzetmeye çalışmaktır.

Devlet isimli diyalogunda belirttiğine göre insanların toplu yaşamalarına yol açan, bir başka deyişle toplumu yaratan neden, insanların kendi kendilerine yeterli olmayıp, yaşamak için başka insanlara olan gereksinmeleridir. Örneğin çiftçi kunduracının yaptıklarına kunduracı çiftçinin yetiştirdiklerine muhtaçtır. Kısacası, toplumu yaratan şeyin bu iş bölümü olduğu söylenir. Bu iş bölümünden yola çıkılarak sınıflı toplumun yapısı oluşturulmaya çalışılır. Platon zihinsel güçleri yerine bedenî güçleri ile çalışanları, "besleyiciler sınıfı"na sokar. Bu sınıf yalnızca üretim işleriyle uğraşmalı askerlik, yöneticilik gibi beceremeyeceği işlerle uğraşmaya kalkmamalıdır. Doğuştan yürekli, güçlü ve çevik olanlarsa, askerler, yani "koruyucular sınıfı"nı oluşturacaklardır. Böylece Platon'un Devlet isimli eserinde taslağını çizdiği "ideal devlet"nin iki ana sınıfı ortaya çıkmış olur. "Yöneticiler", koruyucular sınıfı içinden

seçilip yetiştirilen belirli sayıda insan olacağı için onların sınıftan çok bir grup, bir kadro olacakları söylenebilir. Böylece besleyiciler sınıfı, koruyucular sınıfı, yönetici kadro olarak üçlü bir yapı oluşur. Platon ideal devlette, toplum yöneticilerine, toplum yararına olan bazı “yararlı yalanlar” söyleme hakkı da tanır. Bu yalanlardan biri, halkın böyle tabakalı bir toplum düzenine karşı çıkmasını önlemek için anlatılabilecek olan “metaller mitosu”dur. Platon, yöneticilerin, halkı şu mitosa inandırmalarını ister: “Bu toplumun birer parçası olan sizler birbirinizin kardeşisiniz. Ama sizi yaratan tanrı, aranızda önder (yönetici) olarak yarattıklarının mayasına altın katmıştır. Onlar bunun için baş tacı olurlar. Yardımcı (koruyucu) olarak yarattıklarının mayasına gümüş, çiftçilerin ve öteki işçilerin (besleyicilerin) mayasına da demir ve tunç katmıştır. Aranızda bir hamur (maya) birliği olduğuna göre, sizden doğan çocuklar da herhalde size benzeyeceklerdir. ”Böylece Platon, işbölümüne, doğuştan kalıtsal farklılıklara dayandırdığı sınıflı toplumu, akıllıdan akıllı, güçlüden güçlü çocukların doğacağını söylediği bir “İrk Öğretisi”nin yardımıyla, sınıflar arasında pek küçük bir geçişkenliğin bulunacağı bir yarı kast toplumu biçimine sokmaktadır. Halka, “mayasında demir ya da tunç karışık olanların önderlik edeceği gün kentin yok olacağını tanrı buyurmuştur” denecektir.

Platon’un ideal devlet anlayışının, aslında sınıfların içyapılarında yurttaşların evlilik hayatlarına kadar giren çok detaylı bir kurallar içeren bir sistem olduğunu unutulmamalıdır. Platon bu devlet anlayışı ile günümüzde çok kullanmakta olduğumuz bir başka sözcüğe de babalık etmiştir: Ütopya. Platon’un “Devlet” adlı eserinde anlattığı, ama sonraları gerçekleşmesinin imkânsızlığını kendisinin de anladığı bu devlet sistemine, Yunanca “hiç bir yerde olmayan” anlamında: Ütopya denilmiştir. Platon, ileri yaşlarında kaleme aldığı Yasalar “*Nomoi*” adlı eserinde ise, Devlet “*Politea*” yapısındaki komünist toplumu az da olsa üretim araçlarının paylaşımı konusunda liberalleştirmiştir. Ayrıca, yöneticilerin keyfi kararlarının yasalardan üstün olmaması için, hukukun üstünlüğü prensibini getirmiştir. Fakat bu son eserinde bile, yine de derinliğine bir dinsel duygu egemendir. Sokrat’tan da önce yaşamış olan Protogoras “insan her şeyin ölçüsüdür” derken Platon “Yasalar”da, “Her şeyin ölçüsü insan değil, Tanrı’dır” demektedir.

4. Devlet Görüşü

Platon'a göre devlet, tek tek kişilerin kendine yetmemesi ve ekonomik gereksinmelerin bireyin öteki insanlarla bağlanması nedeniyle kurulur. 'Devlet'te önce bekçiler anlatılır. Bunlar yönetenler (koruyucu) ve yardımcıları (askerler, savaşçılar) olarak ikiye ayrılır. Üçüncü sınıf ise halk yığını ve el sanatçılarıdır. Üç sınıf işlevsel olarak da kendini ifade eder:

Karar verenler (koruyucu), Yardım edenler (askerler, savaşçılar), mal mülk sağlayanlar (halk, tüccarlar) Söz konusu üç sınıf aynı zamanda ruhun da üç bölümüne denk düşer. Koruyucular akıl, askerler coşkulu yan (irade), mal-mülk peşinde koşan halk ise iştahadır. Erdem de sınıfsal bir yapıdadır. Şöyle ki; yöneticilerin özel erdemi bilgeliktir. Yardımcılarının erdemi cesaret, bütün sınıflara ait olan ise ölçülülüktür. Adalet ise her sınıfa kendi görevini ayıran bir erdemdir. Toplumun adil olması için her insan kendine düşen görevi en iyi şekilde yerine getirmelidir. Devlet nasıl mükemmel olur sorusuna Devlet kitabında bulduğumuz cevapları şöyle sıralanabilir:

Yönetici filozof olmalıdır. Filozoflar ve savaşçılarda varlık ortaklığı (komün). Çocukları yöneticiler yetiştirecek. Kadınlar erkeklerle aynı eğitimi görecektir, aynı sorumlulukları üstlenecek. Bu mükemmellik yeryüzünde olmasa bile gökyüzünde vardır. Hedef o örneğe yaklaşmak olmalıdır. Bu örneğe yaklaşabilme durumuna göre yeryüzünde şu bozuk yönetim biçimleri vardır: Platon yönetim türlerini en iyiden en kötüye şöyle sıralamıştır: Monarşi, Aristokrasi, Yasalı Demokrasi, Yasasız Demokrasi, Oligarşi, Tiranlık.

Devlet adlı eserinde ideolojik yönü ağır basarken, Yasalar'da bilimsel yönünün etkisini göstermiştir. Bunda insanların zayıflığı nedeniyle eşitlikçi düzeni gerçekleştiremeyecekleri kabul edilerek, koruyucular ve yöneticiler için de özel mülkiyet düzenini kabul ettiği ikinci en iyi yönetimi sunar. Devlet toplumun ihtiyacına cevap verebilmelidir. Yönetme hakkı, yaşlı (zengin aristokrat) olanlardan bilgisi olanlardandır. Genellikle zenginlik ön plandadır. Zenginlik toprağa dayanmalıdır. Zanaatı saymaz. Servette ve mülkiyette aşırılıklar, eşitsizlikler, özel ve toplumsal kavramlara yol açar. Onun için toprak mülkiyetini eşitleştirmek gerekir. Bunun için yurttaş sayısını belli değişmez bir sayı olarak saptamalı. Bu sayı 5040 sayıdır.

Platon'un tasnifine kadın, çocuk ve köleler dahil değildir. Platon halk dediğinde bu 5040 yurttaşı kastediyor (aile de olabilir). Ancak bu kişisel mal değil, toplumun ortak mülkü sayılır ve yurttaşlar toprakları işletmezlerse ellerinden alınır. Alınıp satılamaz. Toprak tek bir çocuğuna evli olmak şartıyla (kız veya erkek) geçecektir. Nüfus artışı etkilemeyecek. Nüfus azsa diğer polislerden alınacak; fazla ise koloniler yoluyla gönderilecektir. Ayrıca polis devletinde "*Meteoikos*" yani yabancı kimseler de vardır. Ancak bu sayıdan (5040) dolayı en fazla 20 yıl kalabileceklerdir. Platon yurttaşları ayrıca zenginliğe göre ayrılır:

- 1-Toprağı ve toprağın değeri kadar menkulü olanlar
- 2-Toprağı ve toprağının iki katı menkulü olanlar
- 3-Toprağı ve toprağının üç katı menkulü olanlar
- 4-Sadece toprağı olanlardır.

a. **Cumhuriyet**

M.Ö. 399 yılında demokrat lider Anytos'un etkisiyle Sokrates hakkında bir dava açılır ve devletin tanrılarına inanmamakla ve gençleri baştan çıkarmakla suçlanır. Bu suçlamalar, Sokrates'in, kendilerinin belirledikleri değerlere göre yaşamakla ve ikiyüzlü bir yönetim uygulamakla eleştirdiği iktidardaki demokratların bir bölümünün nefretini yansıtmaktaydı. Aynı demokratların, zorbalının müttefiki gibi gördükleri Sokrates'ten intikam alma isteği, davanın dramatik sonunu da açıklamaktadır. Kurayla belirlenen yaklaşık beşyüz kişilik jüriden oluşan mahkeme önüne çıkarılan Sokrates, suçlu bulunmuş ve baldıran zehiri içmeye mahkûm edilmiştir.

Sokrates, Atina demokrasisini, demokratik açıdan eleştirmişti ama Platon, Sokrates'in idamının ardından büyük bir şok yaşamış ve fakat Sokrates'ten farklı sonuçlara ulaşmıştı. Sokrates'in ölümü Platon için oligarşik olsun demokratik olsun yönetim biçimlerinin çoğunda bulunan ve yok edilmesi mümkün olmayan siyasal bir

kötülük bulunduğunun somut bir işaret olmuştur.¹⁶² Platon, bu noktada, Sokrates'in misyonunun ve fikirlerinin başarısızlığa mahkûm olduğuna inanmaya başlamıştır. Sokrates elbette Atinalılar tarafından idam edilmişti ve Platon, hocası Sokrates'in başına gelenlerin, onun stratejisinin yanlışlığının delili olarak görmüştür. Platon'un bir dizi diyalogu, onun Sokrates'in ölümüne duyduğu yakın ilginin açık ifadesidir. Bu diyalogların dikkatli bir okuması, Sokrates'in siyasal başarısızlığını açığa vurur. Özellikle Sokrates'in ikna yöntemi bu başarısızlığın sebeplerinden biridir.

Sokrates'in başarısız girişimlerinin incelenmesi, Platon'un açıkça bunun sebepleri olarak gördüğü şeyleri açığa çıkarır. Bu durumu fark etmek, Platon'un siyasal teorisindeki temel bir dönüşümle yakından ilişkilidir. Klosko'ya göre Platon'un Devlet kitabı, Sokrates'in kendi misyonu çerçevesinde takip ettiği siyasal taktiklerin kararlı bir eleştirisi ve reddidir. Böylece Platon'un Devlet'teki radikal reform teorisi, Sokrates'in görüşlerinin eksikliğinin göstergesidir.¹⁶³ Özellikle de Sokrates'in ahlaki reform amacıyla uyguladığı taktiklerin yanlışlığıdır. Örneğin, İdeal yönetimin mevcut olduğu Devlet'te Atina demokrasisinde olduğu gibi her yurttaşın eşit biçimde iktidar sahibi olduğu bir rejim değil, aksine iktidarın hocası Sokrates gibi filozofların elinde yoğunlaştığı, Atina'nın tam tersi bir rejim mevcuttur.

Platon, demokratik teorinin tersine, ortalama insan doğası hakkında daha kötümserdir. Zira Platon'un siyasal teorisi, artan bir kötümserlik yönünde gelişme göstermiştir. Platon, insanları şekillendirmek ve eğitmek için kullanılacak oldukça detaylı bir şekilde tanımlanan siyasal kurumlarda reform umudunu koruduğu halde, insan doğası ve insanın potansiyelini değerlendirmede ciddi bir düşünüş vardır. Mevcut siyasal kurumlara inancı az olduğu halde Platon, uygun bir şekilde işleyen bir devlette yeniden canlandırılması mümkün olan bu kurumlara bel bağlar.¹⁶⁴ Sokrates de insanın eksik bir varlık olduğunu söylemekteydi ama onun teorisinde bu, bütün insanlar için geçerliydi. Oysa Platon, insanların büyük bir bölümünün kendilerini denetleyemeyen ve yönetemeyen eksikli varlıklar olduğu görüşündedir ve bu nedenle de insandan çok

---

¹⁶² Sperber, 2003: 672

¹⁶³ Klosko, 2003: 37-39

¹⁶⁴ Klosko, 2006: 13

devlete güvenir, yurttaşlara da devletin buyruklarına uymayı öğütler.¹⁶⁵ İnsanın yozlaştığını ve mutlak hakikat alanından uzaklaştığını düşündüğü için, onun siyasal görüşleri, insanların çoğunun idrak etmesinin mümkün olmadığını düşündüğü ahlaki hakikatlere dayanır.¹⁶⁶

Russell, Yunanlıların teoride de pratikte de aşırıya gittiklerini, ılımlılığa pek düşkün olmadıklarını belirtir. Bunun örneği olarak da, her şeyin değiştiğini ileri süren Heraklitos'a karşılık hiçbir şeyin değişmediğini savunan Parmenides'i gösterir. Russell, Platon'un, hocası Sokrates'in gençliğinde Parmenides'le görüştüğünü de yazar. Ona göre buradan, Platon'un Parmenides'in öğretilerinden etkilendiğini çıkarsayabiliriz.¹⁶⁷ Gerçekten Platon da, Parmenides gibi değişmezliğe inanır ve değişmeyen peşindedir¹⁶⁸ ve diğer Yunanlı filozoflara benzer şekilde Atina demokrasısından memnuniyetsizliğinden yola çıkarak, neredeyse Atina'nın tam tersi bir yönetim biçimi öngörmüştür. Atina'nın sürekli çalkantılar geçirdiği bir dönemde yaşayan Platon, Atina'nın yaşadığı problemlerin temel olarak onun yönetimi biçim olan demokrasiden kaynaklandığını düşündüğü için ideal devleti resmettiği eserine *Respublica* (Türkçe'ye Devlet olarak çevrilen ama tam karşılığı Cumhuriyet olan) adını vermiş ve deyim yerindeyse demokrasi problemine çare olarak demokrasiden uzaklaşmayı ve onun tam zıddı olarak düşündüğü "Cumhuriyet"i önermiştir.

Cumhuriyet (*Respublica*), Platon'un teorisinde yönetim ve siyaset problemlerinin en üst düzeyde olmasına sebep olan "demokrasi zehirinin bir tür panzehiri"dir. Platon'un Cumhuriyet'te ele aldığı temel konular, siyasal kültürü ve bireyler için doğru eğitimi ustalıkla şekillendirmektir. Bu eserinde Platon, düzen, uyum ve ahengin siyasal gereklerini yoğun bir şekilde incelemiştir. Platon, Atina demokrasisinin ahlaki uyumunu kaybettiği kanaatindedir. Bunun en başta gelen sebebi de, adalete uygun bir devlet yönetiminin olmamasıdır. İnsan ruhu ile devlet arasında benzerlik kuran Platon'a göre devletin uyumu ve müreffeh olması, gücün, onurun ve maddi malların adil dağıtılmasına dayalıdır.

---

¹⁶⁵ Aydın, 2004: 28-29

¹⁶⁶ Klosko, 2006: 164

¹⁶⁷ Russell, 2000: 159

¹⁶⁸ Pomeroy, 2004: 249

Platon'a göre adalet, toplumsal sağlının temel şartıdır. Oysa devlet içinde ölçüsüz arzular ve uygunsuz saldırılar, insan ruhu için olduğu gibi devlet için de sağlıksızlığa yol açar. Adaleti ise ancak uygun bir şekilde eğitilmiş olanlar anlayabilir ve onun faydalarından hoşnut olabilir. Uygun eğitim ise, bunu destekleyen bir siyasal kültürde mümkündür. Kısaca devlette adalet, devletin sınıflarının (Yöneticiler, savaşçılar ve üreticiler) uygun bir şekilde düzenlenmesiyle gerçekleşir. Platon, Cumhuriyet'inin tamamında üç ana tema üzerinde durur. Birincisi, Cumhuriyet'teki eğitim anlayışının gösterdiği üzere, erdem ve ahlakın gelişmesi, hem birey hem de devletin sağlığı bakımından hayati derecede önemlidir. İkincisi, Siyaset ve ahlak birbiriyle yakından ilişkilidir. Doğru siyasal düzenlerde, bir yandan erdemli bireyler adaletin gerçekleşmesine ve siyasal düzenin sağ-lanmasına yardım ederken, diğer yandan da toplumsal açıdan makbul bireylerin yetişmesine de yardım eder. Üçüncüsü, yurttaşlar arasında uygun farklılıklara bağlı olarak siyasal eşitsizliğin adil ve haklı olduğu kabul edilmelidir.¹⁶⁹ Onun en ince ayrıntısına kadar düşünölmüş olgun adalet anlayışının ifadesi olan Platon'un Cumhuriyet'teki temel görüşü, onun çıkar anlayışıyla ilgili bir iddiayı da içerir. Buna göre, her bir insan, ancak onun arzuları arasında bir uyum sağlayan bir polis içinde yaşarsa, çıkarını en uygun şekilde gerçekleştirir. Çünkü insanlar doğaları gereği, bireysel anlayış kapasiteleri ve iyiliğin emirlerine boyun eğmek bakımından farklıdırlar. Çoğu insanın çıkarı, onların kendi kaderlerine hükmetmemesine bağlıdır. Platon, bireylerin özgür, eşit ve otonomiye sahip olduğu bir sistemin güçlü bir eleştirisini sunar. Var olan polis düzeni, düzensizlikten bir düzen yaratamamaktadır, orada siyasal ilişkiler soylulaşmamakta, aksine alçalmaktadır. Oysa adaletli devlet (Cumhuriyet), bireysel olarak tüm yurttaşların iyiliğini güvence altına alacak şekilde tasarlanmıştır ve onlara doğalarının izin verdiği ölçüde özgürlük verir. Düzenli polis, onların iyiliğini gerçekleştirmek için ihtiyaç duydukları şey neyse onu sağlar. İnsanlar, kendi kendileri-ne yeterli varlıklar olmadığı için, onlar, bireysel mutluluğu en emin bir şekilde sadece istikrarlı bir polis içinde elde edebilirler. Hem bireysel hem de polis için de adalet ve mutluluk, aklın kaba arzu üzerinde hükmetmesiyle elde edilebilir. Mevcut Atina polisinden farklı olarak Platon'un Cumhuriyet'i, insanlardan, onların ruhsal ve bilişsel açıdan elde edebileceğinden fazlasını istemez.

---

¹⁶⁹ Balot, 2006: 201

Yine mevcut polisten farklı olarak Platon, devletten de yapabileceğinden fazlasını istemez. Adaletli devleti ifade eden Cumhuriyet, bireyin kapasite ve yeteneklerini değiştirmez ama bu kapasiteleri, psikolojiye uygun şekilde dñzenlenmiř bir devletin içine uygun bir şekilde yerleştirir. Platon'un tasarladığı devlet dñzeni, her bir bireyin gerçek çıkarlarını ve içindeki potansiyelini tam olarak yansıtır. Cumhuriyet'te akılla arzu arasındaki bñtñn çatışmalar ortadan kaldırılmıştır. Cumhuriyet, bireysel çıkarları ifade eder, kişinin çıkar anlayışını, onun devlet içindeki yerini dñzenleme aracılığıyla dñnűřtürür ve bñylece dñzen sağlanır, űstelik sadece erkek ve űzgñr insanlardan değil, tñm insanlardan oluşan bir devlet içinde dñzen sağlanır.¹⁷⁰

Cumhuriyet'in Sekizinci Kitabında Platon, demokrasiyle ilgili gñrűřlerini açıkça ve ięneleyici bir tonla dile getirir. Ona gñre demokrasi, fakirlerin zenginleri yenmesiyle kurulur ve bñyle bir rejimde herkes űzgñrdñr, bu nedenle bu dñzen, gñrñnűřte dñzenlerin en gñzelidir ama bu devlette gerçekte bir dñzen yoktur: "Bu devletin cñmertlięine, hořgñrñrlñęine diyecek yoktur. Bizim devletin temellerini atarken, bñyñk bir saygıyla sñzñnñ ettięimiz ahlak deęerlerine aldırıř bile edilmez. Bizce iyi adam olmak kolay iř deęildi; űnce insanın doęuřtan bir űstñnlñęñ olacak diyorduk, çocukken hep gñzel řeylerle oynayacak, sonra kendini bñtñn gñzel řeyleri űęrenmeye verecek. Demokraside hiçe sayılır bunlar. Bir devlet adamının nasıl yetiřmesi, ne bilgiler edinmesi gerektięi dñřñnñlmmez. Kendinize halkın dostu dedirtmek yeter; bñtñn řerefler bununla kazanılır"¹⁷¹ Platon'un demokrasi karřıtlığı, onun ekonomik ve sosyal geçmiřine atfedilebilir. Buna karřılık Cumhuriyet'te dile getirilen siyasal gñrűř, Atina'nın mevcut yñnetiminin aksine daha űnceki zamanlara, oligarřik yñnetimi andıran dñneme dñnűřtñr. Zira Yunan devletleri ekonomik ve siyasal yalıtılmıřlıktan kurtulduęa, yurttařları topluma baęlayan baęlar zayıflamıřtı. Pek ok Yunanlı filozofun idealize ettięi komñnal ruh, bireycilik geliřmeye bařlamadan űnce bile okűř yařamıřtı. Devletin yasalarının dinsel dayanakları gittikçe sorgulanmaya bařladı ve bireyler daha sıklıkla, kendi bireysel refahlarını devletlerinin refahının űnñne koydular. Bu tñr bir bireycilik, siyasal alandaki pek çok deęiřimde gñze çarpar, űrneęin paralı askerlik. Daha űnceki zamanlarda devletler, yurttař askerlerin orduları tarafından savunulmuřken, dñrdñncñ yñzyıl boyunca bu iř gittikçe kiralık ellere teslim edildi.

---

¹⁷⁰ Farrar, 1992: 30

¹⁷¹ Platon, 1995: 241-242

Diğer kamusal hizmetler de düşüşteydi. Siyasal işlerin görülmesi profesyonel bir politikacılar sınıfının ellerine geçtiği halde, Atina'da yurttaşlar, devlet hizmetlerini yerine getirmek için gittikçe artan bir şekilde ücret talep ettiler. Beşinci yüzyıl boyunca Mecliste görev alanlara ve jüri görevlerini yerine getirenlere ücret ödendi. Sonraki yıllarda da bu ödemeler genişledi.¹⁷²

Atina'da demokrasi ile felsefenin iç içe geçtiği yıllarda, biri, insanların doğuştan iyi ve eşit olduğunu savunan, diğeri, insanların doğuştan iyi olmadığını ve güçlünün yönetmesi gerektiğini savunan olmak üzere sofistler arasında iki düşüncenin çatıştığı söylenir.¹⁷³ Benzer şekilde Platon'dan itibaren iki Cumhuriyet geleneği ortaya çıkmış görünmektedir. Otonomiye, bireyin bağımsızlığı ve kendi kaderini belirleme hakkına sahip olmasına dayalı demokrasi anlayışına karşılık cumhuriyetçi anlayış, özünde insanların karşılıklı bağımlılığına dayanır.¹⁷⁴ Siyaset literatüründe ortalama cumhuriyetin ayırt edici özelliği, ortak yarar kavramına yaptığı vurgudur.¹⁷⁵ Oysa Platon'a göre demokraside bireycilik ve otonomi esas olduğu için ortak yarar gerçekleşemez. Ortak yararın gerçekleşmesi için demokrasiden uzaklaşılmalı, *Respublica* kitabında anlattığı üzere cumhuriyet kurulmalıdır. Zira Platon'a göre bu devlette birey amaç değil araçtır. Organizmacı bir şekilde herkes, adaletli devlet düzeni olan Cumhuriyet'in bir parçasından başka bir şey değildir.¹⁷⁶ Bu cumhuriyet anlayışlarından birisi, bireyciliğe karşı toplumsallığı, kamu yararını öncelemekle birlikte, Sokratik bir çizgiyi andırırcasına bireysel otonomiye bir hak, bir veri kabul ettiği için, insanların kamu yararı lehinde davranmaları için onları ikna etmeyi esas alır. Buna karşılık diğer çizgiyi temsil eden Platon'un cumhuriyetçi anlayışı, insanların, kitlelerin kısa vadeli, bencil dar görüşlülüğünden ve despotik iktidar tehlikesinden çekindiği için hayli elitist bir karakter taşır.¹⁷⁷ Daha doğru bir ifadeyle söylemek gerekirse, Platon'daki cumhuriyet-demokrasi gerilimi, aslında Platon'la Sokrates arasındaki gerilimdir ve aslında bu gerilim, cumhuriyetle demokrasi arasındaki bir gerilim olmaktan çok, iki cumhuriyet türü ve geleneği arasındaki gerilimdir.

---

¹⁷² Klosko, 2006: 9-10

¹⁷³ Eyüboğlu-Cimcöz, 1995: 11

¹⁷⁴ Honohan, 2002: 11

¹⁷⁵ Okutan, 2006: 7

¹⁷⁶ Sarıca, 1995: 18

¹⁷⁷ Cevizci, 2007: 374

Platon kendisi tarafından ortaya atılan devlet modelinin mükemmel olduğu inancındadır ve bu devletin en önemli özellikleri bilgelik, cesaret, ölçülülük ve adalettir. İlk üç kavram kendi devletinde tam olarak görüldüğünden dolayı şimdi eksik olan adalet kavramını da onlara eklemek gerekmektedir. Devlette bilgelik devleti koruyanlara, cesaret savaşçılara, ölçülülük ise onu idare eden hükümete denk gelmektedir. Platon'un adalet tanımında insan ruhuna gönderme yapmasının sebebi, ruhun kendi içinde sahip olduğu ölçülülük ve adaletle toplumda ve devlette kurulmak istenen düzen arasında paralellik görmesidir. Devletin kuruluşunda adaleti bulduğuna inanan Platon, bu adalet kavramının insan ruhunda nasıl görüldüğü konusuna geçer. Aynen devlette olduğu gibi insan ruhunda da bilgeliğe, cesarete ve akla denk gelen üç farklı alan söz konusudur. Bilgelik ve cesaret ruhun belirli bölümleridir; ölçülülük ve adalet ise bölümler arası ilişkileri düzenlemektedir. Bu bağlamda ruh için "adalet", bir erdem olarak bilgelik, cesaret ve aklın kendi üzerlerine düşenleri yapması olarak tasvir edilir. Ölçülülük cesaret aracılığıyla içgüdüleri hakimiyeti altına almalı ve içgüdüler tarafından kontrol altına alınmamalıdır. Bu anlatılanlardan Platon'un çıkardığı sonuç hakkın adalet, haksızlığın ve haddi aşmanın ise adaletsizlik olduğudur. Adaletsizliği daha yakından analiz etmek için Platon adaletsiz devleti ve insanları ele alır. Ona göre adaletsizlik bireysel anlamda ruhun üç bölümüyle buna karşılık gelen devletin üç bölümü arasındaki yanlış ilişki sonucu açığa çıkmaktadır. Platon mükemmel devlet şekli yanında, hırs ve şerefın hakim olduğu korucuların yönettiği Timokrazi, zenginlerin yönetici olduğu Oligarşi, herkesin istediğini yapabildiği Demokrasi ve son olarak kendi güdülerinin kontrolünde olan ve tek kişinin hakimiyetine dayanan Tiranlık olmak üzere dört türlü kötü devlet şeklinden bahseder. Bu devlet şekilleri içinde adaletsizliğin en iyi temsilcisi tiranlıktır.

Buraya kadar anlatılanlardan şu sonucu çıkarmak mümkündür: Adalet kavramı Platon'da ilk etapta iki yönlüdür. Bunlardan ilki adaletin devlette yansması, ikincisi adaletin tek tek bireylerde yansmasıdır. Platon devletle insan yapısı arasında bir paralellik kurduğundan dolayı onda adaletin devletteki yansması, adaletin bireysel yansmasından daha önemlidir. Devlette adalet kavramına öncelik vermek yukarıda adaletin bizzat kendinde iyi olduğu görüşüyle ya da onun bir erdem olduğu ve iyi devletin olmazsa olmaz yükümlerinden biri olduğu gerçeğiyle çelişikli arz etmektedir. Çünkü adalet, yukarıda belirtildiği gibi, devletin bir şartı iken, şimdi devletin önce,

adaletin sonra geldiği şekilde bir durum ortaya çıkmaktadır. Platon belki de bu çelişkiyi gördüğünden bu soruna şöyle bir çözüm getirmeye çalışır. Devlet ya da toplum tek tek bireylerden oluşan bir kurumdur ve ona göre her iyi birey kendi içinde adil olmalı ve bunun için gayret sarf etmelidir. Adil bireylerden oluşan toplum ya da devlet de kendiliğinden iyi ve adil bir devlet olur. Böyle bir cevabın çelişkiyi ortadan kaldırmadığı, aksine daha da derinleştirdiği söylenebilir:

Akıl nasıl ki insan ruhunda güdeleri ve arzuları kontrol altında tutan en üst bir özelliktir, bunun gibi devlette aklın rolünü üstlenen hakimler sınıfı vardır ki, bunlar da filozoflardan başkaları değildir. Akla karşılık gelen filozoflar devletin en ustun sınıfını, cesarete ve eylem gücüne karşılık gelen bekçiler ya da korucular ikinci katmanı, içgüdü ve arzulara denk gelen çiftçiler ve esnaflar ise üçüncü katmanı oluşturmaktadır. Bu sınıflardan her biri kendine ait olanı yaptığı ve payına düşenden fazlasını istemediği an adaleti hâkim kılmış olur. Kısaca söylenmek istenen, Platon'un adalet kavramının sınıfsal devlet kavramıyla çok yakından ilgili olduğudur. Böyle bir devlette herkesin görevini yerine getirip getirmediği ve rolüne uygun şeylere sahip olup olmadığını tespit etmek zor olmasa gerektir. Böyle bir devletin olmazsa olmaz bir kuralı da her yurttaşın toplumda uzarına düşeni yapması, başkalarının işine ve kimin idareci olup olamayacağı sorusuna karışmamasıdır, çünkü akla göre davranmak bunu gerektirmektedir.

Platon'un adalet ve devlet anlayışı doğal olarak birçok eleştiriye maruz kalmıştır. Bu eleştirmenlerin bazıları günümüzden hareketle eleştirilerini ortaya koymuşlardır. Bugünün ölçüleriyle Platon'un ruh, adalet ve bunun üzerine dayanan devlet kavramını eleştirmenin ne derece tutarlı olabileceği ayrı bir tartışma konusudur; fakat bundan bağımsız olarak Platon'un adalet ve bunun üzerine kurulan devlet anlayışında günümüzden bağımsız olarak eleştirilecek yönler de söz konusudur. Bunlardan en önemlisi Platon'un devleti aşırı yüceleştirmesi ve bireyi onun içinde eritmiş olmasıdır. Diğer bir ifadeyle bireylerarası adaleti, devlet bazındaki adalete feda etmesidir. Devlete mutlak itaati isteyen Platon'a bunu kabul etmeyenlerin durumunu herhalde sormak gerekir. Zorlamayla bir devletin egemenliğini kabul eden bir bireye eşit ve adil davranıldığını iddia etmek nasıl mümkün olur sorusunun cevabı Platon'da ne yazık ki yoktur. Buna benzer bir biçimde devleti yönetenlerin devleti nasıl koruyacaklarına dair bir cevap da yoktur. Buna rağmen o, kendi dile getirdiği ideal

sistemin takip edilmemesi durumunda devletin yok olacağını söyler. Platon'un adalet kavramının somut toplumsal yaşamdan hareketle elde edilmediğini, yani burada ve şimdiyi doğrudan ilgilendiren bir kavram olarak değil, "şu anda burada olanı" hakça davranmaya zorlayan bir yaklaşım olduğunu belirtmekte fayda vardır. Bu anlamda onun adalet kavramının analizinin genel-geçer, bütün insan topluluklarını içine alan bir analiz olmadığını söylersek yanlış bir saptamada bulunmuş olmayız. Platon genel anlamda kendi ideal devletindeki adalet kavramını gözler önüne sermektedir. Bu tespitlere rağmen çok acık bir biçimde olmasa da Platon'da paylaştırıcı ve düzeltici adalet anlayışından bahsetmek mümkündür. Bu tasnif herkesin üzerine düşeni yapması, yani devlete karşı vazifesini yapması ile bunun karşılığını alması (bir şeye sahip olması) üzerine kurulmuş bir ayırımdır. Diğer bir ifadeyle bireylerin devlete hizmet ettiği şeylerle devletten hizmet olarak aldığı şey arasında karşılıklı bir ilişki vardır. İlki paylaştırıcı adaletle, ikincisi ise düzeltici adaletle ilgilidir.

b. **Tiranlık**

Zorba ya da tiranlık rejimi Platon'un İdeal Devleti tasarımıyla bu rejimin bozulması ile başlayan süreçte en son noktayı koyduğu bir yönetim tarzıdır. İdeal Devlet bozulunca timokrazi, aristokrazi, oligarşi, yasalı-yasasız demokrasi¹⁷⁸ ve nihayet tiranlık sırayla ortaya çıkar. Tiran en kötü yöneticidir, isterse yetkilerini filozofa devrederek "*İdeal Devlet*" i kurabilir ama böyle bir şeyi yapmaz (Sicilya gezisindeki tiran Dionysios'u kastetmiştir.). Tiranlık demokrasinin bozulmasından sonra insanlığın karşılaşılabileceği bir rejimdir.

Atina'nın tarihçesinden bu kentte tiranlığın demokrasiden önce geldiği görülmektedir. Tiranlıktan önce toprak kavgaları, kölelik sorunu ve bunları çözmeye çalışan Solon'un getirdiği yasalar, oligarşik bir yönetim döneminde oluşmuştur. Solon memnun olmayanlar yüzünden şehri terk ederken, kendisine yapılan tiranlık teklifini de geri çevirmiştir.¹⁷⁹ Parkinson'un da belirttiği gibi Atina'da aristokrazi dönemi kısa sürmüş sayılır. Bu süre M.Ö. 750-600 yılları arasında kapsar. Solon (M.Ö.594) ve

---

¹⁷⁸ Platon; 1997:293

¹⁷⁹ Alsan, 1963;10-13; Parkinson, 1984;118-159

Kleisthenes'in (M.Ö.525) yaptığı reformlar, arta kalanların ortadan kaldırıldığına yöneliktir. Bir tiran olan Peisistratos hüküm sürmüş ondan sonra tiran olan ise Kleisthenes'tir. Kleisthenes, Atina halkının bir daha oligarşi yönetimine düşmemesi için ilginç bir adım atar. Klan sistemi ile yurttaşları belirleme sistemini kaldırır ve Atina'yı otuz bölge ya da "*demos*"a ayırır. Halk artık soylarıyla değil buldukları bölgenin yani demosun temsilcisi olarak siyasi eylemde bulunacaklardı. Doğal olarak Kleisthenes, önceki yapılanmada yurttaş kabul edilmeyen birçok kişiyi de yurttaş yapmıştı. Demoslar bucak hükmündeydi ve yönetimde artık onlar söz sahibi olacaktı. Alsan bunun demokrasinin ilkel anlamını oluşturacağını ifade ederken, Parkinson bu çerçevenin yani Kleisthenes'in oluşturduğu demokrasinin M.Ö. 338 Makedonya egemenliğine kadar devam ettiğini söylemektedir.¹⁸⁰

Platon oligarşiyi kuran ve yıkan şeyin, onun en çok değer verdiği şey olan zenginlik olduğunu belirterek, demokrasiyi de benzer bir felaketin beklediğini belirtir. Bu da özgürlüktür. Özgür doğan bir insan yalnızca bir demokraside yaşayabilir. Ancak özgürlük isteği doymak bilmediği için demokrasinin değişmesine ve zorbalık yolunu tutmasına sebep olur. Platon, Devlet adlı yapıtında, devletin başındakilerin halkın özgürlük isteğini gidermeyi beceremedikleri zaman halkın onları suçladığını, hain ve oligarkh diye cezalandırdığını belirtmektedir.¹⁸¹ Platon aşırı özgürlük isteğinin devlet, aile, okul, eğitim, öğretmen-öğrenci, genç yaşlı tüm toplumsal kesimi etkilediğini ve bir karmaşa ortamının doğduğunu ve hiç kimsenin toplumsal konumundan memnun olmayarak, diğer konumdakilere özendiğini belirtir. Hatta köleler bile efendilerinden özgür hale geldikleri gibi, demokraside atlar ve eşekler bile bir başka türlü mağrur bir eda ile sokaklarda yürürler. Kadınlar ve erkekler arasındaki ilişkiler de farklılaşır. Hastalık daha önce oligarşinin başını yemiştir. Burada da özgürlükten doğar hızla gelişerek sonunda demokrasiyi köleliğe çevirir. Her aşırılığın ardından, her zaman sert bir tepki gelir ve bu devletlerde de her şeyden fazladır. Özgürlüğe bu tepki aşırı bir kölelik olarak toplumda kendini gösterir. Platon zorbalığın halk devletinden doğmasını normal karşılar ve en taşkın özgürlük burada olduğu için, en yaman ve en dayanılmaz kölelikte burada olacaktır demektir.¹⁸² Platon, devlette hastalık olarak başıboş

¹⁸⁰ Alsan,1963;13, Parkinson, 1984;158

¹⁸¹ Platon, 2003

¹⁸² a.g.e.

insanları görmektedir. Bunların bir kısmı yiğit, bir kısmı ise korkaktır ve yiğitler başa geçer. Bunları bir kısmı iğneli bir kısmı iğnesiz olan yaban arılarına benzettir. Platon hastalık durumunu daha iyi izah edebilmek için toplumu daha doğrusu demokrasi toplumunu üçe ayırır. Birincisi serbestliğin doğduğu oligarşideki kadar serbest bir sınıf, bu sınıf oligarşidekinden daha çabuk gelişmektedir. Ancak bu grup oligarşide hor görülecek devlet işlerinden uzak tutulup işsiz bırakılmışlardır. Demokraside ise devlet tamamen bunların eline geçirmiştir. Bu sınıfın en azılları konuşanlar ve iş görenlerdir. Ötekiler ise sadece oturup dedikodu ederler, biri kendilerine laf atınca cevap veremeyip susarlar. Çok az da idareci olur. İkinci sınıfın ise bu kalabalıktan ayrı olarak yaşadığını ve para kazanmaktan başka bir amacı olmayan zengin sınıfı olduğunu belirtir. Platon, doğal olarak yaban arılarının hedefinin en çok onlar olduğunu belirtir. Üçüncü sınıf ise halktır. Yani bütün işçiler ve devlet işlerine karışmayan küçük gelirli insanlar. O bunların demokrasilerde en kalabalık ve birlik olabilirse en güçlü sınıfın bunlar olabileceğini söylemektedir.¹⁸³ Fakat onlar zannedildiği kadar güçlü değildirler ve kolay kolay birlik olamazlar. Eğer baldan bir pay alırsa sesini çıkarmaz. Baştakiler zenginlerden aldıklarının çoğunu kendilerine alırlar ama halka da bir pay verirler. Zenginler de doğal olarak kendilerini korumak için önlemler alacaklardır. Zenginlerin istediği devrim değildir, ancak yöneticiler öyle gösterirler. Halk düşmanlığıyla oligarşiye kaymakla suçlandırırlar. Halk da propagandalara kanıp inanınca, zenginler de ister istemez oligarşiye kayarlar.

Meydana gelen kavgalar, iftiralar ve mahkemeler tiranlığın kurulması için başlayan sürecin başlangıcını oluştururlar. Zenginlerin eskiye dönme eğilimi halkta bir önder arayıp başa geçirme duygusunu kamçılar. Bu durum Platon'a göre zorbalığın tohumudur. Yani halkın tuttuğu koruyucu buna yol açar. Koruyucu kalabalığın kendine ram olduğunu görünce yurttaşlarını iğfal eder. Onların hoşlandığı lekeleme yolunu tutar, onu bunu mahkemelerde süründürüp canlarına kıyar. Bu arada halka borçların bağışlanacağı, toprak dağıtılacağı gibi vaatlerde bulunur. Platon böyle bir adamın kaderinin belli olduğunu ya düşmanlarının eliyle öleceğini ya da bir zorba kurt olacağını belirtir.¹⁸⁴ Tiran olma yoluna giren adamı engellemek için karşı koymalar, halkla arasını açmaya teşebbüsler, suikastlar, dış savaşlar olur. Zorba bütün bunların hakkından

¹⁸³ Platon, 2003; Ağaoğulları, 1989;167

¹⁸⁴ Platon, 2004

gelirse daha da azgınlaşır. Düşmanları onu başkalarına temizletemeyince, bizzat temizlemek isterler. O zaman tiran halktan muhafızlar ister. Halkta bu muhafızları ona verir, çünkü koruyucusuz yaşanılmayacağını sanır. Tiran düşmanlarını ezer ve devletin tek egemeni olur.

Platon, tiranlığın ilk iktidar zamanını da anlatır. Zorba ilk zamanlarda çok tatlıdır. Herkese gülümser, arazi bağışı, borç affı gibi vaatlerde bulunur, ancak bunu kendi sadık kadrosuna yapar. İlk önce dış düşmanlarla savaşır, barış veya zafer yoluyla onlardan kurtulur. Ancak halkı boyunduruğunda tutabilmesi için yeni savaşlar icat eder. Bunun bir sebebi de vergilerle fakirleşen halkın kendisine baş kaldırmasını önlemek içindir. Boyun eğmeyen, dik kafalı insanlara ise savaşlara sürerek ölmelerini sağlar. Savaş kundakçılığı yapar ama halkın gözünden de düşmeye başlar. Ancak iktidarı sağlam tutabilmek için bazı yöntemler icat eder. Platon, bunlar arasında zorbanın dost ve düşmanları arasında tek bir değerli insan bırakmamasını ve gözünü dört açarak yürek, üstünlük, akıl, kudret gibi vasıflara sahip insanları bir bakışta sezerek ayaklarını kaydırmasını örnek gösterir. Bu temizlik öyle bir temizliktir ki hekimlerinki ile karşılaştırılırsa, onlar bedeni kötülüklerden temizlerken, zorba veya tiran ise toplumu iyilerden temizlemektedir. Çünkü idareyi elde tutabilmek için başka çaresi yoktur. Diktatörün ya da tiranın davranışı değişir, adam bulmak için köleleri sahibinden alarak azat bile eder. Bu sayede özgür olan köle, kendini azat edene yani efendisine, eskisinden de çok sadakat gösterir. Platon tragedya şairlerini bu arada Euripides'i "zorbalı akıllı kişilerle düşe kalka akıllı olurlar" sözünden dolayı eleştirir ve düşüp kalktığı kişilere örnek olarak köleleri gösterir. Bu şairler devletleri demokrasi ve zorbalığa doğru sürüklemektedirler. Platon zorba ile halkın durumunu baba ile oğla benzetir. Nasıl ki, tiran azıp halkı tahkir edecek duruma geliyorsa, oğul da babasına aynı derecede kötü muameleleri layık görmektedir. Zorbanın ana babasına kan kusturduğunu, halkın yağmurdan kaçarken doluya yakalandığını, özgürlüğe kavuşmak isterken eli sopalı kölelerin kulluğuna düştüğünü belirtmekte ve aşırı, düzensiz özgürlüğün ona köleliğin en ağırını, en acısını ve efendilerin en belalısını vermiştir demektedir.¹⁸⁵ Anlaşıldığı üzere halk, beterin betere düşerek ne yapacağını bilemez hale gelmektedir. Yönetimin

---

¹⁸⁵ Platon, 2003

dolaşımı yasası burada durmuşa benzemektedir. En azından durum Devlet diyalogu için geçerlidir. Platon Yasalar da çıkış yolu aramakta, ikinci en iyi devleti tasarlamaktadır.

Yukarıda anlatılanlar birlikte değerlendirildiğinde şu sonuç çıkarılabilir. Tüm bu “bozuk” yönetim biçimleri tek tek incelendikten sonra Devlet kitabında önerilen yönetim biçimi aristokratik monarşidir. Bu monarşinin başı ise filozof kral olmalıdır. Yasalar kitabında ise önerilen yönetim biçimi monarşi ve demokrasi karışımı bir yönetimdir. Platon, devlet ve kanunlarda, tanrıların ellerini çekmesinden bu yana bir türlü düzene girmeyen polisi filozofa yeniden kurdurmuştur.¹⁸⁶

5. Felsefi Mirası

Felsefede, gerçek varlıkların nesnelere ve bunların kavramlarının ise zihnimizdeki yansımaları olduğunu kabul eden “*materyalizm*”e karşılık, kavramların, ideaların gerçek varlıklar olduğunu ileri süren Platon’un bu tutumuna, “*İdealist Felsefe*” veya “*Epistemolojik İdealizm*” diyoruz. Bu yaklaşımın doğal sonucu olarak Platon, empirizmi yani deneylerle, duyular yoluyla bilgi toplamayı, usul yönünden reddetmektedir.

Platon’un Cumhuriyet adlı eserinde onun toplumsal felsefi sistemine ilişkin düşünceleri yer almaktadır. Burada Platon, yaşadığı dönemdeki karışık ortamın düzeltilmesi için öneriler ileri sürmüştür. O’na göre karışıklıkların düzelmesi ancak eski Yunan Site devleti anlayışına geçmekle mümkün olacaktır. Bu ise katı bir aristokratik yapı ve askeri düzeni ön görmektedir. Böylelikle Platon olması gereken anlamında toplumda uyulması gereken bir takım kurallar ortaya çıkarmıştır. Ekonomik ve siyasal dengede meydana gelebilecek her türlü bozulmayı önlemenin yolu nüfus artışını durdurmaktır. Bu düzenlemeyi aile içine kadar götürerek, gerektiğinde yöneticilerin evlenenlerin sayısını belirlemesini bile ister. Platon’un toplumsal düşünceleri onun ruhbilim anlayışına dayanmaktadır. Platon’a göre insan ruhunda 3 öge bulunmaktadır; maddi nesnelere isteği, cesaret ve akıl. Bu üç öge arasındaki denge durumu her birine

---

¹⁸⁶ Landels, 1998:208; Ağaogulları,1994:193-195; Senel, 1998:144-145

denk gelen üç erdem ile sağlanmaktadır; ılımlılık, yüreklilik ve bilgelik. Ölçülülük ise üç öge arasındaki denge halidir. İnsan ruhunun bu dengesi kendi görüntüsü olan toplumda üç kast tipi ile örtüşmektedir; Zanaatçılar, savaşçılar ve filozoflar-yöneticiler kasti. Platon bu ideal devlet tiplemesinde mülkiyet hakkını zanaatçılara ayırmaktadır, yüksek sınıflar ise karşılıklı çıkarsızlık amacına yönelmiş olarak ortak bir anlayış içinde olacaklardır. Aile birlikleri geçici olarak var olacak ve her yönüyle yöneticiler tarafından planlanacaktır, çocuklar bir arada kardeş gibi yetiştirileceklerdir.

Platon toplumsal bozuklukların art arda gelen ve özellikle kuşakların psikolojik özelliklerine dayanan siyasal çevrimlerin birbirlerini izlemesinden doğmaktadır. Platon'a göre toplumsal evrim, belirli sayıda psikolojik tipin egemenliği ile meydana gelmektedir. Doğrucular, hırslılar, zenginler, ahlak dışı davrananlar ve zorbalılar. Buradan Platon, insanların psikolojik özelliklerine bağlı olarak değişen yapıları ile devletlerin özellikleri arasında benzerlikler kurmaktadır; insanlar nasıl değişirse, devletlerde öyle değişmektedir, birinciler kaç türlü ise ikincilerde o kadardır. Platon'un *İdealar Öğretisi*'de gerçek yaşamda gördüklerimizin birer yanılsamadan ibaret olduğu, onların gerçek bilgisine ulaşabilmek için ise *İdealar*'ı bilmemiz gerektiğinden söz etmektedir. Nesnelere idealdan pay aldıkları ölçüde gerçekliklerini kazanmaktadırlar. Görüldüğü gibi Platon bir İdeal Devlet tipi oluşturmuştur ve ancak bu özellikteki bir toplum ve devlet anlayışı ile toplumdaki karışıklıklar düzelebilecektir. Platon'un bu öğretisinin günümüz sosyolojisinde ki İdeal tip kavramı ile benzerliğini kurmak mümkün görülmektedir; Örneğin Weber'in oluşturduğu bürokrasi örneğinde olduğu gibi, gerçeklikte saf halde aynen bulunmaz, farklı derecelerde benzerlerine rastlanmaktadır, ideal tipler ise gerçeklikte var olan yapıları karşılaştırma imkânı yaratmaktadır.

Platon'dan sonra toplumsal felsefe konusunda düşüncelerin ağırlık noktasının düzen bozukluklarına çare aramak, tepki göstermek olarak şekillendiği görülmektedir. Platon bütün bu düşünceleriyle Siyaset Felsefesi tarihinde devletin doğası ve amacı sorunlarına eğilmiş ve bu sorunlara felsefi açıklamalar getirmiştir.¹⁸⁷

---

¹⁸⁷ Özkan vd, 2011: 33

Günümüzde “Platonik” kelimesi her kullanıldığında, onun insani ilişkilerin bir boyutuna 2400 yıl önce getirdiği tarif tekrar güncellenmektedir. Platon tarihin yetiştirdiği ilk gerçek idealisttir. Metafiziksel çalışmalar onunla birlikte başlamıştır. Felsefenin temel kuramlarını ilk sorgulayan ve üzerlerinde ilk defa açık ve belirgin fikirler ortaya koyan odur. Soyut akıl yürütme yöntemlerini kullanarak politikanın genel prensiplerine varmak üzere çıktığı yolda Platon’u takip ederek politik başarı sağlayan siyasetçiler politika sahnelerinde kim bilir ne kadar daha varlıklarını sürdüreceklidir.

E. POLİSİ KURTARMA ÇABALARI “ARİSTOTELES”

Eski Yunan'ın en büyük düşünürlerinden biri Aristoteles kabul edilmektedir. Ağaoğulları, Aristoteles’i, “*Yunan Dünyasının Platon’dan sonraki en önemli düşünürü*” olarak nitelendirir.¹⁸⁸

Aristoteles, M.Ö. 385’te, Stageira’da doğmuştur. Platon’un öğrencisi ve Büyük İskender’in yetiştiricisidir. Tam yirmi yıl Platon’dan eğitim almıştır. Salt akıl yürütmenin yanında olgulara da önemli ölçüde yer vermiş; gözlem, deney ve araştırmaya dayanan bir yaklaşım benimseyerek bulgularını sistematik bir biçimde derlemiştir.

Aristoteles, her ne kadar gözlem ve deneyden yola çıkan görgücü bir düşünür ise de Platon’un öğrencisi olduğundan, kendisinin tümüyle Platon’un idealizminin etkisinden de kurtaramamıştır. Bu nedenle de felsefesinin her sayfasında Platoncu öğretinin izlerini bulmak mümkündür.¹⁸⁹ İskender’in ölümünden sonra Makedonya taraftarlığı ve ateizm ile suçlandırıldığından Euboi adasında Khalkis’e çekilmiş ve orada 322’de ölmüştür. Aristoteles’in eserleri, hepsi birden, M.Ö. IV üncü yüzyılda insan bilgisinin gerçek ansiklopedisi hüviyetindedir.

---

¹⁸⁸ Ağaoğulları, 1989: 219

¹⁸⁹ Ağaoğulları: 1989:219

1. ARİSTOTELES'İN GENEL FELSEFESİ

Platon'un rasyonalist tutumuna karşılık Aristoteles, evren ve genel gerçekler hakkındaki tüm cevapların yine bu dünyadan bulunabileceğine inanmıştır. Gerçek örnekler, bireysel güzel şeyler ve adil davranışlar evreni oluşturur. Bu nedenle onun bilgi felsefesini ortaya koyarken ifade ettiğimiz gibi Aristoteles'in analizinde başlangıç noktası soyut akıl yürütme değil fakat gözlemlenmiş gerçekliklerdir. Çalıştığı konuya göre bunlar kimi zaman uzuvlarına parçalanmış bir hayvan, kimi zaman adalet hakkındaki bir fikir, kimi zaman da herhangi bir polisin anayasası olabilir.¹⁹⁰ Böylece Aristoteles'in felsefesinin doğal yönü ortaya çıkmaktadır.

Platon'un bilgi teorisi, bilginin varlığını kabul etmekte, bir şeyi bilen bir kişinin bu şeyi kesin olarak bileceği anlamına geleceğini öngörmekteydi. Genel olarak bu durum Aristoteles için de geçerlidir. O da kalıcı şeylerin varlığına inanmakta ve bunların insanoğlu tarafından bilinebileceğini düşünmektedir. Ancak bunun Aristoteles ve Platon arasında mutlak bir uzlaşma olarak görülmemesi gerekir. Keza Platon'dan farklı olarak Aristoteles uygun olmayan materyal/konu üzerine bir kesinlik standardının atfedilmesini olanaksız bulur. Kesinliği kabul etmeyecek konular arasında müzakere ve yargı sayılabilir. Uzlaştıkları noktaya dönüldüğünde ise söylenmesi gereken, Aristoteles'in Platon'u izleyerek kesin olarak bilinebilecek hiçbir gerçek şeyin olmadığı yönündeki şüpheli iddiayı reddettiğidir. Aristoteles için gerçeklik mümkündür. Ancak O, Platon'dan ve onun idea kavramsallaştırmasından gerçekliği yerleştirdiği konum noktasında ayrılır. Platon için bu dünyada duyularımız aracılığıyla algıladıklarımız gerçek olamaz. Çünkü bunlar sürekli bir değişimin konusudur. O, duyularımız aracılığıyla farkında olduğumuz dünyayı "görünen dünya" olarak adlandırmaktadır.

Platon için sürekliliği bir nitelik olarak taşıyan gerçeklik, değişimi içeren bu dünyanın ötesinde başka bir yerde olmalıdır. Aristoteles'e göre, tam da bu nedenle Platon, Formların duyularımızla algıladığımız gölgelerden ayrı bir şekilde var olduğu fikrindedir. Aristoteles, duyularla edinilen deneyimin dünyevi gerçekliğinden daha üstün olan ayrı bir varoluş alanını reddeder.¹⁹¹ Ona göre evrenselin ya da Formların ayrı

---

¹⁹⁰ Nicholson, 1985: 35

¹⁹¹ Portis, 1994:35

bir dünyası olduğu varsayılmamalıdır; yalnızca Formlara başvurarak sürekli değişime konu olan dünyanın açıklanabileceği düşünülmemelidir.¹⁹² Ancak bu Aristoteles'in Formlar düşüncesini tümüyle reddettiği anlamına gelmez. Gerçekten Russell'in belirttiği üzere¹⁹³ Aristoteles kendi varlık teorisinin Platon'un Formlara dair aşkın teorisinden radikal biçimde farklı olduğuna inanıyorsa da, son analizde onun Platon'dan tümüyle koptuğu söylenemez. Tıpkı Platon gibi Aristoteles de dünyanın dinamik, değişken, tümüyle hareket halinde ve akış içinde olduğuna inanmaktadır. Ancak Platon'dan farklı olarak bu yaklaşım kendisini gerçek bir varlığın arayışına yöneltmemiştir ki, Platon'da bu, değişimin olmadığı, duyuyla kavranabilen dünyanın ötesinde ayrı bir alan biçimindedir. Platon'un terminolojisiyle söylendiğinde, Aristoteles görünen dünya ile kavranan dünya şeklinde bir ayrımı reddetmektedir. Platon'da iki farklı dünya biçimindeki bakış Aristoteles'te yerini ikisinin de aynı olduğu fikrine bırakmakta, duyu organları ile algılananın da gerçek olduğu düşüncesine dönüşmektedir.

Aristoteles'in bilgi teorisi açısından takip edilebilecek üç tip bilim vardır ve her biri asıl amaçları uyarınca sınıflandırılabilir. Bu üç tip bilim teorik, pratik ve üretici bilimdir. Teorik bilimlerden Aristoteles'in kastı metafizik, fizik ve matematiktir. Bu türdeki bilimlerin konusu insanın varlığına dışsal olup insanın iradi kontrolünden muaftır; onlar kendi doğalarını takip etmekte olup doğaları da sabittir. Teorik bilimin konusu düzenlilikler sergilemektedir ve evrensel olarak formüle edilebilirler. Diğer yandan pratik ve üretici bilimlerin konusu insanoğluna dairdir. İnsan davranışının ürünleri ile ilgilenmektedir. Pratik bilimler etik ve siyasetten oluşmaktadır. Bu bilimlerin özü eyleme "*Praxis*" dayalı olmalarıdır. Üretici bilimler ise yapım "*Poiesis*" ile ilgili olup, şiir ve diğer güzel sanat türlerini içermektedir.

---

¹⁹² Ross, 1949:158

¹⁹³ Russel, 1959:83

2. SİYASAL DÜŞÜNCELERİ

Tezimiz açısından Aristoteles'in en önemli yapıtları “*Politika*” ve “*Atinalıların Devleti*” adlı kitaplarıdır. Atinalıların Devleti adlı yapıt, günümüze tamam olarak intikal etmemiştir.

Aristoteles, araştırma yöntemleri bakımından hocası Platon'dan ileri gitmiştir. Filozof, 158 devlet teşkilatı (Bunlar arasında belki de barbar hükümetleri de vardı) hakkında ilk defa olarak bilgi toplamış ve bunlar üzerinde karşılaştırmalı analizler yapmıştır. Bu bakımdan, Aristoteles, siyaset biliminin kurucusu sayılmaktadır.

Aristoteles'in büyük siyasal çalışması olarak nitelendirilen diğer yapıtı ise “*Politika*”dır. *Politika* iki eksen üzerine kuruludur. Bu çerçevede Aristoteles'in birbirinden farklı hatta birbirine zıt iki yaklaşım kullandığı söylenebilir: Bir yanda gözlem ve deneyden yola çıkarak gerçek yönetimlerin mekanizmasını, siyaseti ahlaktan soyutlayacak denli bilimsel bir biçimde incelemiş, öte yanda felsefi yaklaşıma ağırlık vererek bir ideal devlet tasarısı çizmiştir.

a. Zoon Politikon

Aristoteles, siyaset sorununun açıklığa kavuşturulabilmesi için, ilk önce bunun temelinde yatan toplumun ele alınması, toplumun doğasının belirlenmesi gerektiği kanısındadır. Ona göre toplum, bireylerden oluşur. Çünkü insan, doğuştan bir “*Zoon Politikon*”dur, yani toplumsal-siyasal bir hayvandır. Bunun ilk anlamı, insanın kendi kendine yeterli olmadığı ve yaşamak için benzerlerine gereksinim duyduğudur.¹⁹⁴

Aristoteles'e göre, toplum dışında varlığını tek başına sürdürebilecek bir insan olamaz; bu ya bir hayvan ya da tanrı olabilir. Bu yönüyle insanın tek başına mutluluğa ulaşması olanaksızdır. İnsanı mutlu kılacak olan aklın eylemi ancak bir topluluk içinde gerçekleştirilebilen bir eylemdir Aristoteles'e göre insanoğlu hayvanlar ve bitkilerle büyüme ve üremeyi; ayrıca yalnız hayvanlarla da duyumu paylaşır. Bunların hiçbiri

---

¹⁹⁴ Ağaoğulları, 1989:238

insanın karakteristik faaliyeti değildir.¹⁹⁵ Doğada sadece insana özgü olan ve onun diğer canlılarla paylaşmadığı şey, akıldır. Akla sahip olma ve yaşamını akla göre yönlendirme insanoğlunun onu diğer canlılardan ayırt edici özelliğidir.

Nikomakhos'a Etik adlı eserinde insanı diğer canlılardan ayıran özellik olarak yalnız onun akıl sahibi olmasını gösteren Aristoteles, daha sonra yazdığı Politika adlı eserinde; "doğa, bütün hayvanlar arasında yalnız ona dil ve anlamlı konuşma yetisini vermiştir" diyerek bu ayrıcalığa konuşma yetisini de katmıştır.¹⁹⁶ Nitekim dile sahip olan insanoğlunun anlamlı konuşabilmesi Aristoteles'in insanoğluna attığı akıl sahibi olma özelliğinden kaynaklanmaktadır. Bundan Aristoteles'in, insanoğlunun sahip olduğu akli sayesinde önce dili yarattığı sonra da onun aracılığıyla diğer insanlarla iletişim kurduğuna inandığını ima ettiğimiz sonucu çıkarılmamalıdır. Dil, insanların karşı karşıya geldiği ilk günden itibaren iletişim kurma ihtiyacından kendiliğinden doğan ve gelişen bir araçtır. Bu çerçevede dil yaratılmaz ama öğrenilir. Aristoteles'e göre insanoğlu da sahip olduğu akıl sayesinde, kurallarını ve kelimelerinin anlamlarını öğrendiği bu dili anlamlı bir şekilde kullanacaktır. Aristoteles, insanoğlunun onu diğer canlılardan farklı kılan bir başka yönünü de, hayvanlar âleminde yaptığı bir gözlemden yola çıkarak ortaya koyar. Buna göre insan, hem topluluk halinde yaşayan arı, karınca gibi ortak yararı gözetmeyen hayvanlar sınıfının, hem de at, inek gibi topluluk halinde yaşayan fakat ortak çıkarı gözetmeyen hayvanlar sınıfının özelliklerine sahip olması niteliğiyle de diğer hayvanlardan farklıdır. Ona göre insan hem ortak çıkarı hem de kişisel çıkarı gözetmeyen bir canlıdır.¹⁹⁷

Tüm bu ayırt edici özellikleri arasında insanoğlunun en üstün niteliği akıl sahibi olmasıdır. Salkever'in de ifade ettiği gibi¹⁹⁸, Aristoteles'e göre insanoğlu akli sayesinde kendisi için en iyinin ne olduğunu algılama ve bu doğrultuda hayatını düzenleme kapasitesine sahiptir. Bu niteliği sayesinde ki insanoğlu, anlamlı bir şekilde konuşabilmekte ve kendi kendine yeter bir hayata ulaşabilmek için toplum halinde yaşamaya geçmektedir.¹⁹⁹ Kendine yeter bir hayata ulaşma doğrultusunda insanoğlunun

---

¹⁹⁵ Ross, 1993: 232

¹⁹⁶ Aristoteles, 1996: 31

¹⁹⁷ a.g.e., 1996: 51

¹⁹⁸ 1981: 488

¹⁹⁹ Aristoteles, 1993: 9-10

kurduğu ilk birlik ailedir. Aristoteles'e göre bu birlik doğa yasası gereği kurulmuştur; çünkü üreme için erkek ve dişinin birliği zorunludur. Nitekim biri olmadan diğeri etkisiz kalır. Bu birliktelik, bilinçli bir seçimin ürünü olmaktan çok doğanın insanlarla birlikte hayvanlarla ve bitkilere de verdiği, kendi benzerini çoğaltma istediğinden kaynaklanmaktadır.²⁰⁰ Nesli sürdürmenin yanı sıra bu ilk birliğin diğer bir amacı da hayatta kalmayı sağlayacak temel üretimin yapılmasıdır.

Aristoteles'e göre eski Yunan'da üretimin büyük bölümünün kendileri aracılığıyla yapıldığı köleler de ailenin bir parçasıdır.²⁰¹ Böylece Russell'in²⁰² da işaret ettiği gibi, Aristoteles'e göre, bir ailede, erkek-kadın ilişkileri, efendi-köle ilişkileri olmak üzere iki temel ilişki mevcuttur. Campbell bu ilişkilere baba-çocuk ilişkilerini de dahil ederek, ilişki sayısını üçe çıkarır.²⁰³ Bu üç ilişkidен kölelerle ve çocuklarla olanında aile reisinin otoritesi mutlaktır. Aristoteles'in ifadesiyle bu ilişki tek kişinin yönetimi anlamına gelen bir "*monarkhia*"dır.²⁰⁴ Bu ilişkide çocukların ve kölelerin aile reisine karşı herhangi bir hak talep etmesi mümkün değildir; çünkü ona göre bunlar aile reisinin doğal parçalarıdır ve bir bireyin kendine haksızlık etmesi mümkün değildir.²⁰⁵ Öte yandan "erkekle dişi arasında, önceki doğadan üstün beriki aşağı ve uyruktur" diye yazan Aristoteles, iş aile içi ilişkilere gelince, "bir insanın karısıyla ilişkilerinde hak söz konusudur; bu da aile hukukudur" diyerek aile reisinin karısı üzerinde mutlak değil fakat göreceli bir üstünlüğü olduğunu kabul etmektedir.²⁰⁶

Soyun sürdürülmesi ve hayatta kalmak için günlük gereksinimlerin üretilmesiyle varlık alanına giren aile, bireylerin birbirine karşı duyduğu sevgi ve paylaşma güdüsüyle de pekişir ve süreklilik kazanır.²⁰⁷ Tıpkı aile gibi doğal yoldan oluşan ikinci birlik köydür. Bu birlik de doğaldır; çünkü oğulların ve torunların evlerinin birleşmesiyle kendiliğinden oluşmuştur. Böyle bir birliğin oluşmasında kan bağına

---

²⁰⁰ a.g.e., s. 8

²⁰¹ Aynı yerde

²⁰² 1984: 304

²⁰³ Campbell, 1985: 60

²⁰⁴ Aristoteles, 1993: 16

²⁰⁵ Aristoteles, 1988:1134b

²⁰⁶ Aristoteles 1993: 13; Aristoteles, 1988:1134b

²⁰⁷ Campbell, 1985: 60

dayalı akrabalığın belirleyici olması nedeniyle de yönetim doğal olarak en yaşlı üyenin elinde olmaktadır.²⁰⁸

Aristoteles'e göre üçüncü ve son birlik, çeşitli köylerin birleşmesiyle oluşan polistir. Bununla, hemen her bakımdan süreç tamamlanmıştır; kendi kendine yeterliliğe erişilmiş ve böylelikle, hayatın kendisini sağlamak için başlamışken, şimdi iyi hayatı sağlayabilecek bir duruma gelinmiştir. Bundan dolayı, içinden çıktığı daha eski topluluklar nasıl doğarsa, polis de öylece yetkinlikle doğal bir topluluk biçimidir. Bu birlik, ötekilerin amacıdır ve bunun doğasının kendisi bir amaçtır; çünkü, biz herhangi bir şeyin yetkinleşme sürecinin tamamlanmış biçimine o şeyin doğası deriz. Bundan başka, amaç ve son ancak en iyi olandır; kendi kendine yeterlik ise, hem amaç hem yetkinliktir.²⁰⁹ Akli sayesinde kendisi için en iyinin ne olduğunu algılama ve bu doğrultuda hayatını düzenleme kapasitesine sahip olan insanoğlu, hiç şüphesiz poliste yaşamayı tercih edecektir. Nitekim "her bilgi ve tercih iyiyi arzular."²¹⁰ Polis ise Aristoteles'in yukarıya aldığımız ifadelerinden de anlaşılacağı gibi, en iyi olandır. Polis kendinden önce gelen aile ve köy birliklerinin kendisine ulaşmak istedikleri şeydir.

b. Polis'in amacı

Aristoteles'e göre yetkinleşme sürecinin zirvesinde olan polisin varlık nedeni, insanoğlunun mutluluğudur, yoksa insanoğlunun polisin bekası için varlığı söz konusu değildir.²¹¹ Doğadan var olan tüm diğer varlıklarda olduğu gibi, polis de bilinçli bir tasarımın sonucu olarak değil, kendiliğinden oluşmuş bir düzendir.²¹² Kendiliğinden doğan böyle bir düzende kişileri bir araya getiren şey, farklı yetenek ve sahipliklerin üzerine inşa edilen karşılıklı çıkarlardır. Bu anlamda Aristoteles hocası Platon'a karşıt olarak bir polisi oluşturan yurttaşların mümkün mertebe farklı yetenek, mülkiyet ve ihtiyaçlara sahip olmasını savunmaktadır. Eğer tüm bireylerin sahip oldukları yetenek ve mülkler eşit olursa, kimse birbirine ihtiyaç duymayacak ve böylece de bir araya

---

²⁰⁸ Aristoteles, 1993: 8-9

²⁰⁹ Aynı yerde

²¹⁰ Aristoteles, 1988:1094a

²¹¹ Yack, 1993: 97

²¹² Portis, 1994: 44

gelme olmayacaktır.²¹³ Yine Politika’da²¹⁴ Aristoteles bir polisi üyelerinin farklılığının yaşattığını şu sözlerle ifade etmektedir: Bir poliste aşırı birliğin kötü bir şey olduğunu şu da göstermektedir: Aile, bireylerden daha çok kendine-yeterdir, devlet de aileden; insanların kurdukları topluluk kendi kendine yeter hale gelince, o zaman bir polis meydana gelmiştir. Daha çok kendine yeterlik, daha az kendine yeterliğe yeğlenmek gerektiği için daha az ölçüde birlik de daha çoğuna yeğlenmek gerekir. Buna göre bir polisi ayakta tutan, ayrı ayrı parçalar arasındaki yetkin dengedir.²¹⁵

Kendiliğinden doğup gelişen polis düzeninin faydalarının sürekli kılınmasında Aristoteles, yurttaşların birbirlerine karşı duyduğu dostluk duygularına büyük önem atfeder. Nitekim “biz, polislerde dostluk duygularının olmasını, onlar için gerçekten nimet sayıyoruz; dostluk, iç kavgaları önleyecek bir güvencedir” demektedir.²¹⁶ Aristoteles’in bir polisi bir arada tutmaya yardım eden bir bağ olarak yorumladığı bu dostluk anlayışı, aile ve bir ölçüde de köyü bir arada tutan yakınlık duygusundan (duygudaşlık) farklıdır. Bir polisin yurttaşları arasında var olan dostluk, karşılıklı yararların olduğu her tür ilişkide ortaya çıkan bir olgudur. Bu anlayışa göre dostluk, bir pazar yerinde alışveriş yapan iki kişinin, yolculuk sırasında arkadaşlık eden bir grubun veya cephede omuz omuza savaşan askerlerin aynı topluluğun üyesi olmaktan, aynı kaderi paylaşıyor olmaktan veya daha genel bir ifadeyle ortak bir çıkara sahip olmaktan dolayı birbirlerine karşı duydukları bir yakınlıktır. Amaçları ve bu amaçlara dönük faaliyetleri paylaşmak, bireyleri birbirlerine karşı özel bir yakınlık ifade etmeye eğilimli kılacaktır. Bu yakınlığın derinliği ve yoğunluğu da paylaşılan amaç ve araçların türüne göre değişecektir. Bu çerçevede Aristoteles’e göre bir polisin ayakta kalabilmesinin bir nedeni de, aynı amaç, faaliyet ve kimlikleri paylaşan bireylerin birbirlerine yardım etmeye doğal olarak eğilimli olmalarıdır.²¹⁷ Aristoteles, üyelerinin ortak amaç ve faaliyetleri paylaşmaktan dolayı, doğal olarak birbirlerine karşı duydukları yakınlık hislerinin tek başına bir polisi bir arada tutmaya yeterli olmayacağını farkındadır. Keza dostluk, bir eğilim olması itibarıyla bir parça da keyfilik içerir. Oysa insan ihtiyaçlarının karşılıklı olarak tatmini arayışıyla kendiliğinden doğmuş bir polisin sadece dostluk

²¹³ Aristoteles, 1988:1133a-b

²¹⁴ Aristoteles, 1993: 32-3

²¹⁵ Aristoteles 1993: 32-3

²¹⁶ a.g.e., 66

²¹⁷ Yack, 1993: 36-7

anlayışıyla ayakta kalabilmesi mümkün değildir. Nitekim en yıkıcı çatışmalar ve anlaşmazlıklar dostlar arasında çıkanlardır.

Bu bağlamda Aristoteles'in bir polisin varlığının sigortası olarak gördüğü şey, "yasa"dır. Ona göre "bir insanın duyguları vardır, yasanın ise yoktur".²¹⁸ Bu sözün ifade ettiği şey, yasanın karşısında bireylerin eşit konumda olacaklarıdır. Yasa, kişiler arası ilişkilerde doğabilecek sorunların çözümünde hiç kimseye toplumdaki konumundan ötürü ayrımcılık yapmayacak, herkese eşit muamele edecektir. Ancak ifade edilmelidir ki, Aristoteles'e göre yasalar yöneticiye polisin yönetiminde kendine kılavuz alacağı genel ilkeleri koyması itibarıyla kimi zaman özel somut sorunların çözülmesinde tatmin edici sonuçlar doğurmayabilir. Böyle durumlarda yasanın harfi harfine uygulanmak yerine somut durumun şartlarına göre yeniden yorumlanması gerekebilir.²¹⁹ Aristoteles'in bu önerisi hukuk felsefesinde "nasafet" olarak adlandırılmakta ve onun hukuk felsefesine yaptığı önemli bir katkı olarak kabul edilmektedir. Adalet ilkeleri genel ve soyut niteliklidir. Genel ve soyut adalet ilkelerinin özel ve somut durumlara rijit bir şekilde uygulanması bazı hallerde telafisi mümkün olmayan zararlara sebep olabilir. Bu nedendir ki, hâkimlerin soyut ve genel adalet kuralını bir davada uygularken, nasafet ilkesini gözden uzak tutmayarak ferden durumunu ağırlaştırmamaya dikkat etmeleri gerekir.²²⁰ Aristoteles bir yandan yasaya bireyler arasındaki anlaşmazlıkları çözme görevini verirken diğer yandan da onu egemenin otoritesini sınırlamakta bir araç olarak kullanır.

c. Anayasal Yönetim

Sabine de Aristoteles'in bu sözlerini onun "Anayasal Yönetim" anlayışına sahip olduğunun delili olarak görmektedir. Sabine'e göre Aristoteles'in anayasal yönetim anlayışının üç ana ögesi vardır: Bu ögelerden ilki, belli bir bireyin veya sınıfın yararına olan hizipçi veya tiranca bir yönetimden farklı olarak kamu yararına bir yönetimin varlığıdır. İkinci öge, gerek yönetimin keyfe bağlı fermanlara göre değil de genel

---

²¹⁸ Aristoteles, 1993: 100

²¹⁹ Aynı yerde

²²⁰ Güriz, 1987: 174-75

düzenlemelere göre yürütülmesi anlamında, gerekse daha az kesin bir belirleme olan yönetimin kurulu düzenin mevcut adet ve geleneklerine karşı çıkmaması anlamında yasalara dayanan bir yönetimdir. Üçüncüsüne göre ise anayasal yönetim, yalnızca kaba kuvvetle desteklenen bir despotluktan farklı olarak, rıza gösteren uyrukların yönetimi demektir.²²¹

Aristoteles, hem bireylerin arasındaki anlaşmazlıkların çözümü hem de egemenin otoritesinin sınırlandırılması amacına hizmet ettiğini düşündüğü yasanın yazılı olmasını savunur; çünkü “yazılı kural dalgalanma eğilimi göstermez.”²²² Ancak Aristoteles’in bu ifadesinden onun sadece yazılı yasaların sözü edilen amaçlara hizmet ettiğini düşündüğü sanılmamalıdır. Keza ona göre yapılmış yazılı yasalardan hem daha temel nitelikli hem de daha bağlayıcı bir başka yasa türü vardır: Ahlak yasaları²²³. Ayrıca o, doğal hukuk ile yasama erki tarafından yapılan pozitif hukuk ayrımına da sahiptir: Medeni hukukun bir türü doğal, bir türü de yasalıdır. Doğal olanı her yerde aynı güce sahiptir ve kanılara göre değişmez; yasal olanda ise başlangıçta şöyle ya da böyle olması fark etmeyen, ama konuktan sonra fark eden hukuktur; örneğin bir kişinin bir lira ile serbest bırakılması veya iki koyun değil bir keçinin kurban edilmesi gibi.²²⁴ Aristoteles’in yasaya verdiği önem şu sözlerinden de anlaşılabilir: “İnsan nasıl tam gelişme durumuna ulaştığı zaman hayvanların en iyisiyse, yasa ve kurallardan ayrılınca da en kötüsü olur.” “Yasa tek tek erdemlere göre yaşamayı buyurur, tek tek kötülükleri de yasaklar.”²²⁵

Aristoteles’in, insanların yetkinleşme sürecinin zirvesinde bulunan poliste yaşamayı, kendine yeter bir hayatı sunması nedeniyle tercih edeceklerini düşündüğü daha önce belirtilmişti. Çünkü ona göre her tercih iyiyi arzular. Aristoteles’in yasa üzerine söylediklerinden de bir bireyin poliste yaşayabilmesinin ancak yasa ve kurallara uymakla mümkün olacağını düşündüğü anlaşılmaktadır. Yasa ise tek tek erdemlere göre yaşamayı buyurur, tek tek kötülükleri yasaklayan şeydir. Aristoteles’in, insanın poliste yaşamayı tercih edeceği ve bu hayatın da erdemlere uygun olan yasalara göre olması

---

²²¹ Sabine, 1969: 90

²²² Aristoteles, 1993: 61

²²³ Aristoteles, 1993: 104

²²⁴ Aristoteles, 1988:1134b

²²⁵ Aristoteles, 1993: 10; Aristoteles, 1988:1130b

gerektiği kabullerinden yola çıkarak varılacak sonuç, insanın temel amacı olan mutluluğa “*Eudamonia*” ulaşmasının ancak poliste erdemlere göre yaşamayı buyuran yasalara uygun bir hayat sürdürmesiyle mümkün olacağı şeklindedir. Nitekim Aristoteles’e göre “mutluluk için önemli olan, erdeme uygun etkinliklerdir, erdeme aykırı etkinlikler ise mutluluğun tersini yaratır.”²²⁶

7. EN İYİ DEVLET VE YÖNETİM BİÇİMLERİ

Aristoteles’in genel olarak erdemlere özel olarak da adalete ilişkin görüşlerini ortaya koyduktan sonra onun siyasete ilişkin, daha özel olarak da siyasal rejimlere ilişkin sınıflamasından bahsedebiliriz. Aristoteles’e göre polis’in en yetkin toplum biçimi olduğunu daha önce belirtmiştik. Aristoteles’e göre bir polis her şeyden önce bir yurttaşlar topluluğudur. Ona göre yurttaş da poliste karar alma süreçlerine katılma hakkı olan kişidir.²²⁷ Aristoteles’e göre rejim de bir poliste kamusal görevlerin, en önemlisi de, diğer tüm görevleri kontrol eden görevin yurttaşlar arasında nasıl dağıldığıyla ilgilidir. Bu çerçevede rejim, diğer tüm makam ve görevleri kontrol gücüne sahip yönetici organ ile eş anlamlıdır. Aristoteles’e göre yönetici organ tek kişi, bir azınlık veya bir çoğunluk tarafından elde tutulabilir. Bir yönetici organın veya rejimin ortak yararı izleyip izlememesine dayalı olarak da bir rejimin iyi ya da yozlaşmış rejim olmasından bahsedilir. Ortak yararı takip eden rejimler iyi rejimlerdir. Bunlar arasında, tek kişinin yönetimi olan monarşi, erdemli bir azınlığın yönetimi olarak aristokrasi ve fakir halk kitleleri ile zengin azınlığın birlikte yönetime ortak olduğu *Politeia* rejimi bulunmaktadır. Öte yandan ortak yarar yerine kişisel çıkarı güden rejimler kötü rejimlerdir. Bunlar arasında tek kişinin yönetimi olan tiranlık, zengin azınlığın yönetimi olarak oligarşi ve fakir halk kitlelerinin oluşturduğu çoğunluğun yönetimi olarak demokrasi yer almaktadır. Aristoteles’e göre bunlardan hangisinin ideal rejim olduğu hususu tartışmalıdır. *Nikomakhos’a Etik* kitabında²²⁸ Aristoteles en iyi rejimin “monarşi” olduğunu ifade eder. Öte yandan, Aristoteles Politika adlı eserinde eğer toplumda erdemi toplumun geri kalanının erdemini açık ara geride bırakmış bir veya

²²⁶ Aristoteles, 1988:1100b

²²⁷ Aristoteles 1993

²²⁸ Aristoteles, 1988: 1160a-b

birkaç kişi varsa, onların yönetimine diğerlerinin ortak olmasının büyük adaletsizlik olacağını belirtir.²²⁹ Buna ilave olarak, Aristoteles mutlak monarşinin barındırdığı güçlükleri tartıştığı Politika'nın 3. Kitap 15. Bölümünde diğer insanları tüm erdemlerde geride bırakacak birisini bulmanın neredeyse imkânsız olduğunu belirtmektedir. Bu nedenle bilge, erdemli bir azınlığın yönetimi demek olan aristokrasinin Aristoteles için ideal rejime karşılık geldiği düşünülebilir. Nitekim Aristoteles, “eğer aristokrasi hepsi iyi olan bir grup insan tarafından yönetim olarak algılanırsa, kentler için aristokrasiyi seçmek krallığa göre daha takdire şayandır” der.²³⁰

En iyi rejimin monarşi mi yoksa aristokrasi mi olduğuna ilişkin böyle bir tartışma olmasına karşılık ikinci en iyi rejimin ne olduğu hususunda Aristoteles nettir. Ona göre ikinci en iyi rejim demokrasi ve oligarşinin karışımından oluşan Polietia adlı karma rejimdir. Bu rejimle Aristoteles, Eski Yunan'ın en büyük hoşgörüsüzlük kaynağı olan demokratlar ve oligarklar arasındaki ideolojik çatışmayı kontrol altına almayı amaçlamıştır. Bu iki sınıf, Politeia adlı rejimde birbirlerini dengeleyip frenleyeceklerdir. Bu rejimde hem demokrasiden hem de oligarşiden özellikler bulunacaktır. Örneğin demokrasilerin bir özelliği olarak fakir halk kitlelerinin siyasal karar alma süreçlerine katılmasının önünde mülkiyet sahibi olma kriteri ya hiç yoktur ya da düşük bir mülkiyet sahibi olma zorunluluğu vardır. Öte yandan oligarşilerde makamlara gelmede seçim mekanizması kullanılır. Zira Eski Yunan dünyasında seçimlerin oligarşik bir metot olduğu düşünülürdü. Bu çerçevede demokratik bir özellik olarak Politeia'da siyasal katılımın önünde ya hiç mülkiyet şartı olmayacak ya da düşük bir mülkiyet yeterli olacaktır. Aynı zamanda Politeia'nın oligarşik bir yönü olarak kimi makamlara gelme seçimler temelinde olacaktır.²³¹

Aristoteles' göre bu rejim sayesinde iki uç olan demokratlar ve oligarklar orta bir noktada buluşacaklardır. Zamanla hali vakti yerinde geniş bir orta sınıfın doğması beklenir. Böyle bir sınıfın varlığı rejime istikrar getirecektir. Bu rejimde demokratlarla oligarkları bir arada tutan şey rejimin yasaları olduğu kadar, Aristoteles'in “siyasal dostluk” dediği kavramdır. Siyasal dostluk, yakın arkadaşlar arasında var olan dostluk

---

²²⁹ Aristoteles, 1997: 1284a

²³⁰ a.g.e., 1286b

²³¹ a.g.e., 1294b

anlayışından farklı olarak yurttaşlar arasında var olan bir dostluk türüdür. Bunun ortak bir kültüre, ortak bir tarihe ve ortak bir kadere sahip olmaktan doğduğu düşünülebilir. Ancak bu bağın derinliği ve kapsayıcılığı hususunda da çok fazla ısrarcı olmamak gerekir. Zira demokratlar ile oligarklar gibi pek de birbirinden haz etmeyen sınıflar arasında mevcut bir bağ söz konusu olduğunda bu bağın çok güçlü bir bağ olmasını beklemek gerçekçi olmaz. Aristoteles'e göre politeia bağlamında siyasal dostluk ortak bir iyi hayat anlayışına sahip olmaktan ziyade, ortaklaşa paylaşılan kamusal meselelere çözüm bulmaya yönelik müzakereye açık olma, kendi dünya görüşünde ısrarcı olmama tutumu olarak düşünülebilir.²³²

İdeal devletin ne olduğunu anlamak için geçmişin en iyi devletlerini ve ideal devlet üzerine ileri sürülen görüşleri incelemek gerekir. Bunlar arasında Platon'un Devletinde en esaslı sorunlar ortaya konmuştur. Platon özel mülkiyet ve aileyi kaldırmak istiyor. Bu yanlıştır. Platon, bütün yurttaşları mutlak surette eşit yapmak istiyorsa da doğada her şey bir değildir. Devlette her şeyin mutlak olarak bir olması iyi değildir. İdeal devleti kurmadan önce bireyler ve devletler için en iyi hayatın ne olduğunu belirtmek lâzımdır. Gerçek mutluluk ve hikmet, dış iyiliklere sahip olmak değil, fazilet sahibi olmakla sağlanır. Dış iyilikler faziletli bir hayat için sadece araç olmalıdır. Devlet için de böyledir. Birçok devletler savaşı devletin amacı yapmak istemiştir. Oysa savaş devletin asıl amacı sayılmaz. Erdem, bir hayat için eylem gerekli olmakla beraber bu yalnız pratik değil aynı zamanda kuramsal bir hayattır.

En iyi devletin nasıl olması gerektiğini anlatırken önce toprak ve nüfustan başlamak gerekir. Toprak, devletin kendine yeterliliğini ve etiğini imkânsız yapmayacak kadar bir genişlikte olmalıdır. Nüfus az olduğu ölçüde devleti yönetmek kolaylaşır. Devletin toprakları yurttaşlarına bol, rahat ve ölçülü bir hayat sağlayacak kadar olmalıdır. Kent, merkezî bir yerde olmalıdır. Denizle bağı olmak ekonomik ve askerî bakımdan iyiye de deniz ticaretinin etik üzerine etkisi kötüdür. Yurttaşlar ise, ne Avrupalılar gibi zekâsız, ne Asyalılar gibi korkak olmalıdırlar. En iyisi, Yunanlılarda olduğu gibi ikisi ortası olmaktır. Devlette tarım, zanaat, ticaret, askerlik, din, siyaset işleri ile ilgilenecek sınıflar olması gerekir. Bunlardan işçiler alışverişle uğraşanlar ve çiftçiler yurttaş sınıfına sokulmamalıdırlar. Devletin toprakları, kamu toprakları ve özel

---

²³² Aristoteles, 1976: 1167a-b

topraklar olarak ikiye ayrılmalıdır. Kentin yerleşim alanı, halkın sağlığı bakımından seçilmeli; kent plânı hem güzellik verecek kadar düzgün, hem de şehrin düşmana karşı korunmasını kolaylaştıracak kadar da karışık olmalıdır. Kentin savunması için surlar ve tahkimler mutlaka gereklidir.

Yurttaşların karakteri devletin güdeceği amaca göre terbiye edilmelidir. Mutluluk en mükemmel erdemin gerçekleştirilmesi demektir. Bu, doğanın, alışkanlıkların ve aklın yardımı ile elde edilir. Yurttaşı bu üç şeye göre terbiye etmelidir. Yurttaş gençliğinde itaate, büyüdüğüde yönetime alışmalıdır. Tamamıyla askeri olan bir terbiyenin birçok kusurlu tarafları vardır. Barışçı erdemler, kafa yüksekliği, ölçülülük, adalet fert ve devlet için en yüksek şeylerdir. Savaş sadece bir araçtır, amaç değildir. Terbiye, insanın gelişimi sırasına uyararak beden terbiyesi ile başlamalı, sonra ihtirasları ve zekâyı terbiye etmelidir. Bedenin sağlıklı olmasını sağlamak için evlenme yaşını, kimin kimle evlenebileceği saptanmalı; ana babanın beden durumunu kayıt altına almalı; yavrular için beden eğitimi sağlamalıdır. Terbiye işine bakanlar çocukların ahlak terbiyesine önem vermeli; çocukların düşüp kalkacağı insanlarla işiteceği masal ve hikâyeleri kontrol etmelidir. Beş yaşından yedi yaşına kadar olan devre çocuğun fikir terbiyesine hazırlık olmalıdır. Terbiye devlet kontrolü altında ve bütün yurttaşlar için aynı olmalıdır.

Görüldüğü gibi, Aristoteles bu fikirleriyle hocası Platon'dan ciddi biçimde ayrılmaktadır. Filozof şu fikirleriyle Platon'u eleştirmektedir: “Platon bütün yurttaşları mutlak surette eşit yapmak istiyorsa da doğada her şey bir değildir. Devlette her şeyin mutlak olarak bir olması iyi değildir. Platon devlette tam eşitliği gerçekleştirmek için ileri sürdüğü araçlarda da yanılıyor. Mülkiyetin kaldırılması devlette birlik değil, parçalama meydana getirir. Karıların ve çocukların ortak oluşu doğal sevgiyi yıkar, özel mülkiyet başkalarını ihtiyaçtan kurtarmak için geniş bir zihniyetle kullanılırsa, Platon'un mülkiyeti kaldırmakla gerçekleşmesini umduğu amaç gerçekleşebilir. Özel mülkiyet insanları daha mutlu ve daha cömert yapar. Devletin birliği bütün yurttaşların bir örnek oluşu ile sağlanmaz. Platon'un görüşünün uygulama yeteneği yoktur. Yasalar'da daha pratik olabilecek bir devlet biçimini anlatıyor. Bu eserde mülkiyetin, karı ve çocukların ortak olmasından vazgeçmekle beraber, başlıca düşünceleri devam ediyor. Fakat, devletin dış ilişkilerini incelemeyi, özel mülkiyete bir sınıf çizmeyi unutuyor. Nüfusun

fazla artışını önlemeyi, hükmedenle hükmedilene ayırmayı ihmal ediyor. Kısacası, Platon'un teklif ettiği devlet biçimi mükemmel (en iyi) değildir.”

Aristoteles, yaşadığı devirdeki devletler üzerinde karşılaştırmalı incelemelerini Sparta, Kartaca ve Girit devletleri bakımından şöyle belirtmektedir: “Spartalılar şeflerini iyi yönetemiyorlar. Kadınları da nüfuzlu ve eğlenceye düşkündür. Mülkiyet sistemleri bütün serveti birkaç elde toplamıştır. Bunun için yurttaş sayısı azalmaktadır. Spartalıların devlet kurumlarında çok eleştirilecek taraflar vardır. Spartalılar ve Sparta devleti yalnız savaşa yarar. Fakat savaş zamanlarında bile maliyelerinin eksikliğinden zarar görürler. Girit de yönetim biçimi bakımından Sparta'ya benzerse de daha ilkeldir. Girit yönetimi dar bir oligarşidir. Girit'in düşman saldırısına uzak olması sayesinde yıkılmaktan kurtulabilmiştir. Kartacalıların yönetim biçimi iyidir. Sparta'nın yönetim biçimi ile kıyaslanabilir. Bazı demokratik tarafları olan bir oligarşidir. Zenginliğe önem verir. Bu yönetim biçiminde bütün makamlar alınır, satılır. Bir kişi elinde birçok görevleri birden toplayabilir. Bunlar kötü taraflarıdır. Halkın huzursuzluğu nüfus göçleri yoluyla hafifletilmiştir. Yasa koyucular arasında Solon en iyisidir. Olabildiği kadar muhafazakâr ve ölçülü bir demokrattır.”

Aristotelese göre, sadece bir kentte oturmak yurttaşlık için yeterli değildir. Özel haklar da bir kimseyi yurttaş yapmaz. “Yurttaş, genel olarak siyasî yetkisi olan, mahkeme ve halk meclisinde yeri olan bir kimsedir.” Filozof, bu tarifi de yeterli bulmamaktadır. Ayrıca, çeşitli tarifleri eleştirmekte “İyi yurttaş devletine iyi hizmet eden kimsedir” demektedir. Aristoteles'e göre, bu devlet kötü bile olsa bu böyledir. “Yasa ile yönetilen bir devlette yurttaş hem yönetmesini, hem itaat etmesini bilen kimsedir. İyi insan ise yönetmeye herkesten ehil olan kimsedir. Yasayla yönetilen bir devlette yurttaş emirlere itaat ederek nasıl yönetileceğini öğrenir. Böyle bir devlette yurttaşlık bir ahlâk eğitimidir. Kolu ile çalışanlar ve işçiler böyle bir devlette yurttaş olamazlar”. Devletin iki amacı vardır: İnsanların toplumsal içgüdülerini gidermek, insanları iyi bir hayata kavuşturmak. Yönetmek isteyen her şeyden önce yönetilenlerin iyiliğini sağlamaktır. Yönetim biçimleri bunu gerçekleştirip gerçekleştirilmemelerine göre iyi veya kötüdür.

Aristoteles'e göre yönetim biçimleri anayasa biçimlerine bağlıdır. Bir anayasa ise bir devletteki egemenliğin düzenlenmesidir. Aristoteles de Platon gibi doğru ve bozuk yönetim biçimlerinden söz eder. Devletin nedeni insanların ortak çıkarı, toplumun genel çıkarı için insanların bir araya gelmesi olduğundan, yalnızca toplumun ortak çıkarına ulaşmayı amaç edinen yönetimler doğru yönetim biçimleri olacaktır. Aristoteles'e göre altı yönetim biçimi vardır. Bunlardan üçü doğru üçü de bozuk yönetim biçimleridir. Bozuk yönetim biçimleri doğru yönetim biçimlerinin bozulmasıyla ortaya çıkarlar. Buna göre bir kişinin egemen olarak başta bulunduğu yönetim biçimlerinde monarşi doğru, tiranlık yanlış yönetim biçimidir. Birkaç kişinin egemen olarak başta bulunduğu yönetim biçimlerinde aristokrasi doğru, oligarşi yanlış yönetim biçimidir. Herkesin egemen olduğu yönetim biçiminde ise anayasal düzen ya da yasal yönetim "*Politeia*" doğru, demokrasi yanlış yönetim biçimidir. Buna göre krallık (monarşi), aristokrasi ve anayasal yönetim hedefi toplumun ortak iyiliği olan yönetim biçimleridir. Bunlara karşılık gelen bozuk yönetimler ise bu yönetim biçimlerinin bozulmasıyla ortaya çıkarlar. Monarşinin bozulmasıyla tiranlık, aristokrasinin bozulmasıyla oligarşi, anayasal yönetimin bozulmasıyla demokrasi ortaya çıkar. Bu bozuk yönetim biçimleri doğru yönetim biçimlerinin aksine ortak yararı gözetmezler. Tiranlık devletin zorbaca yönetildiği monarşi biçimidir. Oligarşide yönetimi elinde bulduran grup erdemli insanlardan değil de zenginlerden oluşur. Demokrasi ise yönetimin halk çoğunluğunun elinde olmasıdır. Aristoteles'e göre ideal ya da en iyi devlet biçimleri her ne kadar monarşi ya da aristokrasi olsa da uygulamada en iyi yönetim biçimi anayasal düzen (politeia) olacaktır. Anayasal düzen ideal olarak en iyi yönetim olmasa da gerçekleşme olanağı daha yüksek olan bir yönetim biçimidir. Aristoteles bu yönetimlerin iyi ya da kötü olmasını belirleyen şeyin adalet tanımından hareketle yapılacağını da belirtir. Farklı yönetim biçimlerinin farklı adalet tanımları vardır.

Devletin amacı ne yurttaşlarına mutlak eşitlik sağlamak ne de zenginliktir. Ahlaki bir amaç olmadan devletin gerçek amacından söz edilemez. Eğer devlet iyi olan için var olan bir şeye yönetimin ve egemenliğin ne özgürlere ne soylulara ne de zenginlere verilmesi gerekir. Bunun yerine iyi olana verilmesi gerekir. Aristoteles bu altı anayasa biçimine karşılık gelen altı yönetim biçimini belirledikten sonra bu yönetim biçimlerini de ayrıntılı olarak tartışarak daha alt türlere ayırır. Bu yönetim biçimleri

içinde monarşinin bozulmuş biçimi olan tiranlığın en kötü yönetim biçimi olduğunu, aristokrasinin bozuk biçimi olan oligarşinin tiranlıktan daha az kötü bir biçim olduğunu, yine bozuk bir yönetim biçimi olmakla birlikte demokrasinin en az kötü yönetim biçimi olduğunu söyler. Aristoteles anayasaların kaç çeşit olduğunu belirledikten sonra hangi anayasanın en iyi uygulanabilir anayasa olduğunu, hangi yönetim biçiminin hangi toplum biçimine uygun düştüğünü, bu yönetim biçimlerinin nasıl düzenlenmesi gerektiğini ve anayasaların nasıl ortadan kaldırılıp değiştirilebileceğini ele alır. Aristoteles'e göre yönetim değişiklikleri çeşitli biçimlerde olabilir. Sadece bir anayasa değişikliğiyle de yönetim değişebilir ya da devrim yapanlar anayasayı değiştirmeden sadece iktidarı ele geçirebilirler. Ayrıca bir devrim bir oligarşiyi ya da demokrasiyi daha fazla ya da daha az oligarşi ya da demokrasi de yapabilir. Ama önemli olan Aristoteles için devrimin nedenleridir. Devrimin nedeni insanların ortaya koydukları tek yönlü ve saptırılmış adalet anlayışıdır. Aristoteles bu belirlemeleri hep kendi zamanında var olan devlet ve yönetim biçimlerinden hareketle yapmıştır. Aristoteles ideal anayasayı belirlemenin, seçilmeye en uygun yaşamın ne olduğuna bağlı olduğunu söyler. Bu yüzden en iyi yaşamın ne olduğu sorusu önemlidir. Eğer erdem tek insan için önemliyse tek tek insanların bir araya gelmesinden oluşmuş olan devlet için de önemlidir.

Devletin görevi insanın erdeme olan doğal yatkınlığına eğitimle geliştirmektir. Aristoteles mutlu ve iyi yönetilen bir kentin ne çeşit insanlardan oluşması gerektiği konusunda, bir kentin iyi olmasının, aynı anayasayı paylaşan yurttaşların iyi olmasına dayandığını söyler. Bu durumda eğitim sadece toplumu oluşturan bireylerin iyi olmasını sağlamakla kalmaz, aynı zamanda bütün bir toplumun da iyi olmasını sağlar. Çünkü bir insanın erdemli olması üç nedenden ötürü olabilir: Doğa, alışkanlık ve eğitim. Eğitimin amacı da iyi ve mutlu yaşamdır. Bu da erdeme uygun etkinlikle gelecektir.²³³ Aristoteles, bu sınıflandırmaları ve çeşitli yönetim biçimleri hakkındaki görüşlerini bildirdikten sonra “Çoğunluk mu, azınlık mı daha iyi yönetebilir” sorusuna şu yanıtı vermektedir: “En yüksek görevlerin çoğunluğa verilmesi doğru değildir. Bununla beraber, tartışma ve yargılamada çoğunluğun üstün bir tarafı vardır. Bundan başka devlette çoğunluğun azınlıktan fazla payı vardır. Yönetim ister çoğunlukta olsun, ister azınlıkta olsun sorun yasanın her şeyin üstünde olmasıdır. Hiçbir sınıf tek başına bütün

---

²³³ Özkan vd, 2011: 27

sınıflara hükmetmemelidir. Devlet, servet, soyluluk, ahlâk ve erdem bakımından birbirine yakın veya eşit sayılabilecek insanlardan oluşmalıdır. İdeal devlette erdem yönünden üstün biri varsa hükümdar yapılabilir.²³⁴

8. Aristoteles'in İdeolojisi

Aristoteles de hocası Platon gibi analizlerini daha çok Eski Yunan Sitesini göz önünde bulundurarak yapmıştır. Ancak, devlet anlayışı bakımından hocası ile arasında derin farklar vardır. Platon, zamanın gereklerine göre ideal bir devlet aramış, Aristoteles ise, mevcut olanın kanunlarını bulup tespit etmeğe çalışmıştır.

Filozof, Politika adlı yapıtında bazı bakımlardan bugün için dahi mükemmel bir siyaset teorisi kurmuştur. Aristoteles kurduğu devlet teorisinde devlet ile politika kavramları arasındaki bağılılığı sistemli bir şekilde belirtmiştir. Sisteminde, politik vasfi devletle veya devlet tebaası olması yönüyle yurttaşla ilgili her şeyi içerisine almaktadır.²³⁵ Aslında Aristoteles, insanı sosyal ve politik hayvan “*Zoon Politikon*” olarak nitelendirmektedir.²³⁶ Bu düşünceleri, O'nun devleti insan doğasının bir eseri olarak görmesine neden olmuştur.

Aristoteles, adalet kavramı üzerinde de durmuştur. O'nun adalet teorisine göre değişim ve etkileşimde eşitlik olmalıdır. Genel haklarda eşitlik olmalıdır. Bunlardan ilk unsur, hukuka, ikincisi siyasete etkide bulunur. Fakat Aristoteles, hukukî düşüncesinde hileyi reddederken siyasi düşüncesinde esarete rıza göstermekle bu bakımdan bir eşitlik fikrinin karşısında bulunmaktadır. Aslında, Eski Yunan'ın üç büyük filozofu hukuk ile ahlâkı birbirine karışık bir halde düşünüp yorumlamıştır. Bunlar arasında Aristo adaletin “esaslı unsuru olarak eşitliği” daha açık olarak ortaya koymuştur. Aristoteles de Atina'da az daha Sokrates'in akıbetine uğrayacaktı; fakat o kendi deyişle Atinalılara “Felsefeye karşı ikinci bir suç işleme imkânını vermemek” için kentten kaçmıştır. Filozofun altmış iki yıllık hayatı Yunan devletleri tarihinin en sıkıntılı devresine rastlar. Atina'ya ikinci gelişinden biraz sonra Makedonyalılarla yapılan savaş kaybedilmiş,

---

²³⁴ Aristo, 1996

²³⁵ Abadan, 1952: 126

²³⁶ Aristoteles, 2002: 130

330'da Yunan bağımsızlığı kalmamış, Aristoteles'in ölümünden birkaç ay önce, 325 de İskender ölmüştür. Sparta'nın yıkılması da filozofun yaşadığı yıllar içinde olmuştur. Bu büyük olaylar Aristoteles'in eserlerinde belirtilmediği halde siyasi görüşlerinin üzerine etki eden başlıca olaylar olduğuna şüphe edilemez. Filozof, Politika'da sık sık devletlerin bozuluşundan bahseder ve kitabının önemli bir bölümü bozulmuş hükümet rejimlerinin nasıl ıslah edilebileceğine dair düşüncelerle doludur. "Politika" devlet adamları, kanun kurucular için bir el kitabı gibidir. Aristoteles'in Yunan dünyasının siyasi durumu hakkında yaptığı araştırmalar bu devletlerin hemen hepsinin dar sınıf menfaatleri uğruna sürekli mücadeleler içinde çalkalandığını gösteriyordu. Aristoteles'in vardığı sonuçlar devlet teşkilatının temelini aristokratik idealizme, en iyinin, faziletçe en üstünün, özel çıkarlara düşmeden bütünün iyiliği uğruna çalışanın egemenliğine dayandırmanın yollarını araştırmak olmuştur. Bu araştırmalarda Aristoteles'in hareket noktası Platon'un devlet teorisidir.

Aristoteles'e göre, devlet ailelerden meydana gelmiştir. Bunun için önce aileyi incelemek gerekir. Aile ilişkileri içinde önce kölenin durumu gelir. Köle canlı bir mülk parçasıdır. Üretimden ziyade iş içindir. Kölelik doğada köklüdür. Doğanın her alanında yöneten ile yönetilen arasında ilişki vardır. Bir doğadan köle olanlar var; bir de doğadan köle olmayanlar vardır. Bazı düşünürler, köleliği doğaya aykırı buluyorlarsa da yanılmaktadırlar. Çünkü doğadan köle olanlar bir efendiye köle olmaktan fayda görürler. Köleleri yönetme sanatı hür insanları yönetme sanatından ayrıdır. Efendi olan bir kimse bu sanatı kendiliğinden öğrenir. Mülkiyet ve onu elde etme tarzlarına gelince, mülkiyet aile için zorunlu bir dayanaktır. Fakat sırf zengin olma amacı ile servet biriktirmek doğru değildir, bu doğaya aykırıdır. Zengin olma amacı ile kazanma paranın icadı ile çıkmıştır. Para, eşyanın değişimi ile birikir. Bazı insanlar doğaya uyan kazanma ile doğaya uymayan kazanmayı aynı şey sayarlar. Oysa bunlar hem amaç ve hem konu bakımından ayrı şeylerdir. Birincisi yalnız doğanın ve hayvanların verdiklerini elde etmeyi güttüğü halde, ikincisi paraya para doğurtmakla servet yıkmağı güder ki, bu kötü bir şeydir. Ev idaresinde nihayet karı-koca, baba-çocuk ilişkileri gelir. Ev idaresinde insanlar eşyadan önemlidir, ancak köle bundan farklıdır. Çünkü köleler ancak aşağı bir erdeme erişebilirler. Sokrates'in birçok erdem çeşitleri olduğu görüşü yanlıştır.

Aristoteles'in bu görüşleri geniş ölçüde “sosyolojik” temellere dayanmaktadır. Bu yöntemle yapılan incelemeler sonucunda örneğin “Devlet” kavramının gerçek anlamı ve tarifi ortaya çıkmaktadır: “Her devlet bir nevi cemaattir, her cemaat ise bir hayır için kurulur. Çünkü insanlar daima hayır saydıkları şeyi elde etmeğe çalışırlar. O halde, her cemaat bir hayır elde etmeğe çalışıyorsa cemaatlerin en yükseği olan ve bütün cemaatleri içine alan devlet yanı siyasî cemaat, hem de bütün diğer cemaatlerden daha çok ölçüde en yüksek hayra ulaşmaya çalışır” der. Buradaki “Cemaat” (Halk) Helen ırkı değildir. Bu bakımdan, kendisinden öncekilerden farklı olarak Aristoteles, “Cemaat” (Halk) mefhumunu geliştirmek suretiyle bu mefhumun içine sitede yaşayanları da içine alacak şekilde kullanmıştır. Aristoteles, “Politika”daki siyaset felsefesiyle “Devlet örgütünün temelini aristokratik idealizme, en iyinin, faziletçe en üstünün şahsi menfaatlere düşmeden erdem olarak en üstünün, bütünün iyiliği için çalışanın egemenliğine dayandırmak” istemiştir. Aristoteles'in devlet anlayışının en önemli özelliklerinden biri, “kölelik” müessesesini doğanın eseri sayması ve “faydalı” görmesidir. Politika’da “... Bazı kimseler doğadan hür, bazı kimseler köledir ve bunlar için kölelik hem faydalı, hem doğrudur” der.

Ekonomi ile ilgili sorunlara da değinmiştir. Aristoteles, kanunlara büyük bir önem atfetmekle hocası Platon'unun hayatının son yıllarındaki görüşlerini daha da geliştirmiştir. Bu konuda, Filozof, bazı tavsiyelerde dahi bulunmaktadır: “Kanunları değiştirmekle elde edilecek fayda, itaatsizliğe alışmaktan doğacak tehlikeye değmez”. Kelime anlamı olarak *Respublica*, en geleneksel ve özel anlamıyla “Site Yönetimi”ni karşılar. *Respublica* sözcüğünün asıl karşılığı, site yönetiminin Yunancası olan ve genel olarak “siyasal yönetim” anlamına da gelen *Politeia*’dır. “Anayasa”, “yönetim türü”, “yönetim şekli” gibi karşılıklar ile de ifade edilmekte olan *Politeia*, Aristoteles tarafından ise, “bir polis için işleyişinin, soylularının düzeni” şeklinde karşılanmaktadır. Aristoteles'in anormal rejimler olarak sıraladığı zorbalık, oligarşi ve demokrasi karşısında; normal rejimler olan krallık, aristokrasi ve *politeia* vardır. Aristoteles, *politeia*’yı, “bütün topluluğun iyiliği için yurttaşların hepsinin uyguladığı yönetim” diye nitelemektedir. Aslında, bahsedilen bu yönetim tipinin, *Respublica*’nın modern

anlamıyla uzaktan yakından ilgisi yoktur; çünkü hem Platon, hem de Aristoteles, bir taraftan köleliği benimserken, öte yandan da kadın haklarını kabul etmezler.²³⁷

Aristoteles, sınıfları katı bir hiyerarşik düzen içine sokarak toplumun büyük çoğunluğunu mülkiyete, silahlara, siyasal iktidara, erdeme, bilgeliğe, her şeye sahip olan bir elitin mutluluğunun araçları durumuna indirgemıştır. Filozof, daha da ileri giderek devlet yurttaş ilişkilerini de eşitliksizçi bir plan temeline oturtarak, bireyi polisin boyunduruğu altına koymuştur. Buna neden ise bireyden önce gelen polis yetkin bir biçim almadıkça, yurttaşların mutlak erdemli olmaları, yani gerçek mutluluğa ulaşmaları imkânsızdır. Bu modelde bireyler polise mutlak olarak bağımlıdır. Kendi faydaları için polise bağımlı olmak ve onun her buyruğuna uymak zorundadırlar. Bu anlayışta, birey polisin kendine sağlayacağına inandığı erdem uğruna, özgürlüğünden vazgeçmekte ve devletin saptadığı düşünce, davranış ve değer kalıplarını kabullenip yaşamını da onun iyiliğine adamaktadır.

Bu yaklaşımın temel amacı, bireyin benliğini minimize ederek, polisi yüceltmek, polisin hızla yitirmekte olduğu özgünlüğünü ve gücünü geri vermek ve yurttaş için polisin dışında bir başka kurtuluş yolunun bulunmadığı inancını yeniden canlandırmaktır. Ancak burada anakronik bir ironi vardır. Aristoteles'in düşünceleriyle polisi kurtarmak veya ömrünü uzatma yönündeki gayretlerin sonuç vermesi imkânsızdır. Çünkü hasta yatağındaki polis gitgide büyüyen dış tehlikelerden dolayı ortadan kalkmaya mahkûmdur. Ağaoğulları'nın deyimiyle "Ona (Polise) son darbeyi vuracak olan III. Alexandros'un kılıcı öğretmenin (Sokrates'in) kaleminden daha güçlüydü."²³⁸

F. ESKİ YUNAN'DA SON SİYASAL DÜŞÜNÜŞLER

Eski Yunan'da i. Ö. III. yüzyılın hiçbir düşünürü veya yazarı Platon ile Aristoteles kadar etkili olmamıştır. Esasen, bu iki büyük düşünürden sonra Yunan

---

²³⁷ Akal, 1998: 317

²³⁸ Ağaoğulları, 1989: 266

polislerinin çöküşü başlamıştır, özellikle M.Ö. III. yüzyılda bu çöküş belirtileri daha açık bir hal almıştır.

Yunan ordularının, Makedonyalılara yenilmelerinin ardından polisler bağımsızlığını yitirmiştir. Bunun ardından, Yunan dünyası, Helenistik Çağ olarak adlandırılan ve kültürel alanda oldukça önemli bir değişimin yaşandığı yeni bir dönemin içine girmiştir. Bu dönemde, Polisten daha geniş alana yayılmış olan ve bireyi umursamayan, yeni bir toplumsal yapı içinde yaşamak zorunda kalan insanlar, kurtuluş için, kendisini ayrı, bağımsız bir değer olarak algılanmasını sağlayan bireyciliğe, öte yanda diğer insanlarla ortak bir doğaya sahip olduğunu gösteren evrensel insanlık düşüncesine ve bunun uzantısı olan *Kozmopolitizme* yöneldi. Aristoteles'ten sonra başlıca iki okul kurmuştur. Bunlardan biri *Stoacıların*, diğeri ise *Epiküryenler'in* okuludur.

1. Stoacılar

Stoacılık, insanın bağımsızlığı, yetkinliğini amaçlayan bir ahlak öğretisidir. Stoa Okulunun esasını Kyinik'ler denilen ve başlıca temsilcisi Antistenes olan başka bir okul teşkil eder. Antistenes'in ardılları arasında meşhur Diogenes vardır.

Kyiniklere göre, erdem, tek amaçtır ve mütevazılıktan itidalden, azla yetinmekten ibarettir. Erdem kanunlarına bağlanmalı ve mevcut kanunlara itibar etmemelidir. Böylece “hakim” hiçbir yerin yabancısı değildir, kozmopolit yani dünya yurttaşdır. Bu fikirleriyle Kyinikler, hâkim olan bütün kanun ve örflerle alay etmişler, Devlet karşısında menfi bir tavır takınmışlar, “Doğa hali” denilen ilkel hale dönmek eğilimini göstermek suretiyle de Devletle aralarındaki bağları çözmeyi amaç edinmişlerdir.

Başlıca Stoacı Zenon'dur. Stoa okulunun temsilcisi olan Zenon'un bütün yazıları kaybolmuştur. Bu filozof, Finike'den gelme bir tüccar ailesindedir. Bir deniz kazasında servetinin kaybolması okumaya karşı duyduğu isteği takip etmesine sebep olmuştur. Sırasıyla Kyinik Krates'in Megara Okulundan, Stilop'un, Akademisi'nden Ksenokrates ve Polomon'un öğrencisi oldu, sonra kendisi Atina'da felsefe okuttu. İntiharın meşru

olduğuna inanmış bulunduğu için M.Ö. 260 yıllarına doğru hayatına son verdi. Zenon'a göre “İnsan, kaderini hiçbir zaman değiştiremez”.

Platon, nasıl kendi sitesinin birliğini temin etmek için aile ve mülkiyet kurumlarının ortadan kaldırılmasını istemişse, Stoacılar daha da ileri giderek dünya devleti kurmak hayali ile mevcut devletlerin ortadan kaldırılması gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Stoacılara göre “Özgürlük” hiçbir baskı ile yok edemez. Bu yüzden “Özgür insan” ile “Esir insan” arasında hiçbir fark yoktur. Bir toplumun esasları bütün insanlar arasında hüküm süren doğal kanunlarla düzenlenmiştir. şu halde devletin üstünde bütün insanların oluşturduğu bir bütün vardır. İnsanlar için tek gerçek, tek yasa, tek devlet ve tek Tanrı söz konusudur. Bütün insanlar bu yüzden birbirine akrabadır. Kendilerini bir çeşit dünya yurttaşı sayan bu filozoflarda yurtseverlik diye bir duygu yoktur, hiçbir topluma bağlanmak istememişlerdir. Bu düşünceler çeşitli insanlar tarafından benimsenmiştir. Benimseyenler arasında Epictetus gibi bir kölenin ve Marcus Aurelius gibi bir İmparatorun bulunması bu fikirlerin etki sahasını göstermektedir.

Stoacılık, bireyin mutluluğunu toplumsal yaşamın içine yerleştirerek, bireycilik ve evrenselciliği uzlaştırmaya çalışır. Tek dünya devleti “*Kosmopolis*” ve dünya yurttaşlığı düşünceleri, Roma İmparatorluğu'nun hâkim ideolojisini besleyen temel kaynak olmuştur.

2. Epikourosçular

Bir diğer okul olan Epikourosçular ise bireyci ahlak öğretisini uç boyutlara kadar götürüp bireyi toplumdaki soyutlamaya varmıştır. Kyreneli Aristippos tarafından kurulan Kyrene veya Hedonist okulun gelişmiş şeklinden ibaret olan Epikouros'un okulu, Stoacılara karşı cephe almıştır. Okulun kurucusu olan Epikouros 341 yılında Sisam'da doğmuştur. Annesinin boş inançlara dayanan ibadetlerini görerek ve Demokritos'u okuyarak tanrılar ve ölümden sonraki hayat korkusunun insanların mutluluğuna engel olduğuna ve insanları mutlu etmek işinin felsefeye düştüğüne inanmıştır. Bu filozof, “Bilimi hayatın hizmetçisi olarak görmüş ve ancak pratik için teoriye ilgi göstermiştir. M.Ö. 306 da Atina'da okulunu kurmuştur.

Epikouros'un okulu siyasi toplumun kökünü sözleşmeye dayandırmıştır. Bu filozoflara göre idare edenlerin yetkileri ilkel bir sözleşmeden çıkmaktadır. Epikürcüler, polis düşüncesi ile mücadele etmişler, daha geniş bir ahlâk ve siyaset kavramını savunmuşlardır. Epikürcülerin ileri sürdükleri sözleşme idare edenlerin yetkilerini sınırlayan, idare edilenlere birtakım haklar sağlayan bir sözleşmedir. «Böyle bir yönetim olmazsa, insanları birbirinden korumak imkânsızlaşır.» Görülüyor ki, bu düşünce bugünkü toplum anlayışının çekirdeği sayılabilir.

Epikouros, insanlarda doğal toplumsallaşma vasfının varlığını kabul etmemiştir. Kendisine göre insanlar başlangıçta ortak çıkar kavramını anlayacak düzeyde değillerdir. Herkesin menfaatini araması durumu, insanları mücadeleye sürüklemiştir. Bu mücadele halinden kurtulabilmek için insanların birbirleriyle anlaşarak Devlet'i meydana getirmişlerdir. Bu haliyle devlet bireyler arasında meydana gelen örtülü bir anlaşmanın eseridir. Epikürosçuluk, kısa sürede geniş bir coğrafyaya yayılmıştır. Çünkü bu düşünce akımı zamana uygundu ve arayış içinde olan bireylere ahlaksal bir dayanak, bir davranış ilkesi sunmaktaydı. İnsanlar arasında, soy, servet, ırk, sınıf, ulus, cinsiyet gibi farklar gözetmediğinden dolayı herkese açıktı. Epiküros öğretisi, bireyi toplumsal siyasal yaşamdan kopararak, içine döndürmeye mutlu kılmaya yöneliktir. Bütün toplumu, insanlığı esenliğe, huzura, mutluluğa kavuşturmak gibi bir kaygısı yoktur.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

İnsanoğlunun 50 bin yıla yaklaşan geçmişinde devlet olgusunun ortaya çıkışı insanlık tarihi ile kıyaslandığında “yeni” bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Arkeolojik verilere göre tarihte ilk kez M.Ö. 3000’li yıllarda, dört bölgede devlet aygıtı belirmeye başlamış, devletin yeryüzünün diğer bölgelerine yayılması ise M.Ö. 1000’li yıllara değin sürmüştür.

Tarih boyunca kentler, kültür ve medeniyetlerin doğduğu, geliştiği ve yayıldığı yerler olmuştur. Medeniyetlerin çoğu zaman kentlerde ortaya çıktığı ve kentlerin çökmesi ile birlikte medeniyetlerin de çöktüğü görülmektedir. Dicle ve Fırat nehirlerinin suladığı ovalarda M.Ö. 4000-3000 yılları arasında 15-20 köy tipi yerleşme biriminin, popülasyonu artıp ekonomik ve toplumsal yapıları karmaşıklaşarak köyden kasabaya, kasabadan kente doğru geliştiğini kaydeder. Kentlere dönüşen köylerin, fetihçi egemen sınıfın yerleştiği ve çok geçmeden köy sunaklarının tapınağa dönüştüğü yerler olduğunu kaydeden Şenel, egemen sınıfın, o köy ile civar köylerin çiftçilerini sulama projelerinde de çalıştırdığını, büyük sulama tarımının mahsulü olan bol miktardaki toplumsal artının da bir merkezde topladığını belirterek şunları söyler: “Köyden kente dönüşen, nüfusunun büyük bir bölümü tarım dışı etkinliklerde çalışan bu merkez, çevresindeki köylerin tarımsal ürünleri olmadan varlığını sürdüremeyecek duruma gelmişti. Bu bütünleşme sonucunda, toplumsal artı üreten yapısı, bu artığı denetimine alan egemen sınıfı, düzeni içte sürdürüp geliştirecek, dışa karşı koruyup olanak bulursa genişletecek ordusu, ekonomik toplumsal işleri yönetecek kadrosuyla ‘devlet’ ortaya çıktı. Neolitik köy birimlerinin yerini kent devletleri aldı.

Devlet düzeninin öteki örgütlü toplulukların düzeninden farkı, toplum içindeki bütün öteki düzenleri de bağlaması ve hükümetle temsil edilen, üstün bir merkezî otoritenin eliyle işleyen, gerektiğinde jandarma ve polis gücüyle maddi zora başvurarak gerçekleştirilen hukuksal bir düzene dayanmasıdır. Devlet olgusunu ortaya çıkaran temel faktör insanların toplu halde yaşamalarıdır. Birlikte yaşamak insanlar arasında karşılıklı etkileşimi ve bu etkileşim sürecinde pek çok değer üretilip belli biçimlerde bölüştürülmesini zorunlu hale getirmektedir. Her toplum öncelikle kendini korumak, mevcudiyetini sürdürmek, ortak meselelerini çözmek, kamusal hizmetleri görmek, ortak

değerler üretmek ve bunların paylaşımını gerçekleştirmek amacıyla özel bir örgütlenmeye ihtiyaç duymaktadır. Her toplum ister geleneksel veya modern, isterse ilkel veya gelişmiş bir toplum olsun bu ihtiyaçlar için bir devlet ve yönetim örgütü geliştirmek zorunda olmuştur. Kişileri etkileyerek onlara istediğini yaptırma, onları denetleme, kontrol altında bulundurma ve onları verilen emirlere itaate zorlama ile ilişkili olan bütün yeteneklere, ilişkilere ve tekniklere ise genel anlamda “iktidar” denilmektedir. Bu tanımdan hareketle iktidarın iki yüzünün olduğunu söyleyebilir. Birinci boyutu ile iktidar bir kuvvete dayanır ve bu yönü ile de iktidar, üstündür ve emir verebilme yeteneğine sahiptir. İktidarın ikinci boyutunu ise verilen emre itaat (verilen emrin onaylanması ya da verilen emre rıza gösterilmesi) oluşturur. Yani, iktidar ilişkisinde bir tarafta üstün olan ve emir veren; öte yanda ise verilen emre itaat eden bulunmaktadır. Dolayısıyla iktidar ilişkisi açıktır ki, “eşitsiz” bir yapı ortaya çıkarmakta ve de betimlemektedir. Zaman içerisinde toplumlar geliştikçe ve genişledikçe düzenin kuralları şekillenmeye ve yayılmaya başlamış, bunları uygulayacak kurumlar oluşmuştur. Neticede devlet düzenine gelinmiştir. Devletin ortaya çıkışı, yönetim olgusunun ve bir düzen içerisinden ileri gelmektedir. Zira insan toplumsal sosyal bir varlıktır. Başkalarıyla birlikte yaşamaya ve onlarla mal, hizmet, bilgi ve benzeri konularda karşılıklı ilişkiler içinde olmaya muhtaçtır. İnsanlar arasındaki iktisadi, idari, siyasi ve sosyal ilişkiler; sosyal, idari ve siyasi düzeni meydana getirmektedir ki bu düzenin merkezinde şüphesiz Devlet yer almaktadır.

İlk çağlarda devlet, “Belli bir sınır içinde yaşayan vatandaşların hepsini” ifade eden bir kavramdı. Eski Yunanda, devleti “Polis”, Roma’da “*Civitas*” veya “*Respublica*”, bir kenti, bir beldeyi belirleyen tabirlerdi. Devlet (state) sözcüğü, Latince olan “*Stare*” (ayakta duruş) kelimesinin “*Status*”a dönüşmesiyle oluşmuştur. Stato sözcüğünü ilk kullanan Machiavelli’dir.²³⁹ “Status” ise kelime olarak; “durum”, “vaziyet”, “hal”, “var olma şekli” anlamına gelmekte ve bu yönüyle de “statüko” kelimesini çağrıştırmaktadır. Devlet, dilimizde, kelime olarak; “talih”, “saadet”, “nimet”, “servet” ve “makam” gibi sözcükler ile açıklanmaktadır.

İngilizcede ise, devlet; “konum”, “hal”, “vaziyet”, “var olma biçimi”, “çok sınırlı, endişeli ve heyecanlı olma durumu” ve “bir ülkenin yönetim kurumu” olarak

---

²³⁹ Akal, 1998: 38

ifade edilmektedir. Devlet'in ülke, insan topluluğu, iktidar hukuki ve siyasal düzen üzerine oturmuş bir kurum olduğu söyleyebilir. Bu unsurlar birleştirildiğinde ortaya Devlet tanımı çıkacaktır. Devlet, belli bir ülke üzerinde yerleşmiş, zorlayıcı yetkiye sahip bir üstün iktidar tarafından yönetilen insan topluluğunun meydana getirdiği siyasal bir kuruluştur. Bu en büyük siyasal kuruluş, bireyler arasındaki ilişkileri düzenler ve bu ilişkilerin saptanmış kurallara uygun olarak yürütmesini sağlar. Aynı zamanda Devlet, anlaşmazlıkları çözümler, kamusal mal ve hizmet üretir, bu yönleriyle en üst egemen meşru gücü temsil eder.

M.Ö. 8. yüzyılda başlayıp M.S. 5. yüzyılda sona eren devrede eski Yunan ve Roma kültürlerini içine alan felsefeye antik çağ veya klasik çağ adı verilir. İlkçağ felsefesi deyimi, Yunan ve Roma kültürüyle birlikte, bütün bu kültürleri de kapsar. Yunan felsefesi deyiminden, felsefenin kaynağı olan antik çağ felsefesi anlaşılır. Antik çağ Yunan felsefesi, klasik sıralamaya göre M.Ö. 600 yıllarında ilk düşünür sayılan Thales'le başlar ve İ.S. 529 yılında politeist Yeni Platonculuğun son sığınağı olan Atina okulunun Roma İmparatoru Justinianus'un buyruğuyla kapatılmasıyla son bulur. Eski Yunan'da devlet ile ilgili en önemli görüşler, Sokrates (M.Ö. 469 - 399) Platon (M.Ö. 427 - 347) ile Aristoteles (M.Ö. 385 - 322) tarafından ileri sürülmüştür. Bunlardan özellikle Sokrates Platon üzerinde, Platon ise Aristoteles üzerinde önemli etkiler yapmıştır. Devlet ile ilgili görüşler, Platon ve Aristoteles'ten sonra da devam etmişse de (Epikuroscu Okul, Stoa Okulu) bu düşünceler hiçbiri bu üç filozofun devlet teorileri ile kıyaslanamaz. Ancak, ortaya çıkan bu okullar önemli siyasî olayları hazırlamaları bakımından ayrı bir değer taşımaktadır. Doğa felsefesi düşünürleri arasında başta gelenler Thales, Anaksimandros, Anaksimenes ve Herakleitos sıralanabilir. Thales (M.Ö. 6. yüzyıl) evrenin ana maddesinin "su" olduğunu öne sürdü. Thales felsefesinde önem taşıyan husus, "neyin var olduğu", "neyin gerçek olduğu" ya da "neyin gerçekten var olduğu" sorusu üzerinde düşünmüş olmasından kaynaklanır. Doğada var olan şeylerin tahdidi bir listesini yapmaya değil, nenelerin varlığa dönüşmeleri ve sonra da yok olup gitmeleri olgusunu irdelemeye çabalamıştır. Anaksimandros "*Aperion*" (sınırsız) dediği şey olduğunu öne sürdü. Anaksimenes "hava"dır, Herakleitos "ateştir" diyerek doğa olaylarını fizik olaylarıyla açıklamaya çalışmışlardır. M.Ö. 6. Yüzyılda, Güney İtalya'da Yunan'da göç edenlerin kurduğu polislerde İyonya filozoflarının doğacı-maddeci görüşlerini yadsıyan, içinde idealist nitelikler barındıran felsefeler

geliştirilmiştir. Pythagoras'a (M.Ö. 580-500) göre evrenin “*Kosmos*” ana maddesi sayılardır. Pythagorascılara göre evren bir sayılar uyumudur “*Harmonia*”. Somut varlıklar olarak tasarlanan sayılar, dünyadaki her nesnenin, her düşüncenin aslıdır, ilkeleridir. Pythagoras evrenin temel ilkesi olarak belirlediği sayı kavramından yola çıkarak, tanrı ve adalet gibi kavramları da sayılarla açıklamaya çalışır.

Güney İtalya'nın Elea polisinde ortaya çıkan Elea Okulu ise, İyonya felsefesinin karşıt kutbunda yer alır. Sonradan Platon'u da derinden etkileyecek olan Parmenides'in bilgi kuramında değişim ve devinimin yadsınması, dolayısıyla oluş dünyasının reddi Parmenides'in en başta gelen ilkelerindedir. Demokritos, devleti bir amaç değil, fakat bir araç olarak benimseyen, bit başka deyişle onu insanların iyiliği için ve insanlar tarafından yapay olarak oluşturulan bir kurum olarak görmektedir. Sofistlere göre, devlet gücünün güçsüze zorla kabul ettirdiği düzenin adıdır. Eğer insanın haksızlık etmeye her zaman gücü yetseydi, "haksızlığa uğramayı ortadan kaldırmak için kimseyle anlaşmaya yanaşmazdı.

Felsefe tarihinde değerler, ilk defa filozof Sokrates tarafından ele alınmıştır. Sokrates'in yaşadığı dönemde Eski Atina'da filozoflar ve sofistler olmak üzere iki tip aydın vardı. Başlangıçta Sokrates de sofistler arasında bulunuyordu, fakat zamanla onlardan ayrılmıştır. Sofistler dinsel esasta temellendirilmiş ahlaksal değerlere karşı çıkmışlardır. Sofistlerden Protagoras, “insan her şeyin ölçüsüdür” diyerek değerlerin insandan insana değişerek göreceli olduğunu söylemişti. Buna karşılık Sokrates bütün insanlık için geçerli olabilecek ortak evrensel değerlerin olması gerektiğini savundu. Sokrates'e göre Atina toplumunda olmayan tek şey erdemdi. Erdem, iyiyi kötüden ayırt edebilme yeteneği, neyin iyi neyin kötü, neyin doğru neyin yanlış olduğunu bilmektir. Bu durumda erdem bir bilgi türüydü. Bilgi olduğuna göre öğretilbilir bir şeydi. Filozoflarda bu erdem vardı ve bu nedenle yöneticilerin filozoflardan olması gerektiğini söylerdi. Demokrasi yönetiminden dolayı yönetici seçimle veya kura yönetimi ile makamına gelirken, gemilere kaptan alırken kura veya seçimle değil en usta olan göreve getiriliyordu. Sokrates bu duruma tepki gösterir. Ona göre Aristokratlar içindeki bilge kişiler yönetimde yer almalıydı. Sokrates'in çevresinde bulunmuş, tartışmalarını dinlemiş, bir anlamda “Öğrencileri” olan düşünürler, filozofun ölümünden sonra, kendi okullarını kurmuştur. Kynizm, Küçük Sokratesçi bir okuldur. Fıçı içinde yaşayan

Sinoplu Diogenes (M.Ö. 412 - 323), Kynik düşünürlerin en ünlüsüdür. Kyrene Okulu'nun kurucusu Aristippostur (M.Ö. 435 - 355). Kuzey Afrika'daki Kyrene polisinden olan Sokrates'in öğrencisi Aristippos'a göre her davranışın nedeni, mutlu olmak isteğidir.

Platon, Sokrates'in polise ilişkin düşüncelerini benimsemiş ve bunları kendi görüşleri doğrultusunda yorumlayıp sistematize ederek siyasal elitizmi doruk noktasına ulaştırmıştır. Tarih boyunca çeşitli Devlet tipleri Platon'un Devleti ile kıyaslanmıştır. Platon'un eserlerinin bir önemi de gerçekleri olduğu gibi ortaya koymasındadır. Platon'a göre devlet, tek tek kişilerin kendine yetmemesi ve ekonomik gereksinmelerin bireyin öteki insanlarla bağlaması nedeniyle kurulur. 'Devlet'te önce bekçiler anlatılır. Bunlar yönetenler (koruyucu) ve yardımcıları (askerler, savaşçılar) olarak ikiye ayrılır. Üçüncü sınıf ise halk yığını ve el sanatçılarıdır. Sokrates, Atina demokrasisini, demokratik açıdan eleştirmişti ama Platon, Sokrates'in idamının ardından büyük bir şok yaşamış ve fakat Sokrates'ten farklı sonuçlara ulaşmıştı. Sokrates'in ölümü Platon için oligarşik olsun demokratik olsun yönetim biçimlerinin çoğunda bulunan ve yok edilmesi mümkün olmayan siyasal bir kötülük bulunduğunun somut bir işaret olmuştur. Platon, demokratik teorinin tersine, ortalama insan doğası hakkında daha kötümserdir. Zira Platon'un siyasal teorisi, artan bir kötümserlik yönünde gelişme göstermiştir. Platon, insanları şekillendirmek ve eğitmek için kullanılabilecek oldukça detaylı bir şekilde tanımlanan siyasal kurumlarda reform umudunu koruduğu halde, insan doğası ve insanın potansiyelini değerlendirmede ciddi bir düşüş vardır. Mevcut siyasal kurumlara inancı az olduğu halde Platon, uygun bir şekilde işleyen bir devlette yeniden canlandırılması mümkün olan bu kurumlara bel bağlar.

Atina'nın sürekli çalkantılar geçirdiği bir dönemde yaşayan Platon, Atina'nın yaşadığı problemlerin temel olarak onun yönetimi biçim olan demokrasiden kaynaklandığını düşündüğü için ideal devleti resmettiği eserine *Respublica* (Türkçe'ye Devlet olarak çevrilen ama tam karşılığı Cumhuriyet olan) adını vermiş ve deyim yerindeyse demokrasi problemine çare olarak demokrasiden uzaklaşmayı ve onun tam zıddı olarak düşündüğü "Cumhuriyet"i önermiştir. Devlet kitabında önerilen yönetim biçimi aristokratik monarşidir. Bu monarşinin başı ise filozof kral olmalıdır. Yasalar kitabında ise önerilen yönetim biçimi monarşi ve demokrasi karışımı bir yönetimdir.

Platon, devlet ve kanunlarda, tanrıların ellerini çekmesinden bu yana bir türlü düzene girmeyen polisi filozofa yeniden kurdurmuştur.

Aristoteles, siyaset sorununun açıklığı kavuşturulabilmesi için, ilk önce bunun temelinde yatan toplumun ele alınması, toplumun doğasının belirlenmesi gerektiği kanısındadır. Ona göre toplum, bireylerden oluşur. Çünkü insan, doğuştan bir “*Zoon Politikon*”dur, yani toplumsal-siyasal bir hayvandır. Aristoteles’e göre yetkinleşme sürecinin zirvesinde olan polisin varlık nedeni, insanoğlunun mutluluğudur, yoksa insanoğlunun polisin bekası için varlığı söz konusu değildir. Doğadan var olan tüm diğer varlıklarda olduğu gibi, polis de bilinçli bir tasarımın sonucu olarak değil, kendiliğinden oluşmuş bir düzendir.. Kendiliğinden doğan böyle bir düzende kişileri bir araya getiren şey, farklı yetenek ve sahipliklerin üzerine inşa edilen karşılıklı çıkarlardır. Bu anlamda Aristoteles hocası Platon’a karşıt olarak bir polisi oluşturan yurttaşların mümkün mertebe farklı yetenek, mülkiyet ve ihtiyaçlara sahip olmasını savunmaktadır. Aristoteles’in anayasal yönetim anlayışının üç ana ögesi vardır: Bu öğelerden ilki, belli bir bireyin veya sınıfın yararına olan hizipçi veya tiranca bir yönetimden farklı olarak kamu yararına bir yönetimin varlığıdır. İkinci öge, gerek yönetimin keyfe bağlı fermanlara göre değil de genel düzenlemelere göre yürütülmesi anlamında, gerekse daha az kesin bir belirleme olan yönetimin kurulu düzenin mevcut adet ve geleneklerine karşı çıkmaması anlamında yasalara dayanan bir yönetimdir. Üçüncüsüne göre ise anayasal yönetim, yalnızca kaba kuvvetle desteklenen bir despotluktan farklı olarak, rıza gösteren uyrukların yönetimi demektir. Aristoteles, hem bireylerin arasındaki anlaşmazlıkların çözümü hem de egemenin otoritesinin sınırlandırılması amacına hizmet ettiğini düşündüğü yasanın yazılı olmasını savunur; çünkü “yazılı kural dalgalanma eğilimi göstermez.

İdeal devletin ne olduğunu anlamak için geçmişin en iyi devletlerini ve ideal devlet üzerine ileri sürülen görüşleri incelemek gerekir. Bunlar arasında Platon'un Devletinde en esaslı sorunlar ortaya konmuştur. Platon özel mülkiyet ve aileyi kaldırmak istiyor. Bu yanlıştır. Platon, bütün yurttaşları mutlak surette eşit yapmak istiyorsa da doğada her şey bir değildir. Devlette her şeyin mutlak olarak bir olması iyi değildir. İdeal devleti kurmazdan önce bireyler ve devletler için en iyi hayatın ne olduğunu belirtmek lâzımdır. Gerçek mutluluk ve hikmet, dış iyiliklere sahip olmak

değil, fazilet sahibi olmakla sağlanır. Dış iyilikler faziletli bir hayat için sadece araç olmalıdır. Devlet için de böyledir. Birçok devletler savaşı devletin amacı yapmak istemiştir. Oysa savaş devletin asıl amacı sayılmaz. Erdem, bir hayat için eylem gerekli olmakla beraber bu yalnız pratik değil aynı zamanda kuramsal bir hayattır. Aristoteles bu fikirleriyle hocası Platon'dan ciddi biçimde ayrılmaktadır. Filozof şu fikirleriyle Platon'u eleştirmektedir: "Platon bütün yurttaşları mutlak surette eşit yapmak istiyorsa da doğada her şey bir değildir. Devlette her şeyin mutlak olarak bir olması iyi değildir. Platon devlette tam eşitliği gerçekleştirmek için ileri sürdüğü araçlarda da yanılıyor. Mülkiyetin kaldırılması devlette birlik değil, parçalama meydana getirir. Karıların ve çocukların ortak oluşu doğal sevgiyi yıkar, özel mülkiyet başkalarını ihtiyaçtan kurtarmak için geniş bir zihniyetle kullanılırsa, Platon'un mülkiyeti kaldırmakla gerçekleşmesini umduğu amaç gerçekleşebilir. Özel mülkiyet insanları daha mutlu ve daha cömert yapar. Devletin birliği bütün yurttaşların bir örnek oluşu ile sağlanmaz. Platon'un görüşünün uygulama yeteneği yoktur. Yasalar'da daha pratik olabilecek bir devlet biçimini anlatıyor.

Eski Yunan'da İ. Ö. III. yüzyılın hiçbir düşünürü veya yazarı Platon ile Aristoteles kadar etkili olmamıştır. Esasen, bu iki büyük düşünürden sonra Yunan polislerinin çöküşü başlamıştır, özellikle M.Ö. III. yüzyılda bu çöküş belirtileri daha açık bir hal almıştır. Stoacılık, insanın bağımsızlığı, yetkinliğini amaçlayan bir ahlak öğretisidir. Stoa Okulunun esasını Kyinik'ler denilen ve başlıca temsilcisi Antistenes olan başka bir okul teşkil eder. Kyiniklere göre, erdem, tek amaçtır ve mütevazılıktan itidalden, azla yetinmekten ibarettir. Bir diğer okul olan Epikuroşçular ise bireyci ahlak öğretisini uç boyutlara kadar götürüp bireyi toplumdan soyutlamaya varmıştır.

Son söz olarak; ideal insan ve ideal devlet üzerine düşünceler çağlar boyu bilim adamları, filozoflar, sanatçılar, edebiyatçılar, politikacılar tarafından tartışılmıştır. Bütün bu tartışmalar insanlığı ve ait oldukları toplumların daha mutlu yaşamasına yönelik adımlardır. Bu adımlarda bizim de katkımızın olması en büyük mutluluğumuzdur.

KAYNAKÇA

Abadan, Y. (1952). **Amme Hukuku ve Devlet Nazariyeleri**, Ankara: A.Ü. SBF Yayınları.

Ağaoğulları, M. A. (1989). **Eski Yunan'da Siyaset Felsefesi**, Ankara: Teori Yayınları.

G. Ağaoğulları, M. A. (1994). **Kent Devletinden İmparatorluğa**, Ankara: İmge Yayınları.

Ağaoğulları, M. A. (1998), **İmparatorluktan Tanrı Devletine** (Levent Köker ile birlikte), Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

H. Ağaoğulları, M. A. (2009). **Kent Devletinden İmparatorluğa**, Ankara: İmge Yayınevi.

Akad, M. ve Dinçkol B. 5. (2004). **Genel Kamu Hukuku**, İstanbul: Der Yayınları.

Akal, C. B. (1991). **Yasa ve Kılıç**, İstanbul: Afa Yayınları.

Akal, C. B. (1998). **İktidarın Üç Yüzü**, Ankara: Dost Kitabevi.

Aksal, S. M. (1948). **Umumi Hukuk Tarihi**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.

Aktan, C. C. (1999). **Ahlaki Yeniden Yapılanma Toplam Ahlaka Doğru:3 Siyasal Ahlak**, İstanbul: Arı Düşünce ve Toplumsal Gelişim Derneği Yayını.

Alexiou, S. (1991). **Minos Uygarlığı**, (Çev. Elif Tül Tulunay), İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Alsan, N. (1963). **Eflatun**, İstanbul: Varlık Yayınları.

Altunay, A. (2002). **Felsefe**, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını.

Altunay, E. (2011).“Minos Uygarlığı”, At <http://www.hermetics.org/minos.html> 22.09.2011.

Angeles, P. A. (1981). **A Dictionary of Philosophy**, New York: Barnes & Noble Books.

Arblaster, A. (1999). **Demokrasi**, Ankara: Doruk Yayınları.

Aydın, M. (1993). **Çağdaş Eğitim Denetimi**, Ankara: Pegem Yayınları.

Aristotles (1976). **Ethics**, (Translated By J.A.K. Thomson), London: Penguin Books.

Aristoteles (1988). **Nikomakhos'a Etik**, (Çev. Saffet Babür), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.

Aristoteles. (1990). **Oluş ve Bozuluş Üzerine**, İstanbul: Ara Yayıncılık .

Aristoteles. (1993). **Politika**, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Aristoteles. (1996). **Politika**, (Çev: Mete Tunçay), İstanbul: Remzi Kitabevi.

Aristotles (1997). **Politics**, (Translated With an Introduction by Peter L. Phillips Simpson), Chapel Hill, The University Of North Carolina Press

Aristoteles. (2000). **Retorik**, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları

Arsal, S. M. (1948). **Umumi Hukuk Tarihi**, Ankara: Ankara Hukuk Fakültesi Yayınları.

İ. Arsel, İ. (1975). **Teokratik Devlet Anlayışından Demokratik Devlet Anlayışına**, Ankara: A.Ü. Hukuk Fakültesi Yayınları.

Arslan, A. (1994). **İlkçağ Felsefe Tarihi**, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Ateş, T. (1994). **Demokrasi**, Ankara: Ümit Yayınları.

Aybay, R. (1982). **Yurttaşlık (Vatandaşlık) Hukuku**, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.

Aydın, U. (1983). **Uygarlık Tarihi**, Eskişehir: Aöf Yayını.

Aydın, A. (2004). **Düşünce Tarihi ve İnsan Doğası**, İstanbul: Gendaş Kültür Yayınları.

- Aytaç, K. (1980). **Avrupa Eğitim Tarihi**, Ankara: A.Ü.D.T.C.F Yayını.
- Bağçe, E. (2013). “Antik Yunan Kent Devletinde Demokrasi Deneyimi ve Yerel Yönetimler”, At <http://www.siyasaliletisim.org/dr-bahadr-kaleaas/doc-dr-emre-bace/348-antik-yunan-kent-devletinde-demokrasi-deneyimi-ve-yerel-yoenetimler.html>.
- Balot, B. K. (2006). **Greek Political Thought**, Oxford: Blackwell Publishing.
- Bayraklı, B. (2000). **Fârâbî’de Devlet Felsefesi**, İstanbul: Kent Yayınları.
- Beetham, D.- Kevin, B. (1998). **Demokrasinin Temelleri**, (Çev. Vahit Bıçak), Ankara: Liberte Yayınları.
- Benevolo, L. (1995). “Eskiçağ Dünyasında Kentin Ortaya Çıkışı”, **Avrupa Tarihinde Kentler**, İstanbul: Afa Yayınları.
- Benhabib, S. (1999). **Demokrasi ve Farklılık**, (Çev. Zeynep Gürata-Cem Gürsel), İstanbul: Dünya Yerel Yönetim ve Demokrasi Akademisi Yayınları.
- Berktaş, H. (1983). **Kabilelerden Feodalizme**, İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Bilik, E. (1950). “Sofistler”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 7, Sayı 1-4, Ankara, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/245/2189.pdf>
- Birsin, M. (1994). **Maverdi’nin Devlet Anlayışı**, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara: A. Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bolay, S. H. (2006). **Felsefî Doktrinler Ve Terimler Sözlüğü**, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Braudel, F. (1990). **Akdeniz: Mekan Ve Tarih**, (Çev. Necati Erkurt), İstanbul: Metis Yayınları.
- Bumin, K. (1998). **Demokrasi Arayışında Kent**, İstanbul: İz Yayıncılık.
- Campbell, T. (1985). **Seven Theories Of Society**. Oxford: Clarendon Press.

Capelle, W. (2006). **Sokrates'ten Önce Felsefe** (Çev. Oğuz Özügül), İstanbul: Pencere Yayınları.

Cevizci, A. (2007). **Felsefe Sözlüğü**, Bursa: Sentez Yayınları.

Coleman, D.M ve Cenlely, W. (2003). **Blackwell'in Siyasal Düşünce Ansiklopedisi**, (Çev. Nevzat Kıraç), Ankara: Ümit Yayınları.

Copleston, F. (1998). **Felsefe Tarihi, Platon**, (Çev. Aziz Yardımlı), İstanbul: İdea Yayınları.

Cornford, F. M. (2000). **Plato and Parmenides**, London: Routledge and Kegan Paul Ltd.

Çam, E. (1977). **Siyaset Bilimine Giriş**, İstanbul: Güray Matbaacılık.

Dağaslanı, T. (2007). **Demokrasi**, Ankara: İlkadım Dergisi.

Dahl, R. (1993). **Demokrasi ve Eleştirileri**, (Çev. Levent Köker), Ankara: Yetkin Yayınevi.

Dayındarlı, K. (1994). **Milli-Milletlerarası Kamu Düzeni ve Tahkime Etkileri**, Ankara: Adalet Matbaacılık.

Derbil, S. (1944). "Polis Kavramı", *A.Ü. Hukuk Fakültesi Mecmuası*, Cilt: 1 Sayı: 4, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/220/1834.pdf>

Diri, M. (1999). **Türkiye Cumhuriyeti Anayasası**, Ankara: Yöntem Yayıncılık.

Dursun, D. (2002), **Siyaset Bilimi**, İstanbul: Beta Yayınları.

Duverger, M. (1986). **Siyasal Rejimler**, (Çev: Teoman Tunçdoğan), İstanbul: Sosyal Yay.1. Basım.

Ebenstein,W. (1996). **Siyasi Felsefenin Büyük Düşünürleri**, (Çev: İsmet Özel), İstanbul: Şule Yayınları.

- Erdemli, A. (2000). “**Profanlaşan Dünyamızda Demokrasi**”, Felsefelogos S. 11, İstanbul: Kolektif Yayınları.
- Erdoğan, M. (2008). “Cumhuriyet 1923- 1998 Dönemi Değerlendirmesi – Siyasal Değerlendirme”, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt. 5, Sayı. 10, Hatay.
- Eroğul, C. (1990). **Devlet Nedir?**, Ankara: İmge Kitapevi.
- Eryılmaz, B. (1995). **Kamu Yönetimi**, İzmir, Akademi Kitapevi.
- Farrar, C. (1992). “Ancient Greek Political Theory As A Response To Democracy”, **Democracy, The Unfinished Journey**, 508 Bc To Ad 1993, (Edited By John Dunn), New York: Oxford University Press.
- Gordon, C. (1982). **Tarihte Neler Oldu**, İstanbul: Alan Yayınları.
- Gökberk, M. (1996). **Felsefe Tarihi**, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Gökberk, M. (1999). **Felsefe Tarihi**, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Gönenç, L. (2007). “Siyasal İktidar Kavramı Bağlamında Anayasa Çalışmaları, Anayasa Çalışmaları İçin Bir Kavramsal Çerçeve Önerisi”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 56, S.1.
- Göze, A. (1993). **Siyasal Düşünceler ve Yönetimler**, İstanbul: Beta Yayınları.
- Göze, A. (2000). **Siyasal Düşünceler ve Yönetimler**, İstanbul: Beta Basım Yayım.
- Güriz, A. (1987). **Hukuk Felsefesi**, Ankara: AÜ Hukuk Fakültesi Yayınları.
- Güzel, C. (2003). “Platon’un Bilgi Görüşü”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara, C. 20, S. 2.
- Hacıkulaoğlu, H. (1991). **Platon’un Devlet Kuramı**, İstanbul: Ara Yay., 1. Bsm.
- Hançerlioğlu, O. (1995). **Düşünce Tarihi**, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Hansen, M. (1993). The Polis As A Citizen-State In The Ancient Grek City-State, http://www.stanford.edu/group/dispersed_author/docs/polisaristotlerawls.pdf

Hansen ve Herman, M. (2006). Polis: An Introduction To The Ancient Greek City-State, Oxford: Oxford University Press.

Hasırcı, M. S. (2008). “Devlet, Siyaset, Ahlak”, *Yerel Siyaset Dergisi*, Kasım, 82-91.

Henri, D. (1973). **Ekonomik Doktrinler Tarihi I**, S. 16, Ankara: Sosyal Yayınları.

Herodotos. (1991). **Herodot Tarihi**, (Çev: Müntekim Ökmen), İstanbul: Remzi Kitabevi.

Hermetics. (2011). Hypatia: Son Yeni Platoncu, (Çev. Kemal Menemencioğlu), at <http://www.hermetics.org/hypatia.html>

Honohan, I. (2002). **Civic Respublicanism**, London: Routledge.

İsbir, E. G. (1986), **Kentleşme ve Meseleleri**, Ankara: Ocak Yayınları.

Kapani, M. (1981). **Politika Bilimine Giriş**, Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.

Karakaya, N. ve Yavuz N. (2000). **Yurttaşlık Bilgisi**, Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.

Kavruk, H. (2002). **Anakente Bakış, Türkiye’de Anakent Belediyeciliği ve Kent Hizmetlerinin Yönetimi**, Ankara: Hizmet-İş Yayınları.

Keleş R. (2002). **Kentleşme Politikası**, Ankara: İmge Kitabevi.

Kılıçbay, M. A. (1993). **Kentler ve Kentler**, Ankara: Gece Yayınları.

Klosko, G. (2003). **Jacobins And Utopians, The Political Theory Of Fundamental Moral Reform**, Notre Dame: University Of Notre Dame Press.

Klosko, G. (2006). **The Development Of Plato’s Political Theory**, New York: Oxford University Press.

- Kocaoluk F. (1998). **Mehmet Şükrü İlköğretim Okulu Programı**, İstanbul: Milsan Yayınları, Cilt 2.
- Köseihal, N. Ş. (2001). **Platon**, İstanbul: Sosyal Yayınları.
- Ksenophon. (1997). **Sokrates'ten Anılar**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını.
- Kubalı, H. N. (1971). **Anayasa Hukuku Dersleri**, İstanbul. İ.Ü. Hukuk Fakültesi Yayınları.
- Landels, J. G. (1998). **Eski Yunan Ve Roma'da Mühendislik**, (Çev: Barış Bıçakçı), Ankara: Tübitak Yayınları.
- Liddel, P. (2009). **A Companion To Greek And Roman Political Thought**, West Sussex: Blackwell Publishing.
- Liebeschuetz, W. (1999). "Antik Kentin Sonu" **Geç Antik Çağda Kent**, (Edit. John Rich), (Çev. Suna ve Ertuğrul Güven), İstanbul: Homer Kitabevi.
- Machpherson, C. B. (1984). **Demokrasinin Gerçek Dünyası**, Ankara: Birey ve Toplum Yayınları.
- Mansel, A. M. (1984). **Ege ve Yunan Tarihi**, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları (4. baskı).
- Mayo, H. B. (1964). **Demokratik Teoriye Giriş**, (Çev: Emre Kongar), Ankara: Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları.
- Mazı, F. (2008). "Antik Çağda Düşüncenin Kentsel Mekâna Yansıması" *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 10, Hatay 33-48.
- Mcneill, W. (2001). **Dünya Tarihi**, (Çev. Alâeddin Şenel), Ankara: İmge Yayınevi.
- Menemencioğlu, K. (2011). "Hypatia: Son Yeni Platoncu", at <http://www.hermetics.org/hypatia.html>.
- Morris, I. (2000). "Kent ve Devlet Olarak Erken Polis", **Antik Dünyada Kırsal ve Kent**, (Edit. John Rich, Çev. Lale Özgenel), İstanbul: Homer Kitapevi.

Mosca, G. (1945). “Eski Yunanistan'da Siyasî Müessesese ve Doktrinler”, (Çev. Mukbil Özyörük), Ankara: *A.Ü. Hukuk Fakültesi Mecmuası*, s. 235-256. Cilt: 2 Sayı: 4, At <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/234/2065.Pdf>

Mosca, G. (1968). **Siyasi Doktrinler Tarihi**, (Çev. Samih Tiryakioğlu), İstanbul: Varlık Yayınları.

Nicholson, P. (1985). “Aristotle: Ideals and Realities”, **Political Thought From Plato to Nato**, (ed.) Brian Redhead, Ariel Books.

Nietzsche, F. (2009). **Yunanlıların Trajik Çağında Felsefe**, (Çev. Prof. Dr. Gürsel Aytaç), İstanbul: Say Yayınları.

Nomer E. (1980). **Vatandaşlık Hukuku Dersleri**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Fakülteler Matbaası.

Okandan, R. G. (1959). **Umumi Amme Hukuku Dersleri**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi.

Onar ve Sıdık, S. (1936). “Komünlerin Hukuki Otonomisi” **Komün Bilgisinin Esas Meseleleri** (Edit. F. Neumark), İstanbul. Yey.

Ortaylı, İ. (1985). **Tanzimat'tan Cumhuriyete Yerel Yönetim Geleneği**, İstanbul: Hil Yayınları.

Özkan ve Cengiz İ.- Fırat, Ş. H.- Tepe, H. (2011). **Siyaset Felsefesi-I**, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Parkinson, N. (1984). **Siyasal Düşüncenin Evrimi**, (Çev: Mehmet Harmancı), İstanbul: R.K.,2. Bsm.

Platon (Gorgias). (1986). **Diyaloglar 1**, (Çev: Teoman Tunçdoğan), İstanbul: Sosyal Yayınları.

Platon. (1995). **Devlet**, (Çev. Sabahattin Eyüboğlu - M. Ali Cımcöz), İstanbul: Remzi Kitabevi.

Platon. (1996). **Yasalar**, (Çev: Saffet Babür – Candan Şentuna), İstanbul: Kabalcı Yayınları.

Platon. (1996). **Diyaloglar 2**, (Çev: Tanju Gökçül), İstanbul: Remzi Kitabevi.

Platon. (1997), **Devlet Adamı**, (Çev: Behice Boran- Mehmet Karasan), İstanbul: M.E.B. Yayınları.

Platon. (1997). **Mektuplar: VII. Mektup**, (Çev. İrfan Şahinbaş), İstanbul: M.E.B Yayınları.

Platon (Eflatun). (1998). **Devlet**, (Çev. Sabahattin Eyuboğlu-M. Ali Cimcoz), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Platon. (2003). **Devlet**, (Çev. Serdar Taşçı Ve Neval Akbıyık), Ankara: Metropol Yayınları.

Platon. (2004). **Sokrates'in Savunması**, İstanbul: Parıltı Yayınları.

Platon. (2006). **Sokrates'in Savunması**, İstanbul: Cem Yayınevi.

Pomeroy ve Sarah B. (2004). **A Brief History Of Ancient Greece: Politics, Society And Culture**, New York: Oxford University Press.

Popper, K. (2000). **Açık Toplum ve Düşmanları**, Cilt 1: Platon, (Çev: Mete Tunçay), İstanbul: Remzi Kitabevi.

Portis ve Bryan E. (1994). **Reconstructing The Classics**. Chatham: Chatham House Pub.

Ross, D. (2002). **Aristoteles**, (Çev. Prof. Dr. Ahmet Arslan vd.), İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

ROSS, David, (1949), **Aristotle**, at

http://books.google.com.tr/books/about/Aristotle.html?id=8b3WAAAAMAAJ&redir_esc=y

- Ross, D. (1993). **Aristoteles**, (Çev. A. Arslan), İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- Rowe ve Cristopher. (2001). “Platon: İdeal Devlet Biçiminin Arayışı”, **Siyasal Düşüncenin Temelleri**, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Russell ve Bertrand. (1959). **Wisdom of the West**, London: Crescent Books.
- Russel ve Bertrand. (1972). **Batı Felsefesi Tarihi**, (Çev. Muammer Sencer), Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Russell ve Bertrand. (2000). **Batı Felsefesi Tarihi I- İlkçağ**, (Çev. Muammer Sencer), İstanbul: Say Yayınları.
- Sabıne, G. (1969). **Siyasal Düşünceler Tarihi I**, (Çev. H. Rızatepe), Ankara: Türk Siyasi İlimler Derneği.
- Salkever ve Stephen G. (1981). “Aristotle’s Social Science” *Political Theory*, Vol. 9, No. 4 (No5., 1981), Pp. 479-508, Published By: Sage Publications, Inc. <http://www.jstor.org/discover/10.2307/190685?uid=3739192&uid=2&uid=4&sid=21101825308377>
- Sarıbay A. Y. (1998). **Sivil Toplum, Demokrasi, Birey**, Bursa: Asa Kitapevi.
- Sarıca, M. (1995). **100 Soruda Siyasi Düşünceler Tarihi**, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Schmidt, M.G. (2001). **Demokrasi Kuramlarına Giriş**, (Çev. M.Emin Köktaş), Ankara: Vadi Yayınları.
- Schopenhauer ve Arthur. (2005). **Okumak Yazmak ve Yaşamak Üzerine**, (Çev: Ahmet Aydoğan), İstanbul: Şule Yayınları.
- Soysal, M. (1973). **Siyasal Düşünceler ve Rejimler**, Ankara: A.Ü. SBF Yayınları.
- Sönmez, 5. (1997). **Sosyal Bilgiler Öğretimi ve Öğretmen Kılavuzu**, Ankara: Anı Yayınları.
- Söylemez, M. (1997). **Problem ve Çözümüyle Eğitimimiz**, İzmir: Çağlayan Yayınları.

Sperber ve Monique-Canto. (2003). "Platon" **Siyaset Felsefesi Sözlüğü**, (Çev. İsmail Yerguz), İstanbul: İletişim Yayınları.

Strauss, L. (1957). **What is Political Philosophy**, The University Of Chicago Press, Chicago, at <http://www.scribd.com/doc/21010809/Leo-Strauss-What-Is-Political-Philosophy>, 22.07.2013

Strauss, L. (1958). **Seminar on Cicero**, at

<http://archive.org/details/LeoStraussSeminarOnCicerochicago1959>, 16.08.2013

Şahin, B. (2007). "Liberal Demokrasinin Temelleri", *Demokrasi Platformu*, Yıl 3, Sayı: 10, Bahar, Ankara, s. 35-59.

Şenel, A. (1970). "Eski Yunan'da Eşitlik ve Eşitsizlik Üstüne", *A.Ü. SBF Dergisi*, Ankara: A.Ü. Basımevi, at <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/426/8747.pdf>

Şenel, A. (1982). **İlkel Topluluktan Uygur Topluma: Geçiş Aşamasında Ekonomik Toplumsal Düşünsel Yapıların Etkileşimi**, Ankara: A.Ü. SBF Yayınları, at <http://kitaplar.ankara.edu.tr/dosyalar/pdf/119.pdf>, 01.05.2013

Şenel, A. (1995). **İlkel Topluluktan Uygur Topluma**, İstanbul: Bilim ve Sanat Yayınları.

Şenel, A. (1998). **Siyasal düşünceler Tarihi**, Ankara: Vakıf Yayınları.

Şenel, A. (2010). **Siyasal Düşünceler Tarihi**, İstanbul: Bilim ve Sanat Yayınları.

Tanilli, S. (1995). **Nasıl Bir Demokrasi İstiyoruz**, İstanbul: Cem Yayınları.

Tanilli, S. (2000). **Uygarlık Tarihi**, İstanbul: Adam Kitapevi.

Tarakçıoğlu, İ. (2007). "Devlet Kavramı" at <http://library.atilim.edu.tr/bulten/sayilar/2007-12/makale2.html>, 14.03.2013.

Tekel, S. (2011). **Sosyoloji Tarihi**, at <http://web.inonu.edu.tr/~stekel/sostar11.htm>, 14.02.2013.

Tekeli, İ. (2002). Yaratıcı ve Çağdaş Bir Tarih Öğretimi İçin, *Toplumsal Tarih Dergisi*, Nisan 2002, S. 100, İstanbul.

Temür, A. (2008). “Girit-Minos ve Miken Sanatında Sfenks”, *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, S. 20, at <http://e-dergi.atauni.edu.tr/index.php/gsed/article/view/2253/2254>, 22.07.2013

Thilly, F. (1995). **Felsefe Tarihi**, C. I, (Çev. İbrahim Şener), İstanbul, Sistem Yayınları.

Tikveş, Ö. (1969). “Eski Yunanda Devlet Anlayışı”, İstanbul: *İ.Ü. Hukuk Fakültesi Mecmuası*, Cilt35,Say114, at <http://www.iudergi.com/tr/index.php/hukukmecmua/article/view/4253>, 06.06.2013

Touraine, A. (1997). **Başka Türü Düşünmek**, (Çev. Mehmet Moralı), İstanbul: Kırmızı Yayınları.

Touraine, A. (2004). **Demokrasi Nedir?** (Çev. Olcay Kunal) , İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Tuğcu, T. (2000). **Batı Felsefesi Tarihi**, Ankara: Alesta Yayınları.

Tunçay, M. (1985). **Siyasal Düşünceler Tarihi**, Ankara: Teori Yayınları.

Tunçay, M. (2010). **Batı’da Siyasal Düşünceler Tarihi 1** (Seçilmiş Yazılar Eski ve Orta Çağlar), İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Turan, Ö. (1998). **İslam ve Demokrasi**, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları 291 Paneller. Sempozyumlar Serisi, Ankara.

Uluocak, N. (1989). **Türk Vatandaşlık Hukuku**, İstanbul, Filiz Kitapevi.

Uygun, O. (2003). **Demokrasinin Tarihsel, Felsefi ve Ahlaki Boyutları**, İstanbul: İnkılap Yayınevi.

Vernant ve Jean-Pierre. (1996). **Eski Yunan’da Söylen ve Toplum**, (Çev. Mehmet Emin Özcan), Ankara: İmge Kitabevi.

Vorlander ve Karl. (2004). **Felsefe Tarihi**, (Çev. Mehmet İzzet), İstanbul: İz Yayıncılık.

Weber ve Alfred. (1993). **Felsefe Tarihi**, (Çev. H. Vehbi Eralp), İstanbul: Sosyal Yayınları.

Wycherley, R. E. (1993) **Antik Çağda Kentler Nasıl Kuruldu?**, (Çev. Nur Nirven), İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Yack ve Bernard. (1993). **The Problems of a Political Animal**, California: University Of California Press.

Yılmaz, A. (2000). **Modern Demokrasi, Gelişimi ve Sorunları**, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

Yörük, A. K. (1950). "Sokrat, Ahlak, Hukuk Felsefesi", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Mecmuası*, C. 16, S. 12, at

<http://www.iudergi.com/tr/index.php/hukukmecmua/article/view/5198/4737>,

11.12.2012

Yörükkan, A. (2006). **Kent Sosyolojisinin ve İnsan Ekolojisinin Teorik Temelleri**, Ankara: Nobel Yayınları.

Zabunoğlu, Y. K. (1973). **Kamu Hukukuna Giriş**, B.1., Ankara: Aühf Yayınları.

Zeller ve Eduard. (2001). **Grekl Felsefesi Tarihi**, (Çev: Ahmet Aydoğan), İstanbul: İz Yayıncılık.